

Tartalom

MÁRTON László: A mi kis köztársaságunk (regényrészlet)	3
A szerző általában mindig kiszúr a hőseivel (Márton Lászlóval Geröcs Péter beszélget)	15
ZALÁN Tibor: Téli képek kék tányéron (vers)	23
Bolond ember az, aki szeret írni (Zalán Tiborral Varga Betti beszélget)	25
HORVÁTH Viktor: John Golden: Wales ■ Leoninus Leszbosz szigetéről ■ ttt ■ Bálád a Vérről (versek)	34
Nem vállalom felelősséget a társadalmamért (Horváth Viktorral Bencsik Orsolya beszélget)	36
BAJTAI András: Rítusok (vers)	40
MOLNÁR Illés: Arcod puhatestű ■ Lejtőn lefelé ■ Megnyílik mindkét szemed ■ Retinámon ■ A hattyúkat szemre méregeted ■ Sorodra vársz (versek)	41
RHÉDEY Gábor: Korszellem ■ Frivol (versek)	44
Betűemberek (Bajtai Andrással, Rhédey Gáborral és Molnár Illéssel Szöllőssy Balázs beszélget)	46
ORCSIK Roland: Zagor és Zagor (próza)	51
VARGA László Edgár: tollbamondás ■ verstörés (versek)	54
NOSZLOPI Botond: Nézelődés ■ A megfigyelő ■ Hóvaktság ■ Gyász ■ Hajnalpír (versek)	56
„Egy olyan helyen vagyok kovács, ahol kihaltak a lovak” (Noszlopi Botonddal és Varga László Edgárral Berényi Emőke beszélget)	59
A forradalom hétköznapijai (Tamás Gáspár Miklóssal Losonc Márk beszélget)	64
A férfiak verjék be a falba a szöveget (Csobánka Zsuzsával és Geröcs Péterrel Kelemen Emese és Tülkös Terézia beszélget)	74
Lehet félni, de nem ez a dolgunk (Crnkovity Gabriellával, Huszta Dániellel és Mészáros Gáborral Berényi Emőke, Bózsó Izabella, Brenner János és Magó Attila beszélget)	79
A fordítás nehézségei (Marko Čudičtyal, Orovec Krisztinával, Drozdik-Popović Teodórával, Lenkes Lászlóval, Ördög Mónikával, Vékás Évával, Bognár Dorotttyával és Ivan Pavičičtyel Penovác Sára és Patócs László beszélget)	90
REFLEXÍV TEREK	
BARLOG Károly: Urbia csöndje (Váradi Nagy Pál: <i>Urbia</i>)	97
PISZÁR Ágnes: Vízi világ (Gedei Viktória: <i>Mintha vízbe merült volna</i>)	101
BRENNER János: Gondolatok a Babi néni és a NASA engedélyével (Kosztolányi Dezső Színház: <i>Vójáger</i>)	104
OROSZ Ildikó: Hatvanegy év után ismét Mágnás Miska Szabadkán (Szabadkai Népszínház: <i>Mágnás Miska</i>)	108

A számban Zoran Tairović képeit közöljük

A Híd honlapja: www.hid.rs

CIP – A készülő kiadvány katalogizálása

A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

82+3

HÍD : irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat /
Főszerkesztő Faragó Kornélia. – 1. évf., 1. sz. (1934) – 7. évf., 15. sz. (1940) ; 9. évf., 1. sz. (1945)– . – Újvidék : Forum Könyvkiadó Intézet, 1934–1940 ; 1945–. – 23 cm

Havonta

ISSN 0350–9079

COBISS.SR-ID 8410114

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. – 2013. február. Kiadja a Forum Könyvkiadó Intézet. Igazgató: Virág Gábor. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/457-216; a Híd honlapja: www.forumliber.rs; e-mail: hid@forumliber.rs – A Szerb Köztársaság Tudományügyi és Technológiai Minisztériuma által tudományosnak (M53) minősített folyóirat. – Szerkesztőségi fogadóóra kedden 10-től 11 óráig. – Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető az Izdavački zavod Forum 840-905668-94-es számlára (broj modela 97, poziv na broj [odobrenje] 16-80250-742131-00-04-820); előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj 2013-ra belföldön 1200 dinár. Egyes szám ára 120, kettős szám ára 200 dinár. Külföldre és külföldön egy évre 60 EUR – Készült az Ideál Nyomdában, Újvidéken. – YU ISSN 0350-9079

A mi kis köztársaságunk

Egy készülő regényből

Sohasem tudtuk meg, hogyan került közénk Najmán. Egyszerre csak itt volt. A városháza kapuján jött ki Mátraival. A bal kezével hadonászott, gesztikulált, miközben a jobb kezével belekarolt Mátraiba, és ettől egy szempillantás alatt fontos emberré változott. A vak is láthatta, hogy Mátraai mostantól Najmán tanácsaira hallgat, vagyis Najmán mától fogva élet és halál ura ezen a területen, a mi kis köztársaságunkban.

Sőt meglehet, hogy már tegnap is élet és halál ura volt, csak mi nem vettük észre, és hogy a mi területünknel messzebbre is elér a keze. Talán a megyeszékhelyig, talán Belgrádig, talán Moszkváig is.

A különböző változatok közül, amelyeket hallottunk róla, az hangzott a leghihetőbben, hogy Najmán valahol Erdély déli részén vagy a Bánságban, talán Temesvárott vészelte át az úgynevezett „nehéz időket”, amelyek nálunk október első hetéig tartottak, és amikor az egykori magyar állam intézményrendszere megszűnt, vagyis már nem jelentett számára közvetlen életveszélyt, akkor érkezett a mi területünkre, és csak azért nem figyeltünk fel rá azonnal, mert a bevonuló Vörös Hadsereg még nála is nagyobb feltűnést keltett.

Kevésbé valószínű, de nincs teljesen kizárva, hogy Temesvárról, ahol már keresték, átszökött Zrenjaninba, régi nevén Nagybecskerekre, majd ezt követően a jugoszláv partizánok soraiban tevékenykedett, és az ő megbízásukból vette fel a kapcsolatot Mátraival, akivel még Argentínában ismerkedett meg, vagy talán ennél is régebből, Törökországból ered az ismeretség, ahol Mátraai egy tengerparti kisvárosban szállodát vagy vendégfogadót üzemeltetett.

Olyasmit is hallottunk, hogy Najmán egy különleges gyűjtőtáborból jött vissza, ezt azonban egy pillanatig sem hisszük el, már csak azért sem, mert a különleges gyűjtőtáborokból nem szokás visszajönni. A mi polgár-

társaink közül, akiket május végén vittek el, mostanáig egyet sem láttunk viszont, és van egy olyan érzésem, egy igen határozott érzés, hogy nem is fogunk találkozni velük soha többé. Vannak pillanatok, amikor meg vagyunk győződve róla: egykori polgártársainknak annyira jó dolguk van azon a helyen, ahová kerültek, hogy látogatóba sem kíváncsoznak haza, ami annak a jele, hogy elfeledkeztek rólunk. Ez némileg elszomorító.

Annak viszont örülünk, hogy Najmán, aki most élet és halál ura, nem a mieink közül való, mert akkor mindenféle kicsinyes követeléseket támasztana. Hol egy rózsafa intarziás komódot, hol egy ezüsttálcat, hol egy nyakláncot kérne számon rajtunk azzal a szánalmas indoklással, hogy ezek a tárgyak és egyebek is, köztük egy jó állapotban levő szőrmebunda, eredetileg az ő tulajdonában álltak. Ha Najmán a mieink közül való volna, és alig érthető módon itt lenne köztünk, nem szívesen nyugodna bele abba a megmásíthatatlan ténybe, hogy bizonyos történelmi pillanatokban cseppfolyóssá válnak a tulajdonviszonyok. Gróf Oppenheim igazi nagyúr volt, vagy még most is az, mégis nem egészen egy nap alatt széthordták az ormóférgesi kastélyt a saját uradalmi cselédei. Vegye vissza jogos tulajdonát, ha tudja.

Najmánnak viszont nincs mit visszakövetelnie. Nincs neki semmije, és ahogy elnézem, nem is volt. Azaz, hogy pontosabb legyen, van egy aktatáskája, és van az öltözék, amit visel. Most ő viseli, de például a kalapján és a kabátján meglátszik, hogy valaha más ember viselte. Ez megnyugtat bennünket. Elhiszük, hogy Najmánnak elvei vannak, de látjuk, hogy azért ő is ráfanyalodik vagy az őszeresre, vagy a hullarablásra. Gyökértelen jövevény, de valahol a szíve mélyén egy kicsit mégiscsak a mi kutyánk kölyke.

*

Aki el akarja képzelni városunkat azokban az őszi napokban, amikor bekövetkeztek az elmondásra váró események, az tartsa szem előtt, hogy a legtöbb épület ablakai ki vannak törve, és a földre sült szemet szinte a szó szoros értelmében felsértik, megsebzik az üvegszilánkok. A főutcat középen kettéválasztó vágányon olyan vastagon áll az üvegtörmelék, hogy messziről úgy fest, mintha a sín pár kristálycukorral volna beszórtva, és ez volna az oka annak, hogy nem járnak a vonatok, nem pedig az, hogy összedőlt a vasútállomás, és levegőbe repült a hőmpolykeresztúri vasúti híd.

Ha egy pillanatig elfeledkezünk szegyenérzésünkről, amelyet magunknak sem tudunk megmagyarázni, és fölemeljük tekintetünket a földről, azt is láthatjuk, hogy a házak piros cserépfedelét itt is, amott is megbontotta egy nemrég elzúgott szélvihar vagy egy mesebeli óriás fuvallata, a szürke

palatetőket pedig az öklével zúzta be ugyanez az óriás, aki cukrozva eszi a vasúti síneket.

Ha pedig ennél is magasabbra, a képzeletbeli óriás feje búbjáig tekintünk, azt vehetjük észre, hogy a református templom tornya ugyanúgy mutat az ég felé, mint építése óta bármely közönséges vagy jeles napon, ezzel szemben a római katolikus templom toronysüvege nincs a helyén. És ezzel a megállapítással a tekintet már vissza is fordulhat a föld felé, ahol a toronysüveg hever. Az a kevés járókelő, aki ezekben a napokban kimerészkedik az utcára, riadtan kerülgeti a toronygombtól különvált keresztet, amely félig-meddig elmerült az őszi sárban és a háborús törmelékben. Városunkban és környékén a katolikusok emberemlékezet óta elenyésző kisebbségben vannak, és most, miután a magasból a földre bukott, egyszerre csak ijesztően nagyra látszik a katolikusok keresztje. Mellette lótetem fekszik a sárban. Fölfelé néző oldalán a gerincről, a lapockáról és a combról valakik sietősen lefaragták a húst. A ló másik oldalához már nem férhettek hozzá.

Csak az a kár, hogy a nagytiszteletű úr, vagyis a református lelkész nincs itt köztünk. Ne szépítgessük: elmenekült. Magára hagyta a népes gyülekezetet. Ki tudja, merre jár, meddig jutott. A plébános állítólag itt van a közelben. Úgy hallottuk, hogy a határban rejtőzködik, az egyik tanyán, de egyelőre nem érzi magát biztonságban, nem mer előjönni. Ebben talán az is közrejátszik, hogy a hatalomátvételnél Mátrai kijelentette: Istennek nincs helye a mi kis köztársaságunkban; Istennek nem állítunk ki tartózkodási engedélyt, de még átutazó vízumot sem.

*

A mérleg másik serpenyőjébe az a szívderítő tény helyezhető, hogy a legtöbb épületnek állnak a falai. A főutcán egyetlen összeomlott házát látunk, Patócsék és Dékányék házát, amelynek utcai frontja, amikor a ház még állt, kissé előreugrott a szomszédos házak közül, és amely maga alá temette Patócsékat és Dékányékat, amikor a városunkat védő német páncélos ezred szabályszerű visszavonulása közben egy Tiger harckocsi, akár véletlenül, akár büntetésből, oldalról nekirohant az utcai frontnak, és elsodorta.

A vasútállomás, mely a németek távozása után egy nappal történt légítámadás folyamán rogyott össze, Rovarik állomásfőnököt temette maga alá, de Rovarik akkor már halott volt.

A református gimnázium hátsó udvarában, melyet a Megértés utca felől lehet megközelíteni, egy téglalap alakú területen olyan látszatot kelt a nedves, agyagos föld, mintha megbolygatták volna. Felpúposodik, pedig

szemlátomást letaposták, és a bakancsnyomok ellenére vakondtúráshoz hasonlított. Október negyedikén hajnalban állítólag mozgott is egy kicsit, mintha egy óriási vakond készült volna előbújni a föld alól, de aztán mégsem bújt elő. Most már nem is mozog.

És ha már a két keresztény templomról szó esett, akkor jegyezzük meg, hogy a zsinagógával sincsen semmi baj. Még az ablakai sincsenek betörve, az ablaknyílások ugyanis be vannak szögezve deszkával, a bejáratot pedig éppenséggel befalazták. A Széchenyiről, Eötvösről, Deákról és más nagy bölcsეinkről elnevezett utcákban itt is, amott is arról tanúskodik a beszőgezett ajtók, ablakok deszkáira festett hatágú, sárga csillag, hogy városunk területén kevés idővel ezelőtt még szigorú rend uralkodott. Amikor pedig Mátrai arra utasította vélhetőleg ugyanazokat a szorgalmas, ügyes kezeket, melyek előzőleg felhordták a csillagot a gyalumatlan, szálkás égbolt-imitációra, hogy fessék egyöntetűen feketére azokat a deszkákat, és hogy mire ő, Mátrai, aki most a lótetemek és egyéb holttestek elföldelését, valamint a törmelék eltakarítását fogja ellenőrizni, visszajön, egyet se lásson a megbélyegző jelekből, akkor az is világosan érezhető volt, hogy nemsokára ismét szigorú rend fogja irányítani a dolgok menetét. Minden ízében másféle rend, mint a korábbi volt, de nem kevésbé szigorú.

Najmán később úgy fogalmazott, hogy a szigorúnak annyiban van létjogosultsága, amennyiben a megszilárduló rend tartalmazza a szabadságot is. „Minél szilárdabbak a rend keretei, annál több szabadságot biztosíthatunk azokon belül” – fejtette ki a harminctagú Hömpölyzugi Nemzeti Bizottság előtt. Kár, hogy ennek a nagy horderejű gondolatnak a Nemzeti Bizottság tagjai – kubikosok, iparosok és mezőgazdasági munkások – nem tudtak a nyomába szegődni, legalábbis nem azonnal, és amikor már úgyahogy, még akkor sem következetesen. Különben is, a Nemzeti Bizottság majd csak novemberben fog megalakulni, a szűkebb körű és nagyobb hatalmú Végrehajtó Tanács létrejötte után, amikor a szigor és a szabadság dialektikája már a gyakorlatban is érvényesül.

*

Október másodikán, amikor már folyamatosan hallatszott a tűzérőség, elhagyta városunkat a polgármester, a főszolgabíró és a jegyző; vitték családjukat és fontosabb munkatársaikat is. Külön teherautón távozott a csendőrség teljes személyi állománya. Követte őket a tisztiorvos, a református lelkész, a leventeparancsnok, a földhitelintézet elnöke, a postaigazgató, valamint az „aladárok”, a nemrég árszítított intézmények és létesítmények, a gyógyszerár, a vásáru-nagykereskedés, a mozi, a téglagyár, a seprűgyártó üzem, a sörfőzde és a gőzmalom új tulajdonosai.

Ahogy a kis patak belevegyl és belevész a folyam víztömegébe, úgy tűntek el az idevalósiak a városunkon átzúduló menekültáradatban, a sokféle idegen menekülő között. Jöttek bivaly vontatta, cammogó szekéren, ingerülten túlkölő személygépkocsiban, lóháton, kerékpáron, de a legtöbben a két lábukon. Istápoltak csecsemőt, aggastyánt, várandós asszonyt, tagolatlanul ordítózó elmebeteget, levegő után kapkodó szívbjajost. Cipeltek tarisznyát, hátizsákot, oldaltáskát, koffert, szatyrot, cekkert, málhát. Toltak talicskát, húztak görgős poggyászt. Eldobáltak szivarvéget, csirkecsontot, alma- és kukoricacsutkát, üres konzervdobozt, nemesi oklevelet, véres vattacsomót, nem olvasásra használt újságpapírt és más efféléket. Tűzet kértek, vizet kértek, türelmet és elnézést kértek.

Volt, aki fényképalbumot szorongatott a kezében, másvalaki a gyerekkori hintalovához és jókora sárgaréz trombitájához ragaszkodott. Egy idős asszony üres befőttesüvegeket hurcolt magával, abban a meggyőződésben, hogy azokra majd okvetlenül szüksége lesz. Már is kimerültek voltak, pedig még csak most indultak el, és már is áldozatnak érezték magukat, pedig még nem történt velük semmi.

És közben szemerkélt az eső.

Aztán abbamaradt a menekültáradat. Mintha elvágták volna. Vagy mintha egy szívíg ható hang azt súgta volna: „Aki bújt, aki nem: megyek!”

Ekkor szánta rá magát a menekülésre, utolsóként a civilek közül, gróf Oppenheim Amadé. Nagyszabású, pompás menekülés volt az övé, egyszerre akció és passió; igazi individuális életesemény, még akkor is – vagy annál inkább –, ha az ő menekülése további harminc-negyven személy menekülésszerű távozását vont maga után. Ő is vitte magával szűkebb és tágabb családját: vér szerinti hozzátartozóin kívül a tisztartót, az uradalmi ügyészt, a kasznárt, a könyvelőt, a főlovászmestert, a szakácsot, a pincefelügyelőt, a gépészt, a háziorvost, a káplánt, valamint két parádés kocsist, három sofőrt és négy-öt szobalányt.

A család története két és fél évszázadon át összefonódott a Hömpölyzug történetével. Gróf Oppenheim Antal, aki többszörösen kitüntette magát a pfalzi háborúban, közvetlenül a törökök kiűzése után kapott birtoktesteket a megyében. Ő alapította a megye déli peremén Antalfalvát és Nyitnikéket, de aztán a család, mely három emberöltő alatt teljesen magyarrá vált, felhagyott a falvak telepítésével, és inkább latifundiumok kialakítására törekedett. Erre különösen jó alkalom nyílt a kiegyezést követő időszakban, amikor megkezdődött a Hömpölyzug nagy kiterjedésű mocsarainak lecsapolása.

A húsz éven át szebbnél szebb eredményeket felmutató Hömpölymelléki Árvízmentesítő Társulatnak gróf Oppenheim Gyula volt az alapí-

tója, és egy nagyobb összegű kölcsönrel ő tette lehetővé 1879-ben, közvetlenül a Szegedet sújtó katasztrófa után a Hömpöly-melléki Árvízvédelmi Tartalék-Alap létrehozását. Városunk akkori vezetői sajnos félvállról vették a folyószabályozások ügyét, és nem törődtek a várható következményekkel. A város nem vett részt a társulat munkájában, és nem járult hozzá a költségekhez. Így az Oppenheimek finanszírozták nemcsak a lecsapolási munkálatokat, hanem a Kecsegés folyó kanyarulatainak átmetszését is. Ennek eredményeképpen a víz uralma alól felszabaduló jó minőségű földek az Oppenheimek tulajdonába kerültek, akik ebből az immár összefüggő, nagy területből megbízható szakembereik segítségével mintagazdaságot létesítettek.

Városunk húsz év elteltével arra eszmélt, hogy körülveszi, átkarolja és megfojtja az Oppenheim-uradalom. A századfordulóig tizenkétezer katasztrális holdra nőtt az uradalom területe, míg a városnak és a benne élő földműveseknek összesen ezerötyszáz hold állt rendelkezésére, melyet szántóföldnek és legelőnek használhattak. A grófi család egyik alapelve az volt, hogy földjükből nem adnak el, legfeljebb bérbe adnak; a másik pedig az volt, hogy bérbeadás esetén a nagybérlőket részesítik előnyben. Haszonbérleti szerződést csakis olyan vállalkozóval kötöttek, aki egyszerre legalább nyolcvan-száz holdnyi birtokrészt volt képes átvenni, és előre kifizette az éves bérleti díj felét. Kisbérlőkkel, két-három holdat igénylő árendásokkal szóba sem álltak.

Így érthető, hogy a városunkban élő földműves családok lassan, de biztosan elszegényedtek. Önálló gazdaságukból egyre kevésbé tudtak megélni. A századforduló után született nemzedék már belenőtt a nyomorúságba. Az elsőszülött fiú otthon küszködött, a többiek vagy elvándoroltak, vagy beálltak az uradalomba cselédnek, már akit felfogadtak. A többséget ugyanis nem fogadták fel. Állandó cselédnek lenni, akit évről évre szerződtetnek, bizalmi munkaviszony és biztos kenyér volt. Aki nem kellett grófi cselédnek, az elmehetett béresnek valamelyik módosabb gazdához. Aki nem kellett béresnek, az lehetett napszámos. Aki nem kellett napszámosnak, az a templom előtt koldulhatott. Aki nem kapott a várostól koldulási bárcát, az kapuról kapura settenkedve kéregethetett. Vagy lophatott, amíg a csendőrök el nem vették tőle a kedvét. Akkor még mindig felakaszthatta magát.

A külön kasztként élő kubikosoknak sem volt már olyan jó dolguk, mint apáiknak a földmozgatás aranykorában, amikor ki sem tették a lábukat a Hömpölyzugból, mégis bőven volt munkájuk, és gond nélkül, könnyen éltek, mert jól megfizették őket. Igaz, hogy a kora tavasztól késő őszig tartó ásás, talicskázás kimerítő volt, meggörbítette csontjaikat, de té-

len kosárfonás közben pihenhettek; húst ettek, bort ittak. Aztán elfogyott a környéken a kubikosmunka: az utóbbi tizenöt–húsz évben egyre többször kényszerültek a bandák Pestig vagy még tovább utazni, hogy keresethez jussanak, és az a kereset is évről évre gyérült, vékonyodott. Rendszeresen hazajártak idénymunkákra, ha kellett Pestről, ha kellett, Szombathelyről. A nyáron is itthon voltak, részt vettek az aratásban és a cséplésben, mostanra pedig szintén hazajöttek, mert arra számítottak, hogy ők fogják letörni az uradalom kukoricáját, és a munkabérként kapott kukoricával malacot nevelhetnek.

Csakhogy a kukoricatörésre az események alakulása miatt nem kerül sor, és az a Pest környéki föld alatti szerelőcsarnok, melynek építésénél utoljára dolgoztak, most már a hömpölyzugi kubikosok nélkül épül fel, ha egyáltalán felépül.

*

Aztán elmentek a német és a magyar alakulatok is. Hömpölyzugot harc nélkül feladták. Levették rólunk a kezüket. Más, fontosabb tájak és települések védelmére készülődtek maradék erejükkel.

A németek, miután berakodtak az útra készen álló vasúti szerelvénybe, még gyorsan agyonlőtték Rovarikot, az állomásfőnököt. Mintha előre látták volna, hogy az állomás néhány óra múlva úgyszemint, így tehát állomásfőnökre nincs többé szükség.

Rovariknak egyrészt a nyelvek közti különbség, másrészt a nyelvrosszág miatt kellett meghalnia. Nem tudott németül, ezért képtelen volt elmagyarázni, hogy nem oroszul, hanem egy másik szláv nyelven, szlovákul beszélt a telefonba, amikor rányitották az ajtót. Azt is el kellett volna magyaráznia, hogy a megye túlsó szélén, ahol ő, Rovarik született és nevelkedett, nagyobb részben szlovákok élnek, akiknek őseit gróf Oppenheim Frigyes telepítette közénk Liptó megyéből a tizennyolcadik század közepén, és hogy ő, Rovarik ezen a nyelven érintkezik a sógorával, tudniillik mindkettejüknek ez az anyanyelvük, és hogy nálunk ez gyakori, megszokott jelenség, hogy tudniillik a mi kis szlovákjaink szlovákul beszélnek egymással, noha magyarul is beszélhetnének. Ezek után pedig azt is elmagyarázhatta volna, hogy a sógorának reggel fia született, és azért hívta fel őt, Rovarikot az imént, hogy tudassa vele az örömhírt. Másképpen fogalmazva, az imént félbeszakított beszélgetésnek semmilyen katonai vagy politikai vonatkozása nem volt. Ez volt az, amit Rovarik szeretett volna, de nem tudott német szövetségeseinkért adni.

Ezzel szemben Csertő, a forgalmista, aki sem tavaly, sem idén nem kapott fizetésemelést, meg tudott szólalni a svábok és labancok nyelvén, és

elmagyarázta nekik, hogy Rovarik oroszul beszél, ha pedig így tesz, akkor nyilván hadititkokat közöl az oroszokkal. Most árulta el nekik az indulni készülő német szerelvény összetételét és útirányát. Rovarik szláv csengésű, örömteli szavai végképp igazolták a németek gyanúját. Még örül is a gazember, hogy előretörnek az oroszok. No megállj csak, mindjárt elveszünk a jókedvedet!

Később, az oroszok bevonulásakor, mindennapossá váltak a nyelvi félreértésekből adódó kellemetlenségek. Ha egy férfi németül szólalt meg, ráfogták, hogy német, még hozzá civil ruhában bujkáló német katona. Ha oroszul szólalt meg, ráfogták, hogy spion. Ha azzal védekezett, hogy annak idején hadifogoly volt, és úgy tanulta meg a nyelvet, ráfogták, hogy a polgárháborúban a fehérek oldalán harcolt. Ha nem szólalt meg semmilyen nyelven, ráfogták, hogy hallgatásával beismeri mindazt, amivel még csak ezután fogják gyanúsítani.

Miután Rovarikot kirángatták az irodájából, és az első osztályú váróteremben agyonlőtték, a németek felszálltak a szerelvényre, és eltűntek a Suttogó-kerti jegenyefák mögött. És még jóformán el sem oszlott a mozdony füstje, amikor olyasféle dörrenés hallatszott a Hömpöly felől, mint amikor a kőbányában robbantanak. Pedig a mi vidékünkön nincs kőbánya, mert hiszen kő sincs.

Nem is kőbánya volt az, hanem a hömpölykeresztúri vasúti híd. A következő dörrenés a kecségépusztai közúti hidat juttatta eszünkbe, amely eddig megvolt, mostantól pedig nincs többé. A harmadik, utolsó dörrenés az örvényesdaróci gyaloghídról küldött gyászjelentésként volt értelmezhető.

Ezt az utolsó dörrenést a hajnali órákban hallottuk, amikor tőlünk északra is, délre is éppen szünetelt a tűzharc. Előtte az éjszakai sötétben ismeretlen fegyveresek jelentek meg városunk főutcáján, majd az őrizetükben levő ugyancsak ismeretlen személyekkel együtt bekanyarodtak a Megértés utcába, ahol a református gimnázium hátsó udvarán ismeretlen létszámú foglyaikkal rohammunkában kiásatták azt a három méter hosszú, két méter széles, kilencven centiméter mély gödört, amelynek térfogatát éppoly könnyű kiszámítani, mint azt, hogy egy ekkora gödörben hány lesóványodott emberi test férhet el. Az erre vonatkozó kalkulációt igazolta az éjszakai homályban leadott lövések száma, mely a kubikosoktól éjfél után elkobzott vagy kölcsönként ásók számát csak kevéssel haladta meg.

Ez volt az utolsó harci cselekmény, amelyet a Magyar Királyság fegyveres erői végrehajtottak városunkban. Ez volt a magyar állam utolsó megnyilvánulása a fennhatósága alá tartozó állampolgárokkal szemben. Utána már csak az örvényesdaróci robbantás következett.

Mátraít a legkevésbé sem ejtette kétségbe az a tény, hogy el vagyunk vágva a külvilágtól. Kijelentette: úgy jártunk ezzel, mint az egyszeri bantu néger, amikor szilánkokra tört az agyagbálványa, melyhez egy életen át imádkozott, és aranyat talált a belsejében. A mi bálványunk a civilizáció volt, aranyunk pedig a függetlenség!

Ezt a kijelentést a kubikosok, az iparosok és az agrárproletárok nem értették egészen pontosan. Ők csak annyit fogtak fel az új helyzetből, hogy mostantól nem ballaghatnak át a túlparti községekbe, Kecsegladányba és Varsafokra, ahol vasárnaponként emlékezetre méltó verekedések zajlottak az italérés előtt. Az már nem jutott el a tudatukig, hogy akkor viszont mások sem jöhetnek át hozzánk. Nem vesszük el azt, amit másoknak juttatott a sors, de ők sem vehetik el tőlünk, amit mi kaptunk és szereztünk. Nem szólunk bele mások ügyeibe, de mások sem parancsolnak nekünk a túlsó partról.

Az is igaz persze, hogy Mátraiban akkor támadt fel ez a nagyfokú önértzet, amikor már biztos volt benne, hogy elnyerte az orosz katonai parancsnok jóindulatát. Ahhoz, hogy ezt elnyerhesse, a jóindulat forrásának be kellett vonulnia városunkba, és az alárendelt katonákkal együtt be kellett költöznie a polgármester üresen hagyott főtéri házába. Ahhoz, hogy erre sor kerülhessen, a 2. Ukrán Front 18. harckocsizó hadtestéhez tartozó felderítő alakulatnak ki kellett tűznie a városházára a vörös zászlót, vagyis városunknak és vele együtt az egész Hömpölyzugnak egyetlen puskalövés nélkül el kellett esnie, illetve, kevésbé megszokott kifejezéssel szólva, fel kellett szabadulnia.

*

A városparancsnok neve Polkovnyik elvtárs. Aki bármilyen okból idegenkedik a proletárdiktatúrára emlékeztető megnevezéstől, szólíthatja úrnak is.

Első intézkedése az volt, hogy elrendelte a német és magyar eredetű fegyverek összegyűjtését, illetve beszolgáltatását, beleértve a vadászpuskákat és a házi használatra tartott revolvereket is. Ám arról értesült, hogy ez már megtörtént: Mátrai tíz kubikkal és tizenöt agrárproletárral összeszedte a határban eldobált fegyvereket, és két öccsével, Fodrász-Mátraival és Fényképész-Mátraival őrizteti őket. Szintén ők őrzik a beszolgáltatott revolvereket és vadászpuskákat, miután Mátrai kidoboltatta Levelessel, a kézbesítővel, hogy a lakosság az ilyen jellegű tárgyakat példásan szigorú büntetés terhe mellett huszonnégy órán belül adja le a Tudásszomj utcai állami elemi népiskolában, ahol elismerést kapnak érte. Leveles mindig is

összetévesztette az elismervényt az elismeréssel, és talán ezért volt alapjában véve boldog ember.

Polkovnyik megtekintette a Tudásszomj utcai hadianyag-lerakatot, és az ő mélabús csengésű nyelvén ugyanazt mondta, amit Isten a teremtés első napjaiban: „Jól van.” Tudomásul vette, hogy Mátrai mindkét öccse puskával őrködik, mert hiszen fegyvert fegyveresen kell őrizni. Nem sokkal később engedélyezte, hogy Mátrai a lakosság megbízhatónak ítélt elemeiből harmincfőnyi polgárőrséget szervezzon, sőt az ellen sem volt kifogása, hogy az új polgárőrség tagjai a Tudásszomj utcai készletből puskához vagy pisztolyhoz jussanak.

Ezzel kezdetét vette egy barátságnak csak fenntartásokkal nevezhető, de minden szempontból kiemelten értékes katonai és politikai együttműködés.

Egy pillanatig sem téveszttem szem elől, hogy városunkban Polkovnyik elvtárs a teljes szovjet hadsereget képviseli, és ezáltal ő testesíti meg a szovjet államot, a szovjet népet is. Roppant felelősség nehezedik rám, amikor el kell döntenem, milyen személyiségnek állítom be. Úgy írom-e le, mint keményvonalas pártfunkcionáriust, aki brosúrákból tájékozódik, vagy mint kapzsi barbárt, aki a legyőzött idegen civilizáció értékeit egyszerre akarja megsemmisíteni és megkaparintani? Mint parancsokat betartó és betartató katonát vagy mint egyenruhába bújtatott értelmiségit, aki lelke mélyén, ha titkolja is, néha még felidézi hajdani érzelmős humanizmusa roncsait? Mint egykori fegyencet, akit egy sarkvidéki ércbányából küldtek a frontra, melyet előbbi helyéhez képest szanatóriumnak, sőt jutalomutazásnak tekint, vagy mint egy világbirodalom önérzetes alattvalóját, akinek minden győzelem személyes diadalünnepe? Mint vértől és tüztől hol megittasult, hol pedig eltompult alkoholistát vagy mint hivatásos forradalmárt, akiben vasbetonnál szilárdabb annak hite, hogy a múltat végképp el kell törölni? Mint olyan férfit, akinek otthonát lerombolta, családját meggyilkolta az ellenség, és minden tettével a bosszúállás műveit alkotja meg, vagy mint olyat, aki a gazda szemével nézi a gondjaira bízott körletet?

Jellemezzem őt azzal a később elharapódzó kifejezéssel, hogy „egyszerű szovjet ember”?

Azt hiszem, sokat mond róla az a tény, hogy parancsnoksága alatt az oroszok részéről nem érte atrocitás városunkat.

Azokról a rémhírekről, melyeket az egész megyében suttoztak, és amelyek utóbb sorra igaznak bizonyultak, mi még csak nem is hallottunk. Mátrai elvágatott minden telefonvezetéket, begyűjtötte a távbeszélő- és rádiókészülékeket, megakadályozta minden újság és egyéb sajtótermék behozatalát, és eleinte csak cenzúrázta a külvilággal folytatott levelezést, de

miután ez túl sok idejét és figyelmét emésztette fel, egyszerűbbnek látta az egész postai forgalmat úgy, ahogy volt, betiltani.

Így tehát a mi városunkban az oroszok részéről nem történt az égvilágon semmi.

Történt ugyan, hogy Bordányhoz, az állatorvoshoz hívatlan vendégek érkeztek, amennyiben legázolta a léckerítést, és a virágágyásokon át odafarolt a házához egy teherautó, majd a platóról leugráló csillagosok, katonák percek alatt mindent, ami a házban mozdítható volt, fölrakodtak, és a teherautó a bútorral, a szőnyegekkel, a porcelánnal meg a faliórával már el is indult előre, amikor a vezetőfülkében helyet foglaló ázsiai arcú ismeretlen tiszt a visszapillantó tükörből észrevette, hogy Bordány egy kezébe kerülő széndarabbal vagy ácsceruzával felírja a rendszámot a ház falára, mire a teherautó megállt, visszahátrált, és Bordányt akkora lendülettel, olyan hatalmas erővel préselte a falhoz, hogy a felirat olvashatatlanná vált. Ez történt, de nem nálunk, hanem városunktól tizenkét kilométerrel délnyugatra, Ridegszálláson.

Az is történt, hogy tanítás után kopogtatás nélkül léptek be az iskola ajtaján csillagosok, katonák, és egymást váltva közöszűtek Nagy Izabella tanítónővel mindaddig, amíg egyikük kezében el nem sült a fiatal tanítónő halántékához szorított pisztoly, majd rálöttek az ablakon kiugró Kovács Mária tanítónőre is, aki aztán életben maradt, de mindmáig sántít. Ez is történt, de ez sem nálunk, hanem tőlünk húsz kilométerrel északra, Prodányban.

Meg az is történt, hogy Kőkényháton, miután bevonultak a csillagosok, katonák, egy német egység a hátukba került, és tüzelni kezdett rájuk, ők pedig büntetésből felsorakoztatták és megtizedelték a helyi polgári lakosságot, majd három nappal később Csüllög angol úri szabó tizenhét éves fiát ismeretlen okból egy füves helyre kísérték, ahol felszólították, hogy eredjen futásnak, és vagy azért, mert nem fogadott szót, vagy azért, mert szót fogadott, hátulról leterítették egy rövid sorozattal. Ez sem nálunk történt, hanem egy olyan községben, tőlünk tizenhat kilométerrel keletre, ahol súlyos harcok voltak nagy emberveszteséggel, nálunk pedig az oroszok nem ütköztek fegyveres ellenállásba.

Továbbá az is történt, hogy Kundera plébánost, aki szembeszállt a templomot fosztogató csillagosokkal, katonákkal, azok előbb szitává lőtték, majd összetörték a csontjait, és a mellkasából kitepték a szívét, melyet a templom kapuja előtt, ahol az oltárterítőkkel együtt elégették a petróleummal meglocsolt egyházi anyakönyvet is, mindenki szeme láttára csizmasarokkal megtapostak. Ez sem nálunk történt, hanem tőlünk huszonegy kilométerrel délnyugatra, Mindegymezején.

Ezenkívül az is történt, hogy az egyik falut erőszakkal kiürítették és katonai bázissá építették át csillagosok, katonák, és a lakosság egyik része mehetett, amerre látott, másik része pedig a falu mellett kialakított repülőtér betonozását végezte mindaddig, amíg el nem szállították őket ismeretlen helyre, ahol előre nem látható ideig fognak tartózkodni. Ez egy Göbzi nevű faluval történt, márpedig a mi városunk helyben található, nem pedig tőlünk tizenkilenc kilométerrel északnyugatra, és a mi városunk nem falu, hanem város, vagy legalábbis nagyközség.

Valamint még az is történt, hogy Holberg, az órásmester nem akarta odaadni a táskáját az arra igényt mutató csillagosoknak, katonáknak, aminek következményeképpen oda kellett adnia a briliánsgyűrűjét is, amelyet viszont nem tudtak lehúzni az ujjáról, annyira belenőtt, így viszont Holbergnek a gyűrűvel együtt az ujjától is el kellett búcsúznia, ráadásul pedig a szülőfalujától is, mert ez sem városunkban, hanem tőlünk harminchárom kilométerrel délre, Antalfalván történt, melyet az Oppenheim grófok annak idején württembergi svábokkal telepítettek be, akiknek lezármaozottait, köztük a bekötött kezű Holberget, most terelik szögesdrót mögé csillagosok, katonák.

És még hosszan sorolhatnám azokat a népvándorlásra vagy tatárjárásra emlékeztető rendkívüli eseményeket, melyek hősei, aktív szereplői csillagosok, katonák, és amelyek, ha megtörténtek is, olyannyira nem itt, a mi városunkban és környékén, hogy még csak hallani sem akarunk róluk.

A szerző általában mindig kiszúr a hőseivel

Márton Lászlóval Gerőcs Péter beszélget

Azon gondolkoztam, lehetnék egy picit zavarban is, hiszen egyszer volt már olyan helyzet, hogy a pódiumon együtt beszélgettünk, de akkor te kérdeztél évekkel ezelőtt. Többnyire az új kötetről fogunk beszélni, de nem csak arról, annak kapcsán több mindenről. Azt szeretném, ha nagyon gyorsan felvázolnánk egy ívet, egy nagyon tömör narratívába foglalva, nem is azt, hogy mit csináltál, hanem hogy miként változott az érdeklődésed.

– Ha az ember elmulasztja, hogy fiatalon meghaljon, akkor az életben jól elkülöníthető korszakok jelennek meg, főleg így visszanézve. Volt egy időszak, amikor darabokat írtam, ez a 90-es évek közepén lezárult, és akkor kezdtem el történelmi regényeket írni, többet is egymás után. El lehet mondani, miért alakult ki bennem annak észlelése, hogy a fantázia és a történelmi tapasztalat nem gyengíti, hanem erősíti egymást. Aztán eltelt egy pár év, megírtam négy vagy öt regényt, és akkor úgy éreztem, amit erről tudtam, azt nagyjából elmondtam, elkezdtem hát elbeszéléseket írni. Pontosabban elbeszéléseket már korábban is írtam, mert regényírás közben zavart, hogy mindenféle olyan ötleteim is támadtak, amik nem odavalók voltak, és gyorsan megírtam őket külön, hogy ne zavarjanak, és mihelyt lezárt, teljes egész lett belőlük, magyarul egy kész elbeszélés, akkor nem kellett gondolni rájuk többet. Aztán eljött az az idő, amikor elkezdtem összerakosgatni ezeket a novellákat, és rájöttem, a teljes kötethez imitt-amott pár még hiányzik, néhányat eldobtam, átírtam, és így jött létre az első elbeszéléskötetem. A pályám legelején, a 80-as években írtam elbeszéléseket, és az első könyvem is egy novelláskötet volt, de azóta nem jelentek meg novelláim. A következő könyvet 2008-ban már tudatosan komponáltam, eléggé gyorsan írtam a novellákat, tehát nem hat-nyolc év termését szedtem össze, hanem egy év alatt írtam meg az egészet. Akkor

mindenféle események történtek az életemben, a tavalyi nyár az nem volt igazán jó, egy írónak vannak írói értelemben is rossz periódusai, irodalmon kívüli vagy legalábbis íráson kívüli okokból. Nem sikerült túl jól a tavalyi könyvhét, nem is voltam igazán jó lelkiállapotban, ilyenkor mit tesz az ember, elkezd dolgozni gőzerővel. És akkor összejött, ezúttal nem több kisebb, hanem két nagyobb és egy kisebb írás, és ezeket megpróbáltam össze is kapcsolni. Az idén jelent meg a Kalligramnál, a címe *M. L., a gyilkos*, de nem lövök le túlságosan nagy poént, ha elárulom, hogy az M. L. nem a szerző nevére utal, hanem egy Molnár Lajos nevű emberre.

Ahogy ezt az ívet felvázoltad, fölvetődik a kérdés, esetleg nem arról van-e szó, hogy a novella, novellisztika a te életműved esetében átvezetés regénykor-szakok vagy regények között?

– Nem tudom, egyszerűen azzal kísérleteztem, hogy rövid fesztávú írásokat is lehet megközelítőleg olyan összetettséggel, többrétűséggel megírni, mint egy nem óriási, de mégis önállóan megálló regényt. Erre a kérdésre 2006 vagy 2007 és 2011 között viszonylag megnyugtató választ sikerült szereznem, most már ezt nagyjából tudom, de úgy is mondhatom, hogy négy-öt éven át novellák jutottak eszembe, most egyszer csak eszembe jutott egy regény. Nagyon hirtelen jutnak az ilyenek az ember eszébe, vagy legalábbis nálam így van, így napra pontosan meg tudnám mondani, hogy reggel úgy keltem fel, hogy nem tudom, mi lesz, és este már tudtam.

Az eddigi szövegeidből a személyességet teljes mértékben hiányoltam, úgy érzékeltem, ki volt iktatva, minden módon kerültél annak lehetőségét, hogy beleírd magad, hogy az önéletrajziségnak akár csak visszfénye is megjelenjen a szövegeidben, és ilyen szempontból ez a könyv mindenképp valamilyen változás, vagy az eddigiektől való eltérés. Az új könyvedben a másik dolog az újfajta szerkesztési elv. Nagyon erősen felismerhető a paradox elbeszélői módozatok használata, az a fajta narratológia, ami rád jellemző, de a szerkesztési elv az más. Az a fajta arisztotelészi van eleje, közepe és vége kitétel, ami a Poétika egyik alapvetése, nagyon könnyen számon kérhető volt minden korábbi szövegedben, az új szövegeken nem, egyik szövegen sem, talán a középsőn még valamennyire, és ez nekem nagyon új volt. Te többszörösen is szoktad keretezni a cselekményt.

– Volt az életnek egy korszaka, amikor így jártam el, most nem így járok el. Ha hosszában nyúlik az írói pálya, akkor az írónak gondoskodnia kell arról, hogy mindig kitaláljon valami új dolgot, nem csak egy-egy mű erejéig, hanem a saját írói világának egészére nézve is. Egyrészt, hogy mindig meg tudjon újulni, hogy folyamatosan meg tudjon újulni, időnként jobban, máskor kevésbé, és közben mégis megőrizze az írói személyiséget, személyisége folyamatosságát. Én most azzal próbálkozom, hogy egy

írásmű művészi értelemben lezárt legyen, lezárt teljes egészet alkosson. Most azt próbáltam meg összeegyeztetni, hogy úgy legyen lezárt teljes egész, hogy maga a történet cselekmény szinten tökéletesen nyitva marad, a *Közepes fogorvos* lényegében erről szól. A szerző általában mindig kiszúr a hőseivel, poétikailag az a termékeny, ha kiszúrunk a hőseinkkel. Ezért is nevezte némi túlzással, rendkívül igazságtalanul, de nagyon találóan Borges – aki utálta a regényeket – a regényírókat a borzalom kisiparosainak, mert ő az eposzi konstrukciókat és a parabolákat részesítette előnyben. Na, most hogyan lehet egy szereplőt a legjobban letaszítani? Már az is valamit segít, ha a magánéletét elrontjuk, boldogtalanná tesszük, hagyjuk meghalni szörnyű körülmények között. Ezzel ő a saját valóságában rosszul jár, de abban a valóságban, amiben az olvasó olvassa őt, jól jár, mert akkor válik eleven problémává a sorsa, egyáltalán akkor lesz neki sorsa, vagy amióta Kertész Imre van, azt is mondhatjuk, hogy sorstalansága, de az is felkelti az olvasó figyelmét. Azt találtam ki, egy olyan történetsort írok, amiben egyszerűen faképnél hagyom a szereplőt, miközben megy tovább a történet, és szerintem ennél nagyobb szemétséget író a hősével nem követhet el. Dr. Rajzoló Pál, a közepes fogorvos, nagyon meg fogja szívni, utána lesznek mások is, lesz egy fiatal szociológus, aki aztán szánhúzó kutyákat tenyészt Kanadában, ő is ugyanígy megszívja, lesz egy fényképész, akiből kisvárosi könyvtáros lesz, majd disznókat etet a szülei gazdaságában, és végül ő is nagyon megszívja.

Ha jól vettem észre, az egymást követő szereplők egyre kevésbé érdeklik a szöveget? Talán a legfontosabb a címadó szereplőnk, a közepes fogorvos, ha egy gyors manőverrel le lehetne zárni azt a részt, akkor az egy önálló szöveget tudna alkotni valószínűleg.

– Ezzel a technikával kell hogy legyen az embernek valami ritmusérzéke. Ha ugyanezzel a technikával írtam volna egy nyolcszáz oldalas nagyregényt, és átlagosan nyolc-tíz oldalanként hullanának ki a rostán a szereplők, akkor az egy olyan katyvasz lenne, hogy nem lehetne elolvasni. De szerintem nyolcvan oldal terjedelemben, négy vagy öt magára hagyott szereplővel ez még nagyon jól működik.

Azt mondtad, hogy az írónak pályája csúcsán meg kell újulnia.

– Folyamatosan meg kell újulnia.

Ha szétnéznünk a kortárs magyar irodalom palettáján, elnézve a ma ötvenes, hatvanas, illetve hetvenes szerzőket, azt látjuk, sokan gyötrődnek azzal, hogy próbálnak kényszeresen esetleg valami újat kitalálni, vagy megszabadulni saját maguktól, hogy ne váljanak önmaguk epigonjává. Ez milyen fájta félelem? Hogy működik ennek a félelemnek a természete?

– Rám ez a félelem különösebben nem jellemző, de nagyon szívesen beszélek róla, mert láttam nagyon sokakon. Az ember fél, hogy öregszik, hogy testi adottságai egyre rosszabbak lesznek, és vele párhuzamosan kimegy a divatból, ha egyáltalán benne volt, mert már nem olyan érdekes, mert a dolgok természetéből következik, hogy amikor új tehetségek bukkannak fel, fiatalok, intelligensek, rokonszenvesek vagy érdekesen ellenszenvesek, akkor azok sokkal több figyelmet kapnak, mint az olyanok, akiket már megszoktak. Ha a régebbi nemzedékek képviselőit nézzük, akkor is lehet látni, hogy vannak írók, akik ügyesen oldják meg ezt a problémát, vannak, akik nem. Ha a két háború közötti magyar irodalmat nézzük, akkor Kosztolányi nagyon jól megoldotta, de ha olvassuk a levelezését, akkor elképesztően sokat izmozott azért, hogy benn maradjon a fősodorban, és nehogy véletlenül kikerüljön. Hihetetlen, hogy a munkaideje és az energiája háromnegyed részét ez kötötte le, és csak egynegyed volt a művek megírására fordítható. Vele ellentétben Krúdy nagyon rosszul oldotta meg, most nagy írónak tartjuk, több összkiadása van, a Kalligram egy minden eddiginél nagyobb Krúdy összkiadást hoz ki, de ez nem feledtetheti velünk, hogy élete utolsó tizenöt évében teljesen elfelejtették, alig talált kiadót, nem írtak recenziókat a munkáiról. Egyszer kíváncsiságból megnéztem, hogy a *Napraforgónak* hány korabeli recenziója volt. Ez az egyik legjobb regénye, de nem jókor jelent meg, 1918-ban, utána jöttek a forradalmak, ezzel együtt is két nyúlfarknyi recenzió jelent meg róla, mind a kettő konzervatív lapban, és mind a kettő földbe dorongolja különösebb érvelés nélkül. Ha az óbudai éveket is hozzá vesszük, a Krúdy-legendárium különféle kellékeit, a csupasz vaságyat meg a kikapcsolt villanyórát, akkor azt látjuk, hogy ezt nem jól csinálta.

Nem akartam szemtelen lenni, csak az érdekelt, hogy ez a formakeresés...

– Megbeszéltük, hogy provokatív leszel.

Végül is nem voltam az, vagy szándékaim szerint provokatívabb akartam lenni, nem azért, mert van valamilyen prekoncepcióm, hanem mert tényleg kíváncsi vagyok, ezt a kötetet, ami tényleg egy váltásnak, vagy valamitől való eltérésnek tekinthető, nem motiválta-e valami ilyesmi?

– Még valamitől lehet nagyon félni, a rossz visszajelzésektől. Mindenki, akinek írói pályája van, kap negatív kritikákat. Ezzel kapcsolatban van egy elméletem: ha olyasvalaki gyalázza le az új könyvet, aki nem számít szellemi tekintélynek, akkor nincs különösebb probléma. Akkor van baj, ha mondjuk, olyasvalaki teszi ezt, akire én felnézek. Amikor Balassa Péter a 90-es években egy drámám félkész kéziratára azt mondta, ne írjam tovább, hagyjam abba, képtelen voltam tovább írni, szerettem volna, de nem

tudtam. Ha egy olyan ember, akinek a véleményére adok, azt mondja, ez az új könyved halványabb ismételése az előzőnek, kezd egészen unalmas lenni az, amit csinálsz, az a leglidércesebb rémálom. Ki lehet belőle jönni, de nagyon szigorú önvizsgálatot kell tartani, nincs-e igaza az illetőnek. Ha csak egy szemernyi igazság is van benne, akkor hallgatni kell egy-két évig, és ez alatt az idő alatt eldől, hogyan tovább. Mindenképpen másképp. Ha kiderül, hogy az illető rosszindulatú, vagy például ő is öregszik, nem csak én meg te meg ő, és kiderül, hogy rosszul öregszik, és egyszerűen már nem szereti az irodalmat, főleg a kortárs irodalmat nem, már nem érdeklik annyira a könyvek, mint régen, akkor pedig be kell áldozni a barátságot.

De ez egy másfajta probléma. Akkor elkönnyelhetjük, ilyesfajta félelmed nincs.

– Úgy gondolom, nincs rá okom.

Visszatérnék a személyesség kérdésére, sőt megkockáztatom, az önéletrajziség kérdésére, amit megint csak erősen felvet ez a könyv. Nyilván ez egy fonák játék, egy ellentmondásos játék, de már maga a cím is felveti ezt a problémát. A középső szövegben pedig, ha tetszik, ha nem, rá lehet ismerni a családdra, és egyik szóban ismerhető történetedre. Ez is mindenképp új.

– Nem akarok veled ellenkezni, ez igaz, amit mondtál, mégis teljes egészében irodalmi fikciónak tekinthető, akár van életrajzi alapja, akár nincs. Nem az történik, hogy én, Márton László beszámolok az életemről, vagy visszaemlékezéseimet írom. Sokáig tényleg nem a saját életemből dolgoztam, amikor Károlyi Sándor életének egy fiatalkori epizódját írtam, arról nagyon nehéz azt mondani, hogy nekem ahhoz személyesen valami közöm volt. De abban az időben volt egy barátom, Simon Balázs, aki költőként vált ismertté, rettenetes betegségben kínlódott, nem sokkal később meg is halt, és különféle dolgok kapcsolódtak hozzá. Engem emberileg az foglalkoztatott a legelénkebben, vagy a már említett Balassa Péter, akit szintén elvesztettünk egy kevés idővel később. Gróf Károlyi István számomra tökéletesen közömbös volt emberileg, de mégis róla írtam, nem Simon Balázsról, nem Balassa Péterről.

Miért, mi az, ami motiválja a szöveget a te esetedben?

– Úgy gondoltam, az írói érdeklődés meg az emberi érdeklődés tökéletesen különválhat. Jakob Wunschwitz, alsó-luzsikai kelmefestő mester, aki egy polgárlázadás résztvevőjeként életét vesztette 1603-ban. Azt kell mondjam, ő is nagyon mérsékelten érdekelt engem emberileg, de mint írói problémák katalizátora, rendkívül érdekes volt. Most annyiban változott a helyzet, hogy nyilván ez is az idő múlásával, az öregedéssel magyarázható, most saját életemben is találok olyan dolgokat, amiket pontosan ugyan-

úgy megmunkálok meg eltávolítok magamtól, mintha semmi közöm nem volna hozzá, csak történetesen én voltam a tanúja az adott eseménynek, vagy én magam is benne voltam, de ha én magam is benne voltam, akkor magamat is ugyanolyan távolról szemlélem, és ugyanolyan érdektelenséggel vagy érdeklődő érdektelenséggel, mint Wunschwitzot vagy Batsányi Jánost, a másik regényem szereplőjét.

Örülök annak, hogy ezt elmondtad, de az én részemről nem kritikai megjegyzés akart lenni az előbbi, persze fel sem merült bennem, hogy ez egy önéletrírás lenne vagy egy visszaemlékezés vagy bármi ilyesmi.

– Íróilag nem tartottam önmagamát elég érdekesnek, de ez most is változik, mert kaptam a Literától februárban egy felkérést, hogy írjak naplót. Akkor kapásból azt mondtam, hogy oly mértékben érdektelennek tartom saját életem napi lefolyását, hogy abszolút fölösleges arról írni. Szegény Nagy Gabi nagyon el is szörnyedt a válasz hallatán, és akkor mondtam neki, hogy jó, tegyük be a könyvhetet, mert a könyvheten mégis lesz új könyvem, dedikálni is fogok, és az mégis egy fokkal kevésbé érdektelen, mint az az időszak, amikor Luther asztali beszélgetéseit fordítom reggel fél kilenctől déli fél egyig, majd három óra szünetet tartva ugyanezt csinálom estig, vagy elmegyek könyvtárba. Most lehet, hogy rendkívül érdekes dolgokat találok közben, vagy jutnak eszembe, de ez túl érdekes életnek nem mondható. Akkor megállapodtunk, hogy a könyvhét első hetét majd dokumentálni fogom, csak közben megváltozott az életem, mert támadt ez a regényötlet, és akkor hirtelen egészen másmilyennek láttam saját életemet is. A regényötlet miatt elkezdtem kutatni, utánanézni, elmentem a terepre, egy csomó emberrel beszéltem, viszonyokat létesítettem létező és nem létező emberekkel. Hiszen amikor elkezdünk egy regényhősön gondolkodni, akkor hiába nem fordul elő a valóságban, vagy nem jön velünk szemben az utcán, attól ez egy létező viszony. Amennyiben egy létező viszonytárgy, annyiban ő maga is létezik és szeretjük, gyűlöljük, kiszúrunk vele, már említettem, hogy ki kell baszni a hőseinkkel, de közben attól még sajnálhatjuk őket, és akkor most ezt érdekesnek érzem. Aztán nyilván ez megint változni fog.

Ezt a három szöveget mennyire tudod egy szövegnek tekinteni most így visszagondolva?

– Hogy én mennyire tudom, az nem is olyan érdekes, az az érdekes, hogy mások mennyire tudják.

De másokat most nem tudok megkérdezni.

– Volt például az *Élet és Irodalom*-beli kvartett, ahol az általam nagyon kedvelt és szeretve tisztelt Károlyi Csaba levont egy pontot, de csak azért, mert az az alcíme a könyvnek, hogy *Történetek egy regényből*. Azt állította,

hogy ezeknek semmi közük egymáshoz, én meg úgy gondolom, hogy van, és észre is lehet venni, nem túlságosan erős és vastag szálak, de mégiscsak létező szálak kötik őket össze, motívumok, események, felbukkannak itt is, ott is. Nem azt állítottam, hogy ez egy egységes szöveg, hanem azt, hogy van közük egymáshoz. Amúgy a Károlyi Csaba ezzel az egy pont levonással is még mindig hét pontot adott a tízből, ugyanannyit, mint a *Verhovina madaraira*, és erre én rendkívül büszke vagyok. Egészen pontosan, én a *Verhovina madarait* egy nagyon jó könyvnek tartom, és szégyellném is magam, ha több pontot kaptam volna, mint Bodor Ádám.

Most adnék neked egy elbeszélői feladatot, mert ha kérdésként fogalmaznám meg, akkor nem válaszolnál rá. Egy körülbelül félflekkes szöveget improvizálnál-e most, egy olyan történetet, egy akármilyen történetet, ami a te édesapád és a közted lévő kapcsolatnak jellemzője lenne, vagy nagyon erősen kifejezné?

– Most kérdés, hogy egy irodalmi szöveget improvizáljak-e, mert akkor az fikció lesz, vagy pedig meséljek az apámról, akiről olyan túl sok mesél-nivaló nincs, de azért mégis harminckilenc éves voltam, amikor meghalt, és ez idő alatt történt egy s más, akkor viszont mesélek, és sztorizok.

Nekem az is jó, ha két jellemző történetet elmondasz.

– Pont ma meséltem az egyik órán egy olyan történetet, amiben apa-fiú konfliktus volt, és nyilvánvaló, hogy nem a saját apámról és rólam szólt. Itt is óhatatlanul ezt csinálnám. Azt tudom elmondani, hogy semmit nem tudok róla igazából, soha ez alatt a harminckilenc év alatt egyetlenegyszer sem beszéltem vele bizalmasan, alapvető dolgokat nem tudok az életéből, soha nem volt alkalmam, hogy megkérdezzem. Amikor haldoklott, ez volt 1998 őszén, nagyon gyors leépülési folyamat zajlott, testi folyamat volt, nem szellemi. Nagyon értelmes ember volt, és ezt a tulajdonságát mindvégig megőrizte. Megyek fel a lakására, ahol a második feleségével élt, be volt kapcsolva a televízió, és ment egy riportfilm a ruandai hegyi gorillák megmentésére irányuló akcióról. Ruandában él egy kisebb hegyi gorilla-populáció, és az a veszély fenyegeti őket, hogy az orvvadászok levágják a mancsukat, és eladják hamutartónak. Megy a csapat, és megbízható gorillaőröket kell alkalmazni, megy az országúton a csapat, tízezrével hevernek a járványban szenvedő haldoklók, akik nyújtogatják a kezüket vízért, de a gorillamentő akció nem tud megállni, mert akkor soha nem jutnak egyről kettőre, és soha nem menekülnek meg a hegyi gorillák, akiknek a mancsát levágják az orvvadászok, és hamutartót készítenek belőle. Akkor apám lehalkította a képsort, ahol éppen mentegetőzik az egyik gorillamentő, hogy ő tudja, az emberélet érték, de nem tehet semmit, különben is, ha megmentenének öt embert, akkor további ötszáz ott halna meg a

szemük láttára, úgy, hogy egészen mindegy, ezt a szólamot nem hallottam tovább, különben is angolul beszélt az illető, amit folyamatosan szinkronizáltak. Az apám felesége életünkben először magára hagyott bennünket négy szemközt, és akkor elkezdtem volna kérdezni dolgokat, még egészen ártalmatlan kérdéseknél tartottam, később lettek volna kegyetlenebbek is, amikor viszont egy olyan elemi erejű sírógörcs tört rá, már csonttá volt soványodva, és olyan furcsán mozgott a teste a vékony takaró alatt, egy egészen összegörnyedt, valóságos magzatpózt vett föl, ömlöttek a könnyei, rázta a zokogás, ilyent én nem láttam még. Akkor megsajnáltam, úgy döntöttem, kímélni fogom, amit aztán keservesen megbántam, mert kíméletlennek kellett volna lenni, és ma már nincs, aki megválaszolja azokat a kérdéseket. De hát ez nem egy sztori, hanem egy egyszer előforduló, mégis igen jellegzetes szituáció volt.

Én azért nagyon köszönöm. Az utolsó körben egy kicsit a regényről kérdeznék. Az már tudható, hogy körülbelül mi lesz a tematikája?

– Az egészen pontosan tudható.

Ezt elmondod?

– Nem! Egyik órán majd el fogom mondani, de most megelőlegezem: ha valaki egy nagyobb terjedelmű munkán dolgozik, és tervei vannak, akkor próbálja meg magában tartani, ha kibeszéli, akkor elvész a feszültség, ha már kibeszélte, vagy már annyira előre halad a munkájában, hogy már részleteket is publikált belőle, és nincs különösebb tétje annak, hogy beszél a témáról vagy egyes részletekről, a félig kész kéziratot akkor se adja oda lehetőleg senkinek, mert pórul járhat. Ha mégis, akkor végszükség esetén csakis olyasvalakinek, akiben száz százalékgig megbízik. Annyira a kezdetén vagyok még, hogy nem szeretnék beszélni róla. Hogy mi a cselekmény meg mi a téma meg mi a történet, arról nem nagyon. Azt tudom mondani, a fejemben együtt áll az egész, és elég sok feljegyzést készítettem az elmúlt két hónapban.

Azt biztos el tudod mondani ezzel kapcsolatban, hogy terveid szerint mikor kezdted el megvalósítani a vázlatokat, jegyzeteket, és meddig fog tartani a munkafolyamat? Ezt például tudod-e előre?

– Ha innen hazamegyek, akkor meg kell írnom egy tanulmányt, az mondjuk egy hónap, és utána elkezdek dolgozni rajta. Mennyi ideig fog tartani, ezt nehéz megmondani, de van annyi gyakorlatom, ismerve a feladat nehézségi fokát meg az én felkészültségemet, ha jó formában leszek mindvégig, akkor ez két vagy maximum három év, ha jönnek rossz időszakok, akkor azt hozzá kell adni.

Téli képek kék tányéron

Okom van arra is hogy felejtsek
Miért nem adnak engem lelencnek
Szeretetemet gyorsba takarnám
ingyen konyhán rongyosoknak adnám

Homályos alkony Elül a hó
Minden csak látszat megígért való
Tévelygek emlékek árcai között
Vissza se néz rám Csak ide lökött

Ömlik a hó fuldokló éjszakában
magam vagyok s így vagyunk épp hárman
Szenvedünk mind s nem örülünk egymásnak
Könnyelmű árnyak késsel hadonásznak

Látod hogy hatalmas pelyhekben látod
mikor tántorogsz el a sárga házhoz
Csak bámulod delejben minden éjjel
Nem áll össze semmi S nem széled széjjel

Mint régi moziban elszakadt a film
Már nem érdekli mi jöhetett volna
Háttal a vászonnak fáradtan rágyújt
a jövőt már látta Most pereg a múlt

A jövőt már látta Most pereg a múlt
Háttal a vászonnak fáradtan rágyújt
Már nem érdekli mi jöhetett volna
mint régi moziban elszakadt a film

Nem áll már össze Nem széled széjjel
Csak bámulod delejben Minden éjjel
eltántorogsz oda A sárga házhoz
s látod hogy hatalmas Pelyhekben látod

Könnyelmű árnyak késsel hadonásznak
Szenvedünk mind Nem örülünk egymásnak
magam vagyok Így vagyunk épp hárman
Ömlik a hó fuldokló éjszakánkban

Vissza se néz rám Csak ide lökött
Tévelygek emlékek árcai között
Minden csak látszat Megígért való
homályos alkony Elül a hó

Ingyen konyhán rongyosoknak adnám
szeretetemet Gyolcsba takarnám
Miért Nem adtak engem lelencnek
Okom van arra is hogy felejtsek

Miért nem adtak engem lelencnek
Szeretetemet gyolcsba takarnám
ingyen konyhán rongyosoknak adnám

Bolond ember az, aki szeret írni

Zalán Tiborral Varga Betti beszélget

Azt gondolom, Zalán Tibort senkinek nem kell bemutatnom, mindenki tudna kapásból sorolni öt olyan műfajt, formát, ami köthető a nevéhez. Az első bemelegítő kérdésem is ehhez kötődik: azon kortárs szerzők egyike vagy, akiknek a munkássága a leggazdagabb műfajokban, műnemekben és formákban. Vannak-e olyan időszakok az életedben, amikor egy-egy forma, műfaj, esetleg műnem hangsúlyosabb lesz, vagy van egy kedvenced, és ehhez a többi csak társul időnként?

– Valamennyiben költőként vagyok jelen, tehát nem vagyok prózaíró, amikor a regényeimet írom, akkor is Zalán Tibor költő írja a regényeket, amikor drámákat írok, akkor fütyülök a drámaírás szabályaira, persze azért megtanultam őket, dramaturgiát és drámaelméletet is tanítok. Nem nagyon érdekelnek a műfaji kötöttségek, műfaji szabályszerűségek, emiatt aztán állandóan magamat írom, magamat ismétlem a különböző műnemekben. Leginkább a dráma az, ami időkitöltő és ihletpótló, amikor nem tudok mit csinálni magammal, akkor drámát írok. Ami csúnyán hangzik, de hát így van. Amikor nagyon jó passzban vagyok, akkor prózát írok, tíz éve nem készült el, nem folytatódik a regényem, tehát tíz éve rossz passzban vagyok, és általában verset írok, mert ahhoz értek, az előjön, nem kell építeni, nem kell hozzákészülni, nem kell ott ülni mellette, írom a verset villamoson, repülőgépen, ágyban, párnák közt és pincében a boroshordók mellett. Nincs helyhez kötve. Míg prózát úgy kell írni, hogy az ember azért hosszan üldögél mellette. Nincsen olyan tehát, hogy korszakaim lennének, most próza, most dráma, most vers. Most ősszel hozzákezek talán a regényciklusom folytatásához, de nem jelenti azt, hogy nem írok közben verseket, és nem jelenti azt, hogy nem kell közben drámákat írnom, mert már megint újabb megrendeléseim vannak.

Egyik kulcsprobléma nálad az emlékezés kérdése. Mit jelent számodra pontosan az emlékezés? Visszanézés, számvetés vagy segítség az értelmezésben?

– Azt gondolom, mindhárom, és mindhárom különböző fázisokban. Részben mindenki az emlékeiből él, akár fiatal, akár idős, abból él, ami megtörtént vele. Mindent ahhoz mér, ami volt, amit már birtokol, amit tud, az emlékezés ilyen szempontból iránytűje a jelenbeni mozgásoknak. Másrészt számvetés is, mert legfrissebb kötetem, a *Fáradt kadenciák* az emlékezés számvetése. Az én számvetésem a múltammal, ami nem lezárása költészetem egy szakaszának, vagy az életem egy szakaszának, mindössze számot vetek azzal, ki vagyok én, Zalán Tibor, most, ötvenhét évesen. Mire vittem, vittem-e valamire egyáltalán, érdemes volt-e élnem, érdemes volt-e írnom. És a legfontosabb számomra az emlékezésben, hogy a jelent vissza lehet tolni a múltba, így azt *most* élem meg, a jelenbe tolom át, ezáltal tudom tárgyiasítani, ezáltal tudok reflektálni a saját igazi jelenemre. Egy olyan szituációt tudok teremteni magamnak, ami rendkívül termékeny lehet a költészet számára, és rendkívül fontos ahhoz, hogy meg tudjam tartani a distanciát a lírai én és a verseket író én között, ami feltétlenül szükséges ahhoz, hogy ne jöjjön létre valami istentelen... nem folytatom, mindenki kitalálhatja: f-fel kezdődik, g-vel végződik.

Amikor verseket olvasunk tőled, akkor nagyon gyakran próbáljuk megfejteni, mit jelenthet nálad a veszteség- és válságlíra. Te hogyan definiálnád ezt a két fogalmat?

– Az életemet egyfolytában veszteséggént élem meg, holott igencsak nyerőtétnek – vagy nyereségsorozatnak – látszik; miközben én úgy élek át minden sikert, hogy valamit elveszítettek azáltal, hogy a siker számomra létrejött. A siker be is piszkítja az embert, bárhogya is próbál ellene védekezni. Minden nappal, úgy érzem, veszítek valamit azzal, hogy megélttem, azzal, hogy megtörtént velem. A válság pedig egy ideje (vagy talán „minden időben” jelen van az életemben, az élet önmagában is egy megfejtethetetlen tétel, az, hogy élek, számomra nem evidencia, ahogy az sem, hogy nem haltam még meg. Ha halott lennék, az sem lenne evidencia. Egy ideje nem tudom hova elrakni ezt a létezésformát, amibe kerültem, egyáltalán azt, amit át kell élnem. Ez nincs összefüggésben azzal az általános értékválsággal, ami körülöttünk következett be, ez igazából nem érinti meg az embert; egy mélyebb válság az, amit át kell élni az embernek egy önmagával folytatott állandó küzdelemben, mert különben nem tud miben gyökerezni. Az én gyökereim valószínűleg ebbe a permanens válságba nyúlnak vissza, onnan próbálnak magukba szívni valamit. Min-

Akkor az szükséges, hogy ezt megéljük, azt mondod?

– Szükséges, legalábbis számomra szükséges. A gyerekeim azt szokták mondani, megint egy csuklófelvágó, vagy csuklóér-felvágó verset írtál, igen, lehet, amíg az ember nem tud mást írni, addig azt írja. Valamelyik fiatal költő az előbb szereplők közül azt mondta, számomra nagyon megnyerő módon, hogy nem az a lényeg, milyen divatok vannak, és nem az a lényeg, ki mit akar, vagy mit vár el tőlem, hanem az a lényeg, hogy nekem mit kell megírnom, és ha az ember tisztességes magával szemben, akkor meg kell írni azt, ami benn van, amit nem tud elkerülni. Nem gondolom, hogy bárki is passzióból írna, bolond ember az, aki szeret írni, vagy grafomán, nagy valószínűséggel nem költő, nem író, és nem drámaíró; az írás igenis megterheli az embert, az írás nagyon megerőltető munka, sok szenvedést, kínlódást okoz, nagyon sok lemondást igényel, és általában nincs is meg a végeredmény, az az öröm, sikerérzet, az a kioldódás, amit általában az emberek gondolnak, hogy egy-egy írás, drámabemutató, vagy egy könyv megjelenése után az embernek éreznie kell. Hát nincs, a fenébe is, nem érez leginkább semmit, ürességet érez legfeljebb, azt érzi, hogy megint megfosztották valamitől.

Azért az életedben a siker végig nagyon erősen jelen van, már az indulásod is egy erős indulás volt, az első versek a Tiszatájban, aztán a Földfogyatkozás, a Radnóti-díj, illetve elsőkötetes díj, és persze az esszéid, amivel teljesen berobbantál a köztudatba: az Arctalan nemzedék. Ahogyan így körülnézek, főleg fiatalokat látok, induló költőket, prózaírókat, hogy látod, még mindig az Arctalan nemzedék problémái vannak jelen, vagy teljesen más problémák, könnyebb ma elindulni vagy nehezebb?

– Most három kérdést tettél fel hirtelen, kezdjük hátulról. Én azt gondolom, sokkal nehezebb a fiatal költőknek ma, mint a mi időnkben volt, éppen azért nehezebb, mert nem létezik egyfajta értékkiválasztás, sőt, semmilyen érvényes értékkiválasztódás nem történik meg, rengeteg költő van, boldog-boldogtalan kiadja a verseskötetét, én sem tudom már követni – más sem – a fiatal költők mozgását, ez nagyon nehézzé és problematikussá teszi a létezésüket, hiszen a nagyon tehetséges és nagyon tehetségtelen ugyanazon a meg-nem-méretésen esik át. Valaki az előbb azt mondta, a harmadik kötet dönti el, hogy az emberből költő lesz-e, vagy nem lesz költő ma. Én nem tudom, bár így lenne, hogy a harmadik kötet már eldöntené, de nincs döntés, a mai irodalomban ugyanolyan sztár-megcsinálások vannak most már, mint az épp általa leköpött celebvilágban. A kiadók, ha jobban tudják reklámozni, meg tudják futtatni a fiatalt, akkor létezik, ha olyan kiadónál jelenik meg, amelyiknek nincs pénze, és nem

tudja megszálajtani a fiatait, akkor nem fog létezni, akkor ki fog hullani a rostán, a nála kisebbek meg gyengébbek pedig regnálhatnak, hiába kétszer-háromszor nagyobb náluk a lyuk. Kritika nincs, nem tudom, én hogy tudnék létezni indulóként ebben a mostani (irodalmi/művészeti) világban kezdő vagy fiatal költőként, nem irigylem őket; nagyon sok tehetséges embert ismerek, akik egyszerűen egy jó kötetet megjelentetnek, két jó kötetet megjelentetnek, és még sincsenek jelen az irodalomban. Nekünk abból a szempontból könnyebb volt, hogy nehezebb volt: három kiadó működött, abból egy ifjúsági, az egy első kötetet adott ki évente, aztán volt a Magvető és a Szépirodalmi. Nagyon kevés könyv jelent meg, viszont ezeket a könyveket összirodalmi, majdnemhogy össznépi várakozás előzte meg. Ha valakinek megjelent a könyve, az esemény volt. Adná isten, hogy a fiatal költők megjelenése ma *esemény* legyen. Az, hogy az *Arctalan nemzedékkel* csináltam egy nagy botrányt, és hirtelen ismertté váltam az irodalomban, mindössze egy nagyon szerencsés pillanat volt, meg olyan volt a befogadó légkör, hogy akkor még lehetett botrányt csinálni, volt hozzá (irodalom)politikai rendszer, amelyik fölkapta a fejét és fölhúzta az orrát, és elkezdett hangosan dühöngeni és fenyegetőzni. Volt egy könyvkiadói struktúra, amelyik nagyon szűk volt, és amelyik föl volt háborodva, hogy valaki belepofázik az ő dolgába. Voltak részek az esszében, amelyek gyakorlatilag mindenkit megsértettek, és mivel mindenkit megsértettek, anélkül, hogy ezt tudtam volna, mindenkit nagyon kezdett érdekelni, hogy ki a fene is vagyok én. A hatalmat is érdekelte meg a hatalom ellenzőit is érdekelte, ha nem is ugyanegy okból. Nem számítottam arra, hogy az *Arctalan nemzedéknek* akkora hatása lesz, amekkora végül is lett, mert teljesen a véletlenek művét a megszületése. Ez pedig röviden elmondva... Találkoztam az *Életünk* főszerkesztőjével, azt kérdezte, min dolgozom, beszorultunk ugyanis a forgóajtóba a Hungária kávéház bejáratánál, se ki, se be, és így kénytelen volt szóba állni velem. Mondtam, hogy esszéken, gőzöm nem volt arról, mi az az esszé, hiába végeztem egyetemet, nem tanítottak soha erre, de olyan elegánsnak tűnt nekem, hogy azt mondom valakinek, egy híres szerkesztőnek: esszét írok. Kérdezte, miről, mondtam, a nemzedékem problémáiról. Mi a címe? *Arctalan nemzedék*, blöfföltem tovább. Hány oldal? Huszonhét (de hogy miért huszonhetet mondtam, azt máig sem értem). Teljesen bedőlt ennek, és kérdezte, mikor kezdek hozzá. Mondtam, hogy ma. Kezdjél hozzá, látatlanban megvette, mondta. Végül kiszabadítottuk magunkat, ő bement a Hungáriába, én hazamentem a feleségem albérletébe, aki akkor még nem volt a feleségem, és nekikezdtam az írásnak. Vaktyúk is talál szemet. Wittgensteint olvastam, és láttam, hogy ott van 1.1.1., 1.1.1.2., és gondoltam, én is ilyen tudományosan építem föl ezt

az esszét, ilyen formát is adtam neki, és utána akkora botrány lett belőle (nyilván nem emiatt), hogy hirtelen azt vettem észre, mindenki ismer, mindenki keres, és majd mindenki utál. Ma ezt nem lehet megcsinálni, bármit művel egy fiatal író, nem lesz botrány belőle. Letolja a gatyáját, elmennek mellette, nincs hatalom, amelyik visszaszólna, ellenállna, nincs közegellenállás, nincs, amivel érdekessé tudná tenni magát. Nincs pornó, mert van pornó, nincs erőszak, mert van erőszak. Nincs romantika, mert van romantika. Romantika Tv is van, Brutál Tv is van, minden van, mindent kitaláltak helyettük. Vannak, hogy nem tudják, mit csináljanak, mit kezdjenek magukkal. Vagy besimulnak valamelyik csoportba, mert itt – és mindenhol – politikai érdekelttség szerint rendeződik most az irodalom, vagy besimulnak valahova, és akkor ott boldogulnak, vagy nem simulnak be sehova, és a sehovában elkallódnak. De a besimulás már azt jelenti, hogy föladnak egy csomó dolgot a költészetükből, a személyiségükből, az én szabad létezéséből – az életükből. Mocskos egy időszakot élünk ilyen szempontból (is), nyilván nem tudom pontosan, ők hogy látják ezt, de én nem szeretnék fiatal író lenni most, csak a húszéveességet irigylem tőlük, a korszakot egyáltalán nem.

Ezek az okok azok, amiért nem teljesen, de visszavonultál az irodalomból?

– Azért vonultam vissza, mert egy idő után úgy utáltam az egész irodalmi életet, mint a szart. Szerkesztettem a *Kortárs*nál, azzal kezdtem hozzá, hogy azokat a figurákat, akiket a párthűségük tartott bent a lapban, azokat kinyomtam, és azt hiszem, hogy legalább száz fiataalt bemutattam, ami akkor példátlan volt, mert senki sem bízott a fiatalokban. Kezdett kialakulni valamilyen rend, Weöres Sándor meg Vass István, ők azért mindenki számára létező figurák, Kálnoky László, Somlyó György, „ilyenek” jártak a szerkesztőségbe a fiatalok mellett, és egy idő után lehetett dolgozni. Aztán jött a rendszerváltás meg a változás, és akkor megjelentek a figurák a másik oldalról, akik azt mondták, azért nem tudtak addig a *Kortárs*ban publikálni, mert ők 56-osok voltak, és/vagy ilyen-olyan ellenzékiek voltak. Hirtelen az egész ország volt forradalmárrá és ellenzékievé vált, beleértve az irodalmat is. Ráadásul, az irodalmárok lettek a leghangosabban „ellenzékiek”, én meg erre azt mondtam, nem csinálom tovább, ezt nem bírom gyomorral. Fölmondtam a *Kortárs*nál, és visszamenekültem az óbudai padlásszobámba. Most megint a fiataloknak mondom, ez idő tájt még viszonylag fiatal ember voltam, talán két könyvem, ha volt, de nem igaz, mert már három, ennek ellenére ez a kivonulás nagy eseménynek számított, nem azért, mert olyan jó költő lettem volna (lehet, hogy az voltam), hanem akkor minden ilyen gesztus, nyílt ellenszegülés, esemény volt. Az összes újság foglalkozott vele, szinte az összes napilapban nagy interjúk, „a

fenegyerek megszelídült, visszavonult” – akkor még azzal is a figyelem középpontjába tudtál kerülni, ha azt mondtad, nem akarok többet a figyelem középpontjában lenni. Miért nem akarsz? Ki vagy te, hogy ezt el mered dönteni? Ma bárki kivonul, bevonul, a kutya sem veszi észre, senki sem foglalkozik ilyesmivel már.

De az óbudai padlásszobában nehezebb létezni, mint az irodalmi élet porondján maradni.

– Persze, hogy nehezebb egy óbudai padlásszobában létezni. Részben az összes tábor arra lő, aki nincs ott, velük, a csordában. Arról már nem is beszélve, hogy aki a senkiföldjén van, arra rálőhet mindenki. Nem az az ellenség, aki a túlfeleden van, mert vele nyílt háborúban vagy, hanem az, aki nem akar veled háborúzni, aki nem akar tőled semmit, aki nem akar csatlakozni hozzád, amoda sem akar csatlakozni, nem lehet tudni, hogy kicsoda-micsoda, mi a fenét akar ebben az irodalomban – ellenőrizhetetlen, irányíthatatlan, kiszámíthatatlan. Amikor én kiszálltam ebből a buliból, amit úgy hívunk, hogy magyar irodalom, akkor éveken keresztül szinte egyetlen sor nem jelent meg a könyveimről, amelyeket akkortájt megjelentettem, így komolyan számolnom és mérlegelnem kellett: vagy nagyon rossz költő vagyok, és most, hogy már nem szerkesztek, semmit sem csinálok „közéletileg”, akkor a helyemre kerültem, és valóban nem kell csinálnom ezt a költészet-irodalom dolgot, vagy pedig ugyanolyan költő vagyok, mint eddig voltam, csak és egyszerűen ki akarnak nyírni. És fel kellett mérnem azt is, lesz-e annyi lelkierőm, hogy végigcsinálok ezt az egyedüliség-szerepet, amibe belevágtam, úgy, hogy mégsem csatlakozom majd le sehova. Szerencsére, volt elég erőm és türelmem kívánni a dolgok fordulását. És aztán szép lassan kezdtek megjelenni és szaporodni a szerkesztőségi érdeklődések, kéziratkérek, kezdtek jelentkezni a könyvkiadók az ajánlataikkal, én meg kezdtem úgy érezni, úgy megérteni, hogy gyakorlatilag az történik, hogy már nem nagyon tudnak kihagyni, negligálni az irodalomból, talán amiatt, mert megjelent egy halom sikeres könyvem, lehet, amiatt, mert sok műfajban dolgozom, lehet, amiatt, mert rájöttek, nem működhet ez a végtelenségig, hogy csak azok rúghatnak labdába ezen a pályán, akik valahova leigazoltak, valamilyen istállóhoz, jobbra-balra, vagy nem tudom én, az égbe.

Hezitálsz, amikor kapsz egy felkérést, hogy jelenj meg valahol, felolvass egy verset vagy beszéljess?

– Hogy megjelenni úgy, személyesen, fizikálisan és felolvasni, beszélgetni... Persze, sokat hezitálok előtte. Többet, mint kellene, vagy ille-
nék. Nem kenyerem már a közönséggel szembeni elücsörgés. Megjelenni

nyomtatásban, folyóiratokban? Ott nem sokat hezitálok, két folyóiratban nem közlök, a két lap nevét nem mondom meg, akik rendszeres olvasók, azok úgyis pontosan tudják, melyik ez a két folyóirat. Ezeken kívül minden irodalmi orgánumnak adok szöveget, ha kér, vagy ha úgy gondolom, szüksége van az általam írt szövegre. És természetesen, rendszeresen adok anyagot az irodalmi hetilapnak, az *Élet és Irodalom*nak is, noha már számtalanszor tisztáztuk a főszerkesztővel, szerkesztőkkel, hogy az a hangnem, ami az ÉS-ben olykor fölerősödik, nagyon nem tetszik nekem – hogy értelmezsem ezt, semmiféle politikai ugatásformát nem tudok elviselni –, de mert nincs másik irodalmi hetilap, kénytelen vagyok ezzel együtt élni; ráadásul a régi barátaim dolgoznak ott, ők szerkesztik a lapot. Nincs tehát olyan, hogy ne adnék valahova szöveget, ahova kérnek, ráadásul olyan sok különbség nincs a lapok között, milyen különbség lenne, egyik lap olyan, mint a másik, az egyik rosszabb, mint a másik.

Közönségből: Tiltakozom!

– Kivételezek, az *Ex Symposion* az még rosszabb. (*A válaszoló ránevet a felkiáltó főszerkesztőre...*)

Rengeteg város kapcsolódik hozzád. A tanulmányaid, illetve a gyermekkorod városai Abony, Nagykőrös, Szeged, és aztán később a munkád során Zalaegerszeg, Óbuda, Békéscsaba, és voltál Moszkvában is. Milyen hatása van a városi térnek – akár most is, ahogy itt vagyunk Kisbegyesen – a közérzetedre?

– Tegyük hozzá Szabadkát, ahol nagyon sokat megfordulok, mert sok darabomat játsszák ott, vagy Újvidéket, ahol most is játsszák egy darabomat, meg sokat időztem ott az új symposionistáknál... – de sorolhatnánk erdélyi, felvidéki városokat is, vagy Princetont, Chicagót, Torontót... Nagyon sokfelé vagyok szétrázódva emléklileg, és igazából az az emlékmozzanat utólag válik fontossá, hogy ott voltam – valahol. Amikor ott vagyok, nem fontos az ottlét tudata... Például ma délután életem egyik legmegrázóbb élményén estem át, ha már rákérdeztél. Mivel életemben ennyi verset nem hallgattam meg még egymás után (nem voltam hajlandó erre), iszonyatosan elfáradtam, lihegő dög voltam egy idő után, és ti meg nyomtátok, nyomtátok rendületlenül, ott ültem a napon, szemben a színpaddal, és eldöntöttem, hogy nem megyek el, juszt se megyek el, majd ti elmentek, nem mentetek, én is maradtam, és három vers, hat vers, kilenc vers, tizenöt vers, harminc vers. Pedig már az ötödiknél észrevettem, nem tudok többet befogadni, képtelenség ilyen tempóban ennyi verset befogadni, és amikor véget ért ez az elképesztő versbombázás, ami az agyamat a nappal együtt teljesen szétverte, akkor jött az *Ex Symposion* végtelenített Sinkó-fejezete a színpadon, ami egy idő után számomra szintén elemen-

táris agyrázkódás volt, mennyiségében és brutalitásában. Én nem nagyon járok irodalmi estekre, nemigen járok sehova, mióta kiszálltam a körhintából, és most hirtelen megkaptam öt évre visszamenőleg az irodalmiest-élményemet. Nyilván úgy fogom majd feldolgozni ezt a kishegyesi ügyet, hogy majd csak két hét múlva merek visszagondolni arra, mi is történt itt velem.

Azt vallo, a vers személyes műfaj, és a befogadás is személyes élmény. Most mégis arra foglak majd kérni, tegyünk hozzá még egy verset ehhez a brutális mennyiséghez. De még előtte megkérdezném, mit lehet kezdeni a felolvasásokon, ha azt fogom kérni tőled, olvass fel nekünk egy verset, miközben egy személyes műfajról van szó?

– Két dolgot külön kell választani: az író, aki elvonul és azt az író, aki most vállalta, hogy lejön Kishegyesre, felül a színpadra, és felolvas.

Ha már elvállaltam, hogy idejövök, akkor nem riszállok, hogy nem olvasok, nem riszállok, hogy nem lépek fel, hogy én most csak magányosan akarok ott ülni, ahol most ti ültök, hogy akkor ne üljete ott, hanem ti üljete itt fönt, mert majd én ülök ott lenn, nem, amikor az ember itt van, és bevállalt valamit, akkor azt csinálja is meg. Más kérdés, hogy nagyon sokszor megriadok saját irodalmi föllépéseimtől, és nem megyek el azokra, tehát aljas módon nem megyek el, nem jelentek még beteget sem, a közönség megjelenik, utál, többet oda nem hívnak, amivel tisztában vagyok, nem fizetnek honoráriumot, de belémáll egy görcs, hogy most nem akarok emberek közé ülni, nem akarok embereknek felolvasni, nem akarok okosakat mondani, vagy butaságokat beszélni.

Öntörvényű vagy, és nagyon őszinte is. Volt már esetleg olyan kérdés, amire azt mondtad, erre nem válaszolok?

– Csak olyan kérdésre nem válaszolok, ami a magánéletemre vonatkozik. Amikor Jónás Tamás egy beszélgetésen megkérdezte, hány csajom van most éppen, akkor azt mondtam neki, hogy ehhez senkinek semmi köze, neked meg főleg nem, Tamás, s főleg nem egy ilyen helyen. Azt írta a kritika, hogy ennél a legérdekesebb pontnál természetesen gyáván meghátráltam, és nem mondtam meg, hány csajom van. Egyszerűen fölháborító, hogy ide jut az irodalom is, nem az a fontos, mit olvasok fel, hanem az, kit dugok meg, kit dugtam meg tegnap este, és jó volt, vagy nem volt jó, híres volt, vagy nem volt az. De miért is lenne kötelező csajokat tartanom, megdugnom azokat és beszámolnom róluk, illetve az effajta élményeimről? Mert ilyen pletykák és legendák terjengnek rólam, kötelező vagyok egy mások által kialakított, a valósággal leggyakrabban beszélő viszonyban sem lévő image-nek megfelelni? Azokat a kérdéseket három

csak el, amik arra vonatkoznak, hogyan élek; kinek mi köze ahhoz, hogy például, amikor vége lesz ennek a beszélgetésnek és hátramegyek, akkor ott mit csinálok – hányok-e, vagy iszom még egy pohár bort! Az ilyenekre vonatkozó kérdésekre nem válaszolok, de bármilyen kérdésre, ami az irodalmat illeti, vagy az irodalmi munkálkodásomat illeti, természetesen felelek. Ez pont olyan, mint a Facebookon levés. Már nem tudom, hány olyan üzenetet kapok, hogy megosztottak, megosztott x, megosztott y, megosztott ilyen csoport, megosztott olyan csoport, ilyen demokraták, olyan ellenzékiek, ilyenek-olyanok – anélkül, hogy bárki is megkérdezte volna előtte, hogy megoszthat-e engem ott.

Sokáig háborogtam ezen, végül egy ilyen kéretlen megosztásnál írtam egy feljegyzést... hogy hívják ezt... Mi jár a fejedben?, talán van egy ilyen rovat, na, abba kiírtam, hogy mindenki kapja be, és ne osztogasson meg engem senki, és kérjen engedélyt tőlem, mielőtt meg akar osztani, mert nem vagyok hajlandó felelősséget vállalni azért, hogy tudtom nélkül mindenféle csoportnak vagyok a tagja. Vita kerekedett, az emberek nagy része elküldött a fenébe, a Facebook egy megosztóoldal, írták, mi az, hogy nem engedem megosztani magam, mondtam, bármit megoszthatnak, ami fent van a Facebookon abból, amit én felteszek az oldalamra, de engem, a személyemet nem oszthatják meg. Természetesen azóta is osztnak-fosztanak, füttyölnek az egészre. Nem tudom, tudtátok-e, de a Facebookról nem lehet lejönni soha már, ha egyszer már regisztráltad rajta magadat. Ez egy ilyen műfaj. Ha fönt vagy, akkor már hiába haltál meg, halottként is, továbbra is ott maradsz. Lehet, hogy ezt nevezzük öröklétnek?

John Golden: Wales

Edward the king, the English king
has told his rusty hors:
my country is really fucking,
but Wales is even worse.

Leoninus Lesbosz szigetéről

Tévedés azt hinni, a lesbikusság
volt a névadója a szép szigetnek.
Hát ha nincs dolgod, csak ezért ne ússz át,
mert kinevetnek.

ttt

Kedves, vedd a szögecses bőrruhádat
s a hosszú lakkcsizmád, a feketét,
legyél velem intim, legyél családtag,
büntess, hogy szerelmes legyek beléd;
felrepedt szájjal csókolom a vállad,
s te megnyalod a korbácsom nyelét,
ne légyen köztünk helye széthúzásnak,
az egyetértés basszon szerteszét.
És semmi körülmények közt ne tűrj bűnt,

buzi és leszbikus nálunk meglakol;
azért kicsit sikíts, ha fáj, ahol
a mellbimbód a szíjak közt előtűnt.
Ágyunk s erkölcsünk tiszta, mint a vas,
szerelmem, tilts és tűrj és támogass.

Bálád a Vérről

Most minden ébred, drága herceg;
felemeli dacos fejét,
és kardját kivonja a nemzet;
oszlik egünkről a setét.
Legyen az ország büszke, szép
tekintete a te szemed,
melyben csillagok lángja ég;
Isten óvja a nemzetet!

Legyél nekünk a vérközösség,
midőn turáni dal zenél;
jöttöd tárogatók köszöntsék,
légy tisztító pusztai szél!
Legyél erünkben tiszta vér,
s mi végigszágulunk veled;
legyél kemény, legyél vezér;
Isten óvja a nemzetet!

Légy vérünkben hemoglobin
és agyunkban a neuron,
és nagy lesz a Magyar megin';
apa disznót vág, anya fon.
Vegyél példát a Nagy Turulról,
ki gyermeki fölött lebeg,
tojása nehogy elguruljon;
Isten óvja a nemzetet!

Herceg! Legyél te a fiúm,
és én Magyar anya leszek,
legyél igyekvő spermium;
Isten óvja a nemzetet.

Nem vállalok felelősséget a társadalmamért

Horváth Viktorral Bencsik Orsolya beszélget

Remélem, nem kell bemutatnom Horváth Viktort, és remélem, az est folyamán az is kiderül, körvonalazódik, kicsoda ő. Már felvette a pólóját, pedig egész idő alatt póló nélkül sétált közöttünk, reméltem, póló nélkül beszélgetünk, mert kellett volna a Kis Reccs című könyvéhez. Kezdjük azszal, hogy egy sikeríró vagy. Volt a nagy sikerű Török tükör, ami a Jelenkornál jelent meg 2009-ben, ez viszont már a második komoly könyved. A legelső az Át, „útleírásos” könyv volt, New Yorkról szólt, de nem hagyományos útleírásként működött. Mesélj róla!

– Viccből írtam rá, hogy útikönyv, amit a könyvtárosok szerencsére komolyan vettek, és betették – ez egy regény – az útikönyvek közé. Jó érzés, hogy a kollégák komolyan veszik, amit szerző leír. Szóval regény, de tekinthető valamiféle útikönyvnek is, ami a kutya-futtatókon, játszótérekben, raktárakon, lepusztult ipartelepeken, műhelyeken, templomokon, erőműveken keresztül járja végig New Yorkot, és ezekből a helyszínekből bomlanak ki történetek.

Egyszer azt is mondtad, hogy ezek „brutális prózák”.

– Márhogy brutális?

Brutális!

– Van benne ilyesmi is. Főleg a kutya-barátok nem szimpatizáltak vele. Lehet, hogy most már nem csinálnék ilyet.

Akkor visszatérek ahhoz, miért mondtam azt, sikerszerző vagy. A Török tükör könyvedet, melyet a Jelenkor adott ki, szétkapkodták. Nagyon naiv kérdés: hogyan sikerült egy szépirodalmi művel ennyire sok embert megfognod? Megjelent a második kiadása is, de most is nagyon nehéz beszerezni. Én is könyvtári könyvként olvastam.

– Nem tudom, hogy azért nehéz-e beszerezni, mert annyian megvették, vagy pedig mert a kiadó nem nyom belőle eleget – kitűnő kiadó, de nem a marketing az erőssége. Talán szeretek elégedetlen lenni, de tudom, hogy ez ártalmas, szóval figyelek rá, hogy lassacskán elengedjem. Most éppen nincs a boltokban a könyvből, úgy tudom, és ennek nem örülök, mert elvileg ebből élnék, de jobb, ha nem ezzel foglalkozom.

Lehet, hogy az is hozzájárult a *Török tükör* jó fogadtatásához, hogy játszik az *Egri csillagokkal*, és talán az is, hogy egyáltalán történelmi regény, szóval drog. Ki vagyunk éhezve a narkotikumokra, talán ezért ilyen hálások az olvasók még egy ilyen tökéletlen meséért is.

Miért kezdte el történelmi regényt írni? Milyen a viszonyod a történelmi regényhez? A posztmodern történelemírás szerint a történelem mint olyan nem létezik, és alapvetően fikcióról, nyelvi konstrukcióról beszélünk. Ehhez képest megpróbáltál egy történelmi regényt írni...

– Igen, nekem is a kedvencem, a vallásalapítóm Hayden White, aki ugyan történész volt, de miután leírta, hogy a király meztelen, kiközösítették a történészek. Ezt komolyan veszem, már azt, hogy a történelmi narratíva is fikciós narratíva. Ezzel együtt is tudunk történelmi regényt írni, mert az állítás visszafelé is érvényes, tehát a fikciós narratíva történelmi narratíva, történelem lesz, így mi csináljuk a történelmet, és ezt nem úgy értem, hogy azáltal, hogy pl. csatákat vívunk és békéket kötünk, hanem pusztán a leírt, kimondott történettel. Akár politikai érdekből, akár játékból. A lényeg, hogy sose felejtsük el, hogy játszunk, mert akkor a játék hazugságnak minősül. A politikusok elfelejtik, vagy még eszükbe sem jutott.

Olvastam Veled kapcsolatban, hogy amikor elkezdte írással foglalkozni, írtál egy kalózos történelmi szöveget is.

– Igen, már nincs meg, de emlékszem, írtam egy ilyet is.

Emlékszem arra, hogy amikor megismerkedtem veled, akkor Bulgáriába mentünk Balogh Endrével és Aaron Blumm-mal. Ültünk hátul a kocsiban, északa indultunk a hosszú útra, akkor még nem ismertelek, hallottam a Török tükrőről, de még nem olvastam. Megpróbáltalak hát letapogatni...

– Én nem vettem ehhez a bátorságot!

Mármint mentálisan letapogatni, úgy értettem. Elkezdtünk beszélgetni, és kiderült, nagy orosz és sci-fi irodalom rajongó vagy. Aztán a könyvhétre megjelent a Kis Reccs című regényed, ami történelmi regény, de nyilvánvalóan nem csak az. Úgy hirdették meg a különböző irodalmi portálokon, mint az utolsó történelmi regény, de az ajánlóban az is szerepel, hogy ez egy pikaresh, viszont azt is el lehetne róla mondani róla, hogy magyar sci-fi.

– A pikareszket – gondolom – a kiadó találta ki. Én utópiának kategorizálnám, illetve ennek a tradíciónak a darabjaként látnám szívesen. Vagy valamelyest sci-fi-nek. Gondolkodtam rajta, hol a határ az utópia és a sci-fi között. Úgy fogalmaztam meg magamnak, hogy az utópiát inkább a társadalom érdekli, a sci-fit inkább a technológia. Lehetséges, nem?

Igen, de közben Te megcsinárod úgy, hogy mindkettő érdekessé válik. Ilyen értelemben ez egy hibrid mű.

– Leginkább azért a társadalom érdekel. Minden utópiában van technológia is, és fordítva. Engem inkább a társadalom érdekel nagyon, például az a jelenség, hogy mi lett a kommunizmusból. Hogy szitokszóvá vált a köznyelvben és a közgondolkodásban, holott olyan életszerűtlen, nem e világi eszméről van szó, mint amilyen a kereszténység is. Ezeknek az eszmetörténeti folytonosságoknak a játéka érdekelt.

Akkor rögtön hozzáteszem, hogy a közönség is értse, a Kis Reccsben az egész történelmünket a kommunizmus vonulataként próbáld bemutatni, persze a kereszténységet is hozzácsatolod, ahogy a kommunizmusban is működik ez a vallásos vonulat. Egyébként a Török tükörben is megjelenik ugyanez. Milyen a viszonyod a misztikához?

– Semmi különös, inkább a vallások és azok gyökerei, a mítoszok, illetve ezek együttlélegzése és egymásra hatása érdekel. A misztikussághoz nincs különösebb viszonyom. A transzcendencia mint keretbontás, keretmódosítás érdekel. Milyen eszközökkel írhatunk ősi mágiát, hogyan léphetünk át a valóságokat elválasztó határokon, hogyan evez át a sáman a kenujában a földi vízről az égi vízre és vissza? Ezt csinálja Cervantestől Cortazaron át Austerig mindenki, akit szeretek.

Miközben a Török tükröt olvastam, arra gondoltam, hiánypótló a magyar irodalomban, hiszen ha olvastuk Gárdonyitól az Egri csillagokat, kaptunk egy egysíkú képet a török–magyar viszonyokról. Ehhez képest a Török tükör valóban egyfajta tükröként működik, mintegy arculcsapásként, magyarként meglátjuk, a törökök mit gondolnak rólunk. A múltat próbálja fölülírni, a Kis Reccs viszont egy utópiát, vagy a jövőt próbálja megmutatni. És közben a kereszténység végig ott motoszkál, a teremtés, a teremtés problémája mindvégig jelen van.

– Leginkább a kereszténységen kell gondolkodnom. Apám kommunista volt, de hívő is, nem nagyon volt választása, mert vezető beosztású értelmiségi volt, így párttagnak kellett lennie. A Horthy-korszakban nőtt fel, és gyűlölte. Azt hiszem, sok mindent megalázónak érzett, és szegények is voltak. Neki az ötvenes évek világa volt a szabadulás, a kitorés a nyomorból, a család korlátaiból, a horthysta nagyapám uralma alól. A kommunizmus neki a tanulást jelentette, a munkába állás lehetőségét, a jó életet. Bánya-

mérnök lett. Aztán egyre magasabb beosztásokba került. Előbb a Szénnél volt, aztán az Uránál. Persze az ő hite és a nagyapámé ugyanaz a hit volt, mindegy, hogy mi a neve, a lényeg, hogy a működése ugyanaz volt, ugyanazokkal a lelki motívumokkal. A nagymamám pedig bigott katolikus volt, egyéves koromtól rengeteget voltam nála, nyarakat töltöttem ott. Apám hallani sem akart arról, hogy engem megkereszteljenek, a nagyanyám meg első nyáron elvitt a templomba, és megkereszteltetett. Utána folyamatosan mondogatta, hogy a keresztlevelem a soproni Szent György-templomban van, jól jegyezzem meg, és majd mondjam, amikor akasztják a kommunistákat, nehogy engem is felakasszonak. Azóta is tudom, hogy ott van a Szent György-templomban, egyszer elmegyek és megnézem. Amikor hazamentem a nagymamámtól, akkor mondtam apámnak, hogy angyalok meg Jézuska, apám pedig kiröhögött, hogy ezek a dolgok nem léteznek, és akkor megint kommunista voltam egészen a legközelebbi nyaralásig. Ez a két hatás valahogy ugyanazt a dolgot erősítette bennem, és ez baromi természetes. Nyilvánvaló, hogy például a keresztény altruizmus és a kommunista altruizmus ugyanaz, hogy mindkét *vallás* a büntudatra alapozza az engedelmisség parancsát, és valójában minden lényeges dolog egyezik. A kommunista párt nem azért irtotta az egyházat, amiért mondták, hanem mert ugyanaz volt, mint ő maga, tehát riválist látott benne.

Azonkívül, hogy ilyen regényeket írsz, közéleti verseket, közéleti lírát is művelsz.

– Az véletlen volt. Azokat nőkhöz írtam, aztán elküldtem egy pályázatra.

Igazából az lett volna a kérdésem, hogy amikor valaki utópiát is ír, akkor csak így reflektál a társadalmi problémákra, vagy fontosnak tartja azt is, hogy megmondja a frankót, hogy mi a probléma a rendszerrel, vagy alapvetően a társadalommal mint olyannal.

– Nem vagyok hajlandó felelősséget vállalni a társadalmamért. De lehet, hogy ez így túl dacos, majd gondolkodom rajta.

Műfordítóként középkori lírát fordítasz, illetve tanítasz a Pécsi Tudományegyetemen is...

– Állásom nincs, csak óraadó vagyok. Versszerkezeteket tanítok, a formák genealógiáját a középkortól a kora újkoron át máig. Mindig olyasmit, amivel fordítóként amúgy is foglalkozom. És próbálom visszaállítani az írva tanulás, íratva tanítás tradícióját.

Rítusok

Az ünnepi vizek szónokai kitárt karral a vérző korong felé fordulnak, miközben a tűz pálmái homlokukat a magukra hagyott gyerekek mellkasához szorítják, akik a leszakított tenyérrel játszanak.

A ráhangolódás vörös percei ezek, amikor a keringés városaiban kialszanak a fények, és a szeretkező párok elcserélik hideg ékszereiket a sötétben.

Így osztoznak a magukhoz ölelt lélegzet közös gyászában, mielőtt ruhátlanul a függönyök elé vonulnának, hogy ott az eltakart kutak végre leleplezzék a fogantatás iránti szüntelen sóvárgásukat.

A távolodók ők, akik az éjszaka fekete tejétől megbokrosodott lovak hátán érkeztek erre a feltépett földre, hogy megtalálják a bestiát, ami meggyalázta a bőség pogány templomait, és felnyitotta elménkben a kétely alagútját, majd kiűzött bennünket a fény izsamós lepedőire.

Most mintha nem is emlékeznének minderre.
Pedig ott voltak ők is a temetésen, érezték arcukon, hogy a megrepedt urnából süvít a szél, és hallották, ahogy egyszerre sírtak fel alattunk a holtak, amikor a ledöntött szobrok torkában kigyulladt a márvány, és a magasba emelt korongon megalvadt a vér.

Arcod puhatestű. Elnyeli a hangot. A reggel belégzés. Mint egy pupilla, tágul a nap, az ég a szemedbe ásít. Szádban még tapad a megnyúlt magnószalag, hangod ma is a tegnapi sötétben ázik. Páncélba, arckoponya mögé bújva fordul önmagába húsod. Pislogva tűri a kitartó vakut. Felsül a bőröd, felszíne csontra feszül.

Lejtőn lefelé mire mész, kövek közt botladozva két keréken a háztól az iskoláig, mint lefolyóban a haj, gyűltök össze reggelenként. A vér is így szivárogoz az orrból a torok felé, vannak törvények, amik alól nem vonhatod ki magad. Kicsit se vagy szabad. Nem haladhatsz az óramutató járásával ellenkező irányban, az analóg készülékek ideje lejárt, kismutatóba sem maradt belőle, az idő négy számjegyű lett, kijelzőn haladunk a vége, 2400 felé. Negyed kilenc lesz 3 perc múlva. Régmúlt kutyák feszülnek minden erejükkel a kerítésnek. Arcüregedben a váladékot, irhád alatt iskolatáskát, hordod magaddal az évgyűrűket eresztő szégyen kétszikű tudathasadását.

Megnyílik mindkét szemed, belátja vakságát. Megnyílik harmadik szemed, meglátja, ahogy egész testeden szemek nyílnak. Először mint megannyi hólyag,

dudorodnak ki bőrdőből, majd mint fekélyes,
gennyező sebek, nyitják fel a meghasadt
hámréteget. Így lesz látássá egész
tested, látva a fény minden rezdülését
és a legsűrűbb színt: a hangot.

Retinámon hiába hordom egy mutatóujj
lenyomatát, még mindig akadnak nehézségeim
a nyomolvasással, csak a kéz súlyát méregethetném,
de menthetetlenül melléfogok. Nincs az a futómű,
ami elhordaná az irhámát, hát szögre akasztom, úgyis
szakad róla a víz. Szakértői segítségre szorulok,
a tüdőmet érte találat, ezt a végső fúvós hangszert,
amit nem érek fel ésszel, nem tudom felfogni,
mit melengettem a mellkasomon, kétségbeesett,
hiperventillációs habogás a szám széléről folyik
patakokban. Kívülről fújom, tüdő, légcső, hangszalagok,
ínyvitorla, ajkak, fogak, szájpadrás, nyelv. De hol van az
még, a tüdő kétséges, a hangszalagokkal torkig vagyok,
mióta elfelejtettem rájuk csomót kötni, hiába öblögetek
oldószerekkel. Levonom ínyvitorlám, ezt a vékonyka tanulságot,
ajkam a fogam közé szorítom, a nyelv a könyökömön jön ki.

A hattyúkat szemre méregeted.

Közös bennetek a fakuló fehér.
Fejüket szárnyuk alá dugják.
A tied már sehová se fér.

Végig kell hallgatnod
a homokban hagyott
lábnyomaik partitúráját.
Magaddal vinnéd,
ha lenne nálad kotta,
de testedet csak libabőr
futotta át, vonalas helyett
pontos lett a minta.

Amerre jársz, mint az idő,
huzatot vágsz magad után.
Szádban szimmetriát metsz
egy hattyú penge nyelve.
A tiéd a szájpadráson lapít.
Üldözöd, ami fehér és szárnyas,
a föld mélyéhez van közöd,
a termőtalaj zsírja émelyít.

Sorodra vársz. Nem áll előtted senki.
Mióta felkelt a mohó, déli nap, árnyékok
egyre távolabb zuhan. Vádló terek
néznek a néma üvegfalak mögül.
Ekkor már tudod, hogy ma sem mersz
a késédért nyúlni, és beláthatatlanná
tárgul ez a nap is, akár egy mélyre hasadt
seb, aminek te iszod meg a levét. Szomjazol.

Semmi se maradt, amit elalvás előtt
megszámolhatnál, meredve magad fölé.
Se csillag, se bárányok, csak gyapjas,
mattfekete csengés a fejben. Félúton
az agy és az arc között egy zsák,
amibe olyan nyelveket varrtak,
hogy a vászon megszakad tőlük.
Torkolattűz, nyálkás csíkokat hagy
maga után, testbe ültetve mélyre
gyökeredzik. Aztán nagy robajjal kihajt
a szájból. Rossz nyelv, lyukat üt a testen.
Három harapós, mondatvégi pontot.

Korszellem

Az ünnepnapokat csak túléltek valahogy,
mert erős volt bennünk a jóra való hajlam,
de a szívhalálok fekete hónapjaiból
csak nehezen akartunk kigyógyulni.
Mint a szélütöttek beszédét, senki sem
értette, miért maradunk egymás közelében.
Báránymű, mumsz – ezen is át kellett esni.
Azt hittük, ez az allergia tesz minket különlegessé,
odafeküdtünk a láztól öntudatlanok
mellé, hogy mi is megperzselődjünk.
Elkerülhetetlenné vált a karantén.
Még az e-mailjeink sem jutottak át
a felejtéssel megerősített védőhálón.

Most kellemes szanatóriumban fekszünk.
Séta közben mintha látnálak a parkban.
Ápolóimat őszintén megszerettem.
Hála nekik nyugtom van,
amíg nem kezdődik újabb háború.

Frivol

Vénségedre teljesen elhülyültél.
Egyre kevesebb a hajad.
A fogad és te külön alszotok
egy végképp mozdíthatatlanná vált szobában.
Nagypapa halott.
Újabban beszarsz.
Egyetlen titkod maradt, de azt
– mint a családi ékszerek helyét –
már sosem fogod elárulni.
Májfoltos kezed a mai napig
felfoghatatlanul puha.
Még mindig félek a simogatásuktól.
Emlékszem, állandóan volt a közelben
egy seprűnyél vagy fakanál –
és én nem voltam jó gyerek.
Már nem számít.
Hamarosan visszahív az orvos,
hogy felöltöztesselek.
Vajon mit adhatnék rád,
ami eltakar?

Betűemberek

Bajtai Andrással, Rhédey Gáborral és Molnár Illéssel
Szöllőssy Balázs beszélget

Három budapesti, vagyis jelenleg Budapesten élő fiatal költő a vendégünk: Bajtai András, Rhédey Gábor és Molnár Illés. Arra szeretnék megkérni beneteket, mondjatok pár szót magatokról.

Molnár Illés: Viszonylag későn kezdtem el verseket írni. Az egyetemi éveim vége felé, 2004–2005 körül kezdtem el verset és irodalomkritikát írni, de sokáig csak a kritikákat publikáltam, a versek pedig gyűltek, mostanra állt össze belőlük egy kötetnyi. Ezeket gondosan összegyűjtöttem, meghúztam, válogattam, majd kidobtam. Ezután, idén januárban megpróbáltam mindent előlről kezdeni, úgy írni, mintha most kezdeném, tehát valójában a második kötetemmel debütálok, amely a *Hüllők és Izzók* címet viseli majd.

Rhédey Gábor: Ha jól emlékszem, én 2004-ben kezdtem el publikálni. Igyekeztem minél több helyen megjelenni, mert elszánt voltam és talán törtető is egy kicsit, de ez idővel vesztett a jelentőségéből. Amit Illés mondott, az valamennyire rám is igaz. Tulajdonképpen én is egy kötet anyagát szerkesztgettem két vagy három éve, és most néz ki úgy – és ezt mások is így látják –, hogy érdemes megjelennie. Erre készülünk most.

Bajtai András: 1999 nyarán jelent meg az első versem irodalmi folyóiratban. Az akkor induló *Napút* folyóirat írt ki egy pályázatot az 1999. augusztus 11-i teljes napfogyatkozás kapcsán. Másodéves paksi gimnazistaként tele reményekkel és becsvággyal küldtem be én is egy versemet, amelyen – így visszatekintve ez már zavarba ejtően látszik – feltűnően markáns nyomot hagyott Paul Celan lírája. Helyezést nem értem el, viszont Prágai Tamás a *Holdudvar vagy holt udvar? Egy pályázat tanulságai* című írásában megemlített engem is: „Ugyancsak szerkesztettségével tűnik ki a Nekrológ (»Aranysárkány« jeligével): »Szemek voltunk, / megtaláltuk az árvaságot a sebes / mezőkön, a vérző foltokat a smaragd / nyárban – / megtaláltuk a virágot: / pipacs.« A képsor a látás szervétől a látvány konkrétségáig jut el,

a látó érzékenységet a látvány plaszticitásával ellentételezi.” Ez akkor nagyon jólesett. 2001-től publikálok rendszeresen irodalmi lapokban, a *Liget* foglalkozott velem akkoriban sokat és közölte első verseimet, azóta is nagy szeretettel gondolok vissza Levendél Júlia figyelmes, aprólékos és szigorú törődésére, ahogyan kézzel írott leveleiben fiatalkori verseimet „gondozta”. Első kötetem *Az átlátszó város* címmel jelent meg 2006-ban a Parnasszus Könyvek *Új vizeken* sorozatában. Közben újabb publikációk, főként az *Élet és Irodalomban*, az *Alföldben* és a *Holmiban*, de jelentek meg verseim a *Bárkában*, a *Népszabadságban*, az azóta megszűnt *Árgusban*, a *Hitelben*, a *Mozgó Világban*, a *Magyar Naplóban*, a *Kalligramban*, a *Műútban*, az *Irodalmi Jelenben* és a *Parnasszusban* is. A második verseskötetem 2009-ben a JAK Füzetek sorozat 157. köteteként látott napvilágot *Betűember* címmel, amely 2010 óta ingyenesen letölthető a József Attila Kör honlapjáról. Jelenleg harmadik kötetemen dolgozom, amelynek a vége felé járok.

Mindhárman most szerkesztetek, vagy már készen álltok egy-egy kötettervvel. Milyen koncepció alapján állnak össze ezek a kötetek? Milyen kötetekről beszélünk? Miért érdemes elolvasni őket? Mutassátok be őket! Talán Andrással kezdeném.

Bajtai András: A második könyvemről, a *Betűemberről* sokan és sokszor elmondták már, hozzáteszem, teljesen jogosan, hogy egy paráztatós, bizarr, groteszk, abszurd humorral és sötét, rémisztő, keserű atmoszférával átítatott könyv. Pollágh Péter, a könyv szerkesztője és fülszövegének írója nem véletlenül nevezett el a fülszövegben paratárnak. A harmadik könyv viszont nagyon más lesz, nagy része ugyanis szerelmes ódákból és elégiákból áll, csak kevés versen érződnek a *Betűember* hangulati nyúlványai és retorikai beágyazódásai. Magam is meglepődtem, hogy így lett, mert nem gondoltam volna, hogy egyszer klasszikus értelemben vett szerelmes lírát írok majd. Ennek persze megvoltak a fájdalmas magánéleti okai. 2011 őszén történt egy szakítás, ami eléggé megviselt, másrészről nagy hatással voltak rám az elmúlt hónapok olvasmányélményei is, amelyek elsősorban a Sirokai Mátyással közösen szerkesztett világirodalmi versblogunkhoz, a *Lelkigyakorlatokhoz* köthetőek. Az írást nagyban elősegítette, hogy 2011 nyarán megkaptam az NKA alkotói ösztöndíját, így elérhetővé vált az a csodás állapot, hogy négy év után végre nem kellett főállású bulvárújságíróként dolgoznom. Ennek az időszaknak a kezdetén, 2012 januárjában indítottuk útjára Mátyással a *Lelkigyakorlatokat*, akkor kezdtük el akkurátusan végigolvasni a világirodalom klasszikus költőit. Elsősorban a 20. századiakat, de a régebbieket is, akiket lefordítottak magyarra. Az alappillérek az Európa Könyvkiadó *Napjaink költészete* sorozatának több

mint száz önálló kötete és a Modern Zsebkönyvtárban fellelhető verses-kötetek voltak. Igazi kincsesbányára lettünk, így jutottam el például Nelly Sachs, Alain Bosquet, Jorgosz Szeferisz, Erich Arendt vagy Ivan V. Lalić verseihez, amelyek egy egészen más világra nyitottak nekem ablakot. A magyar kortárs líra megrögzött és számomra sokkal kevésbé izgalmas beszédmódjaival szemben nekik köszönhetően egy nagyon bátor és mágikus lírai birodalomban veszhettem el. Sokat gondolkodtam ebben az időszakban azon, hogy milyen feltűnően kevés kapcsolódási pontot lehet találni ehhez a klasszikusabb, egyetemesebb beszédmódhoz a 20. századi magyar költészet második felében. Somlyó Györgyöt emelném ki most a nagy öregek közül, akit szerintem manapság nem is nagyon olvasnak. Nem titkolom, hogy én sem olvastam korábban, de mivel műfordítóként nagyon komoly, terjedelmes és szerteágazó teljesítményt vitt véghez, természetesen elmerültem az ő szerzői életművében is. A harmadik könyvemről annyit mondanék még, hogy nem koncept-kötet lesz, ugyanis egyáltalán nem kötetkompozícióban gondolkodtam a megírásakor. Hozzáteszem, hogy annyira nem is hiszek ezekben a sokszor nagyon erőltetett és izzadságszagú verseskötet-struktúrákban, amelyek manapság olyan divatosak. Én inkább egy-egy verset írtam, és nem ciklusokban gondolkodtam.

Az előző kötetekben azért elég sok összefüggő világot létrehoztál!

Bajtai András: Igen, ott voltak koncepciózusabb ciklusok, az egész kötet világa is sokkal zártabb, homogénebb volt, ez elsősorban a szerkesztőm szigorú és alapos munkáját dicséri. A harmadik könyv esetében viszont a ciklusok helyett már sokkal inkább az egyes versekre fókuszáltam. Igyekeztem erős, egyenletesen sűrű és bonyolult szövésű verseket írni, amelyek önállóan is markáns élményt nyújtanak. Amíg a *Betűember* egy fantáziavilágban játszódott, a harmadik kötet verseiben viszont egy erőteljes életrajzi-érzelmi háttérrel találkozhatunk, amit reményeim szerint azért sikerült eltávolítanom a túlzott személyességtől. A szerelmes versek mélyén nyilvánvalóan ott lüktet a szeretett nőnek az elvesztése és hiánya, mint alapvető trauma, a bűntudatról, a szégyenről és a megtörtént magánéleti események feldolgozásáról és értelmezéséről nem is beszélve, de ennél tágabb olvasati lehetőségeket teremtve igyekeztem megformálni ezt a fájdalmas élményt. Súlyos és sötét lélekmunka volt, nem tagadom, ami párhuzamosan zajlott a versek megírásával. Habár az ösztöndíjat már tavaly nyáron megkaptam, a könyv túlnyomó részét tulajdonképpen az idei év [2012] első felében írtam meg. 2011 őszén és telén nem igazán születtek versek, és habár első pillantásra ez egy terméketlen időszaknak tűnik, mégsem volt az, mert a sötétségből is hoztam föl gyöngyöket, azt hiszem.

Gábor, te versekben vagy kötetben gondolkozol?

Rhédey Gábor: Az én kötetem esetében sem beszélhetünk szigorúan vett koncepcióról. De ez részint kényszer is, mivel nyolc év szövegeit kellett összefoglalnom. Tervem szerint a kötet nem lesz heterogén. Balázs, cáfolj meg, vagy bólogass!

Én is így látom.

Rhédey Gábor: Nyilván a mai eszemmel válogattam, illetve csiszoltam a szövegeken. Igazából a kötet összefoglalása annak az útnak és viszonylag mozgalmas életszakasznak, ami az ember életében kb. a tizen-nyolc éves kor betöltése után kezdődik, miközben különböző földrajzi és emocionális pozíciókat vált. Úgyhogy, ha van koncepció, akkor az a szíkárság, de ez szerintem érződik a szövegeken is. A rövidség a lényeg.

Molnár Illés: Akkor én vagyok az, aki leginkább konceptkötetet írt. Ezek a szövegek frissek, még mindig mozgásban vannak, és egy szinte eposzszerű egységes, koherens kötetre törekedtem, ami írás közben aztán darabokra hullott. Amikor a *Hüllők és Izzők* verseit írtam, minden reggel hajnalban keltem, és munka előtt egy-két órát írással töltöttem. Ez egy féléves, termékeny periódus volt, és közben születtek teljesen eltérő, a koncepcióba nem illő szövegek is, amiket nem raktam bele a kötetbe, mert azt egy szigorúan egységes szövegnek szánom. Három szóban úgy tudnám összefoglalni, egy látomásos, belső tájköltészetet írok. Bánki Éva egy mozdulatlan elbeszélésnek nevezte a kötet első darabjait. Az írás első szakaszában szinte kontroll nélküli, ihletett ösztönösségre törekedtem – erre ideális a hajnal, az így leírt törmelék azután egy hosszas, gondos, tudatos utómunkának vetettem alá. A végére kétharmadát kihúztam annak, ami elsőre megszületett, és ami megmaradt, az kerül a könyvbe. Ez nagyon más ahhoz képest, amit korábban csináltam, régebben inkább doktriner-alapon írtam, szinte az elméletet illusztráló verseket.

Azt beszéltük meg, hogy lezárásképpen megyünk még egy kört, hogy kik voltak azok, akik formáltak titeket, illetve milyen más kulturális inputok hatottak rátok?

Molnár Illés: Nincs egyértelmű példaképem, akit meg tudnék nevezni, de persze nagyon sokakat olvasok és szeretek. És ezek akkor is formálják az embert, ha kimondottan nem akarjuk. Ha nevesíteni kell, Szijj Ferencet és Marno Jánost jelölném meg. Mivel kritikákat is írok, túlnyomórészt kortársakat olvasok, többnyire a saját nemzedékemből. Most pont azon dolgozom, hogy tágítsam ezt a horizontot.

Rhédey Gábor: Én sem mondanám, hogy van egy-két kitüntetett szerző, akit mindenképpen előképnek tekintek. Ami érdekes, és lehet, nekem

van erről rossz benyomásom, de nekem is kortárs szerzők segítettek a középiskola tájékán felismerni, hogyan is kellene az irodalmat értelmezni, azzal foglalkozni, azt vizsgálni. Az akkori 30-as, most már inkább 40-es generáció. Most nem szeretnék neveket mondani, de ha meg kellene jelölnöm inspiráló szerzőket, szövegeket, akkor valahonnan onnan, arról a környékről tájékozódnék. A klasszikusok közül talán Pilinszky fontos, a rövidség és ökonomikus fogalmazásmód miatt, amit nem tudom, mennyire sikerül megvalósítani a saját munkáimban, de számomra mindenképpen követendő példa.

Bajtai András: Mint ahogyan már korábban említettem, elsősorban a 20. századi világlíra volt rám termékeny hatással. Főként a dél-amerikai, a spanyol és a francia költészet inspirálta ezeket a verseket nagyon. Mondok még néhány nevet, akik igazán lenyűgöztek: Saint-John Perse, Federico García Lorca, Jean Pierre Jouve, René Char, Paul Chaulot vagy Vladimír Holan, de ő inkább Székely Magda fordításában. Mellettük a zene volt még rám óriási hatással, nagyon sok zenét hallgattam, miközben írtam vagy készültem az írásra. Itt Maurice Ravelt kell kiemelnem, a mainstreamebb együttesek közül pedig a *The xx* debütáló lemezét hallgattam agyon, de még egy olyan giccses popsláger is legalább ezerszer lement a Winampban, mint Kim Carnes-től a *Bette Davis Eyes*, akinek olyan a hangja, mintha Rod Stewart nő lenne. Nem tudom, hogy emlékeztek-e rá?

Nálad a dzsessz is igen meghatározó. Sok-sok dzsessz-számot szoktál nekem is mutogatni.

Bajtai András: Igen, de furamód ehhez a könyvhöz most mégsem annyira a dzsesszt társítom. Esetleg Chet Bakert és a balladáit, de ő amúgy is állandó és alapvető zenész a virtuális lejtárszómban.

Köszönöm a beszélgetést.

Zagor és Zagor

Enyhe szél fújdogál, meg-megkondítja a bambusznádas szélcsengőt a teraszon. Dagadóban a Hold. Tücsökcirpelés zavarja meg a szuszogó csendet. Hűvös az éjszaka. Egyébként nem történik semmi. Nehezen viselem a néma perceket, forgolódom az ágyban. Felkelteném Lópatát, de hagyom végül. Kimegyek a konyhába, gyertyát gyújtok, majd vizet öntök a pohárba. A kortyok apránként csúsznak le torkomon. Kinézek az ablakon, a házak sötét korvonalai töltik be a látványt. Bagzó macskák suhannak el a kerítésünk mellett, Snoopy azonnal felpattan, egy darabig ugat, majd szimatol a kerítés körül, végül visszslattyog a hordójába.

Eszembe jut, hogy a konyhaszekrény alsó polcában van néhány sztrippem. Előveszem Zagor Te-Nej, duh sa sekirom, magyarul Zagor Te-Nay, a fejszés szellem sorozatának egyik darabját. Ez a sztripp volt a gyerekkori kedvencem, akárcsak a másik olasz képregény, az Alan Ford. Mindegyik számot többször is elolvastam. A főhős Zagor a „darkvud” nevű dzsungelben lakik a köpcös jó barátjával, a mexikói Čikóval, s ahogy a szuperhősök általában, ők is az örök gonosz különböző megtestesülései ellen küzdenek.

A most előkapott szám borítója több helyen is meggyűrődött a sok olvasástól, tartalmát majdnem fejből tudtam: Zagor a saját hasonmásával harcol. Ennek ellenére ismét el tudtam merülni a sablonos sztoriban, a sematikus figurák sem zavartak.

A történet egy kocsmában indul, ahol egy pityókás katona elmeséli a törzsvendégeknek, hogy egy arannyal teli lovas kocsit látott. Erre felfigyel két gyanús alak, Kleber és Simmons is. Kleber, a kis bajszú, kalapos figura addig itatja a katonát, míg az részegen elárulja, a lovas kocsi a közeli erődítménybe tartott. Az erődítmény parancsnoka a szállítmány további útját Zagorra bízta. A következő oldalon a katonát faggató két alak már azt forgatja fejében, hogyan tudná az aranyat ellopni (gondolataik bubo-

rékfelhőkben). Klebernek támad egy ötlete, amikor megpillant egy malomkőcipelő melóst: szakáll nélkül szakasztott olyan lenne, mint Zagor..., lapoztam volna tovább, ám hirtelen csöngetést hallok. Ki lehet ilyenkor, hiszen már elmúlt éjfél. Esetleg Bobo nálunk felejtett valamit? Vagy talán katonák jöttek besorozni apámat vagy engem? Újra csöngetnek. Gyertyával a kezemben osonok át az előszobán, résnyire nyitom a bejárati ajtót, kikukucskálok, de nem látok senkit a sötétben. Kiszólok, van-e ott valaki, de semmi válasz. Megismétlem szerbül: ima li koga? Továbbra is csend, melyet a szélszengő halk hangjai szakítanak meg. Kimerészkedem az ajtó mögül, a kapuig haladok. Sehol senki. Biztos képzelődtem a fáradtságtól. Visszamegyek a konyhába, újra előveszem a félbehagyott képregényt.

...miután leborotválta szakállát, Olaf Botegoski újabb feladatot kapott a két tolvajtól. Zagor-ruhát adtak neki (hogyan honnan szerezték, ezt nem fogjuk megtudni), ujjatlan, vörös vászonpólót, közepén Zagor jelképével: fehér alapon fekete sassal. A hamis Zagornak el kell mennie a dzsungelbe, félrevezetni Čikót, aki éppen elbúcsúzott a valódi Zagortól, mert az element két napra Basterhoz, a bőrkereskedőhöz. A terv pokoli jól működött, Čiko furcsállta ugyan, hogy miért tért vissza olyan gyorsan Zagor, főleg akkor lepődött meg, amikor Zagor leesett a rozoga székről... Újabb csöngetés. Kibotorkálok az előszobába, kinyitom a bejárati ajtót. Ki van ott? Ko je? Megint senki. Lehet, hogy valaki szórakozik velem? Jobb lesz, ha a nappaliba vonulok olvasni, így gyorsabban rajtaüthetek a szélhámos idegenen. Visszamegyek a konyhába a sztrippemért, majd újra a nappaliba. A dohányzóasztalra teszem a gyertyát, vigyázva, észre ne vegyék odakintről a fényét.

...a komikus jelenetek sora után Čiko felfigyelt Zagor durvább mororára. Mintha más személyiség lakna ugyanabban a testben, gondolja magában, de nem mer szólni, nehogy megbántsa barátját. Egyszer csak megjelenik a bungaló előtt egy katona, két lóval. Zagort keresi, a közeli erődítmény parancsnoka hivatja magához, szükség van a segítségére. A hamis Zagor készségesen pattan fel a lóra, Čikónak nem engedi meg, hogy vele tartson. Ha nem tetszik, akár el is költözhetsz innen! – üvölti a döbönt kis kövér mexikóinak... Csöngetés. Kipislantok a bedeszkázott ablakréseken. Egy alacsony figurát látok elsuhanni. Hiába futok ki a kapuhoz, felszívódott. Úgy döntök, az udvaron várom az idegent. Hátramegyek Snoopyhoz, de sehol sem találom, hiába szólítom. Biztos Njupadžijával alszik a šupában. Jobb lesz nem zavarni őket. Úgyis felébrednek a kiáltásomra, ha megtámadnának. Visszamegyek a kapuhoz. Sokáig nem történik semmi. Már elfelejtettem, hol hagytam abba a képregényt, taláломra kinyitom.

...Zagor rájön, hogy van egy hasonmása. Felmászik egy fára, s bevárja a tolvajokat, hátul poroszkál utánuk a felbérelt hamis Zagor. Zagor alig hisz a szemének, amikor megpillantja a dublőrjét. A hamis Zagor egy pillanatra megállítja lovát, leszáll róla, hogy megigazítsa a nyergét. Ekkor vetődik rá a fáról Zagor... Csöngetés. Hirtelen kinyitom a kaput, de nem látok senkit. Gyere elő! Izádi, kukavice! Hangom visszhangzik az utca sötétjében. Ahogy visszafordulok, már nem a családi házunkat látom magam előtt. Ismeretlen épület előtt állok. Visszafordulok, a kapunál egy csecsemő támaszkodik a mankójára, mond valamit, de nem értem, mintha idegen nyelven beszélne. Nem értem, ne razumem! Elindulok felé, a szavai olyanok, mint a vasak, ércesen csengenek a fülemben, de bármennyire is erőlködöm, képtelen vagyok felfogni, mit akar tőlem. Ahogy közeledem felé, az órára pillantok, s furcsa módon, az üveglap nem, csak a mutatók törtek el.

Megrázkódtam, majd kinyitottam a szemem. Lópata szuszogott melletttem. Enyhe szél fújdogált.

tollbamondás

olyan nehéz ma minden
kulcsfordulás a zárban
csak gurulnék el innen
hálókocsi az ágyam
engem a szavak is már
csak összevissza vernek
kincskereső a ködmön
és szerelmek a vermek
egy égő áruházban
az isten unott boltos
a szív gőzölgő nincsen
igazi őszkomfortos
nem teszek különbséget
mi építés mi bontás
lelóg a kéz nem ír ma
a vers is tollbamondás

verstörös

akárha
csak körvonalat
mostan csak
– egy test

fáradt festő
írok
bőrt a testre
nélküli írnok

és mint a
árnyéka még
de már
nemléte

tegnap este
látszik
nincsen teste
rád vadászik

s a csonka hold
ezüstpapír van
az isten
az ezüstpapírt

egy kifli
rajta
papírgyáros
csavarja

így lesz egy
a vers karátja
leírod
s meggyötör

égi kifli
fénye
csalfa fényét
majd érte

s a vers így
egy hangszer
kihull a
mint tört óra

lesz csak álca
üres tokja
nemlétezésbe
homokja

Nézelődés

Ablak vagyok, ahonnan
a megfigyelő álmosan tekint
egy város ütemteremtő
lűktetésére.

Nézi az embert,
miként alakul ki és alakul át;
a gépeket, a szakadó esőt
vagy a verőfényt.

Gyűjtöm a képeket valahová,
valami közös tárolóba.

Befogom és bent alakítom a hangot,
a színt, az ízt, a formát.

Valahol minden renddé szerveződik,
megtalálja helyét az érthetetlen,
kitárulkozik a talány.

Valahol, hol pusztán az ablak van,
mely mögött nem áll senki.

A megfigyelő

Becsavarodtál a lepedőbe,
ezek az íves dombok,
hajlatok hófehéren virítanak most,
mint egy gipszszoboré.

Alig merek arcodra nézni,
mely olyan, akár a reggeli hó.

Ma éjszaka e múzeumban
csak én vagyok veled,
de akaratlanul is belegondolok,
hogyan elfogy az idő,
megvirrad, és a látogatók
avatatlan, zajos hada tör ránk,
s te fakó szemmel követed,
ahogy elvegyülök a tömegben.

Hóvakság

Valahol hófödte mezőkhöz
lilán hozzáér az ég.
Egy ember áll a végtelen
középből, várja
a teremtést.

Baljós fehér homály
a vakszem üvegálma,
melybe fény tör
a sötétből,
az elme robbanása.

Míg otthontalan a lélek,
csak a honvágy
járja át. S a felsz, mint belép
a holt anyagból,
neked kínálva magát.

Gyász

Mint leszakadt gombok,
potyognak
az ég kabátjáról
a galambok.

Ő többé nincsen.
Egy forgószeél közepén
vasalom
fekete ingem.

Hajnalpír

A város fölött pirkad már az ég,
izzadtan lehel a macskakő.
Az éj fölvonja kéken köntösét
s benne fázik meztelen a nő.

Mint éji lepke, kit a virradat
meglepett, behúzza szárnyait.
Nem ég a lámpa, és a lámpavas
hideg, amint rákapaszkodik:

„Árva lettem, mint a hold, mi tűnik.
Ajkamra többé nem jönnek szavak.
Melegemmel most a poklot fűtik,
s a fény letörli bús árnyékomat.”

A város fölött pirkad már az ég,
de egy redőnyt nem húznak fel soha.
Egy kis panelben állandó sötét,
mohás a fal, s nyirkos az éjszaka.

„Egy olyan helyen vagyok kovács, ahol kihaltak a lovak”

Noszlopi Botonddal és Varga László Edgárral Berényi Emőke beszélget

Noszlopi Botondot és Varga László Edgárt, az erdélyi irodalom ifjú titánjait köszönhetjük a fesztivál irodalmi színpadán. Noszlopi Botondnak 2006-ban jelent meg Csendrapszódia című kötete, amelyért kiérdemelte az erdélyi Magyar Írók Ligájától a Méhes György-díjat. A második kötet tavaly jelent meg A szórakoztatás mesterfoka címmel. Varga László Edgár a Krónika című kolozsvári napilap munkatársa, a kultúra rovat vezetője. Prózában és lírában is egyaránt alkot. Bevallom, kicsit izgultam a beszélgetés előtt, ugyanis attól tartottam, nem fogok könnyen közös szálát találni a kettőtök munkásságában. De ráleltem egy olyan közös pontra, amely talán az Előretolt Helyőrség megalapítása óta jellemzi az erdélyi irodalmat. Illetve inkább úgy mondanám, nagyon erős vonulatot képez benne, ez pedig a humor. Természetesen ennek a vonulatnak az egyik legjelentősebb képviselőjével, Orbán János Dénessel mindketten nagyon jó viszonyt ápoltok. Mit gondoltok, miközben Budapesten tombol a Telep csoport nyomán, a kritikusok által „új komolyságnak” nevezett irányzat, mennyire lehet létjogosultsága az iróniának és cinizmusnak, ami a ti költészeteket is jellemzi?

Noszlopi Botond: Nem számítottam egyből egy ilyen elemző kérdésre. Szerintem nem kell feltétlenül az irányzatokra fókuszálni. Az olvasóközönség amúgy is vagy lemaradt tőlük, vagy már rég meghaladta azokat. A szerző tegye a dolgát. Én is próbálkozom patetikus verseket írni, de általában elröhögöm magam közben. Nem tudom, Edgár hogyan látja? Ő talán kicsit avatottabb nálam.

Varga László Edgár: Az irányzatokkal mindig az a helyzet, hogy van egy főszór, van egy meder, amely maga körül kialakíthat holtágakat, vagy befolyhatnak kisebb patakok, amelyek aztán erősítik azt. Amellett pedig vannak maguktól alakuló kis vízmosások, amelyek vagy besodródnak, vagy kisodródnak éppen. Én nem gondolom azt, hogy nagyon azonosul-

nék azzal a fősoddorral, amit a *Helyőrség* képvisel, de tisztelem és becsülöm azokat az embereket, akik ebben a csoportosulásban vannak, és szeretek ebbe a közösségbe tartozni. Attól függetlenül, ahogy Boti is mondta, mindenki csinálja a saját szövegeit, ahogy tudja, és ha ezt időnként értékelik, akkor örül ennek.

Vannak-e mestereitek? Erdélyi mesterekre gondolkodok elsősorban.

Varga László Edgár: Természetesen vannak. Nekem nagyon fontos például Király László költészete, aki nem annyira ismert és elismert költő – főleg a magyarországi recepció tekintetében – mint amennyire megérdemelné. De azért Erdélyben többnyire ismerik azok, akik versfaragással foglalkoznak, vagy olvasnak még verset. Költőként és emberként is tiszteltre méltó, érdemes olvasni, nagy példakép. Rajta kívül is vannak nagyon sokan. A fiatalok, vagyis az én generációm írásaiból is sokat szeretek. Nem mondom, hogy hatnak rám, de szívesen olvasom őket.

Noszlopi Botond: Ha már iróniáról, pajzánkodásról, paródiáról volt szó, akkor én Orbán János Dénest említeném, mert számomra ő a legmarkánsabb képviselője ennek a műfajnak Erdélyben. Rajta kívül rám egyébként a francia impresszionizmus és szimbolizmus volt hatással. Persze jó néhány kortárs is, de nem feltétlenül Erdélyből, hanem az egész nyelvterületről. Kemény Istvánra gondolkodok például.

Milyen tendenciák körvonalazódnak egyébként a legkortársabb erdélyi irodalomban? A korosztályotok körében miket tapasztaltok?

Varga László Edgár: Nincs egységes tendencia szerintem. Nagyon sokféle és nagyon érdekes hangok vannak, én több embertől is szeretek olvasni. A baráti társaságból is, meg azok közül is, akiket személyesen nem ismerek. Megpróbálhatjuk tömbösíteni, hogy erdélyi irodalom, vagy vajdasági irodalom, vagy budapesti irodalom, de szerintem érdekesebb a szerzőket külön-külön vizsgálni, mert igazából nem látok egy egységes vonalat.

Noszlopi Botond: Én is inkább a személyiségben hiszek. Ezért is mondtam, hogy nem az irányzatok, hanem a személyiségek szerint alakulnak a szövegek.

Botond köteteiben nagy hangsúlyt kap a szexualitás. Ez különösen a Csend-rapszódiaira érvényes. De más dimenziókban a második kötetedben is megtalálható ez. Erre mondta a magyar irodalom székegy szamurája, Murányi Sándor Olivér, hogy igazi unikum. Merthogy végre nemcsak a nőket szólítod meg benne, hanem a szakmai közönséget is. Mi változott ez az öt év alatt, ami a két könyv megjelenése között eltelt?

Noszlopi Botond: Az idő teltével az embernek benő szép lassan a feje lágya. Ahogy múlnak az évek, úgy az álmaiból, a lázadásból is visszavesz.

Megpróbáltam nemcsak magamat szórakoztatni a második kötet írásakor, hanem nyitottam kifelé, és megtanultam az olvasók igénye szerint is a világra nézni. Megpróbáltam olyan verset is írni, ami nem pukkaszt, hanem andalít.

Valójában te egy igazi Krúdy-féle regényhős vagy, ha lehet ezt mondani, hiszen online pókerjátékból tartod el magad, és a megélhetésedtől a magánéletedig – báris egy interjúban ezt mondtad – mindent alárendeltél a művészetnek. Mikor dőlt el, hogy ezzel és csakis ezzel fogsz foglalkozni?

Noszlopi Botond: Hogy mikor dőlt el, azt nem tudom pontosan. Talán a jogi egyetem utolsó évében, amikor beleláttam a szakmai buktatókba, és rájöttem, hogy nem szeretnék a pályán maradni. Szerencsére alternatívaként kínálkozott a szerencsejáték. Majd meglátjuk, hogy ez meddig tart. Egyelőre elég jól elvagyok belőle. Én tényleg a költészetnek rendelek alá sok mindent. Főleg magánéleti dolgokat, például a párkapcsolatokat. Az embert tanulmányozom, s ebből merítek ihletet.

A szórakoztatás mesterfoka cím eléggé árulkodó, egyfajta társadalomkritikai attitűddel átitatott cinizmust érzek ki belőle. Mit gondolsz az irodalomról? Szórakoztatás?

Noszlopi Botond: Elsősorban szórakoztatás szerintem, csak az a kérdés, vannak-e még olyanok, akik ilyen módon szeretnének szórakozni. A cím egyébként inkább cinikus, mint hivalkodó akart lenni. Hiszen ez egy bohóc szerepjátékáról szól. Arról, hogy a költő megírja a verseit, és legtöbbször kongó termék előtt olvas fel. De attól függetlenül ez egy hivatás. Egy olyan helyen vagyok kovács, ahol kihaltak a lovak. Ezzel sajnos nem tudok mit kezdeni. Ehhez van tehetségem. Ezt szeretném csinálni, ezzel szeretnék foglalkozni.

Már az első kötetedben is érezhető volt egyfajta szkepticizmus a nyugati civilizáció irányába. Ez a másodikban még jobban felerősödött. Nem érzed ezt kicsit anakronisztikusnak?

Noszlopi Botond: Most pontosan mire gondolsz? Az, hogy kiábrándult vagyok a nyugati társadalomból, az anakronizmus? Szerintem ez abszolút nem anakronizmus, az ember naponta szembesül ezzel. Én legalábbis így gondolom.

Akkor szerinted helyes az észrevételem a költészeted kapcsán, hogy pont ez a szkepticizmus, vagy az ellenállás az, ami folyamatosan az ösztönök, a természetiség felé hajt téged?

Noszlopi Botond: Úgy gondolom, a nyugati ember eltávolodott önmagától. Az ösztönvilágtól. Ez lassan közhely, mert már mindenki ráébredt szerintem. Egy kis kontempláció, önmagunkba nézés, az önmagunkkal

való kibékülés, az ösztöneinkre való nagyobb odafigyelés az, ami kivezet-
het bennünket ebből az agyamosott, nyugati életvitelből.

*Akkor ez azt jelenti, hogy a következő kötetekben még inkább filozofikusra
veszed a figurát? Készül már egyáltalán?*

Noszlopi Botond: Készül, de nem tudom, mennyire szerencsés, ha a ver-
sek filozofikusak. Inkább játszanék a következő kötetben. Persze minden
játék komollyá válik egy adott ponton, úgyhogy ilyen értelemben elkép-
zelhető a filozofikusság is. De erről még nincs nagyon mit mondanom. Ez
egyelőre távlati dolog. Ki szoktam várni, amíg összejön elegendő minőségi
anyag, és akkor jelenik meg a következő kötet. Lehet, hogy ez újfent öt év
múlva lesz csak.

*Edgár eleinte versekkel jelentkezett, később prózákkal is kezdett foglalkozni.
Melyik műfaj áll hozzád közelebb? Mi az, amivel ezután is szeretnél foglal-
kozni?*

Varga László Edgár: Jelen pillanatban egyértelműen a versek állnak
hozzám közelebb. Főként azért, mert szeretném, ha 2013-ban megjelenne
az első verseskötetem. *Cseréptavas* lesz a címe, a kézirat már a befejezésé-
hez közeledik. A prózaírás úgy kezdődött, hogy a *Krónika Szempont* című
hétvégi melléklete számára kéthetente kellett leadnom egy tárcanovellát,
és végül ez hozta el a prózát nekem. Később prózával is biztosan többet
fogok foglalkozni, de most a vers az első.

*Egyébként a blogodnak is Cseréptavas a címe. Ezen találtam egy
bodorianus, a Verhovina madaraira utaló A Verovica hullámai című tárcano-
vella-ciklusodat, illetve inkább novellaciklusodat. Honnan ezeknek az ötlete?*

Varga László Edgár: Bodor Ádám *Verhovina madarai* című könyve még
nem jelent meg, amikor ezeket a szövegeket írtam, de nyilván a *Sinistra
körzet*, illetve novelláinak hangulata és stílusa nagyon érződik ezeken a
rövidke írásokon. Ha kéthetente meg kell írnod egy rövid szöveget, akkor
nagyon nehéz mindig új helyszínt, új szereplőket, új történetet kitalálni,
így elkezdődött ez a sorozat, ami egyre inkább Bodor Ádám szövegeinek
a stílusához kezdett hasonlítani, ezért is nem folytattam.

*A Cseréptavas címet azért választottad, mert ez az egyik versednek a
címe? Ez lenne az ars poeticád?*

Varga László Edgár: Nem mondanám, hogy ez az ars poeticám. Nem
is lesz olyan vers ebben a könyvben, ami kimondottan ars poetica lenne,
viszont erről a címről valamiért úgy érzem, elbír egy könyvet is, nem csak
egy verset.

Varga László Edgár: Igen. Ez a másik olyan dolog, ami teljesen zátonyra futott a költői próbálkozásaim során. A gviccs a giccs és a vicc szavakból összegyúrt dolog lenne, illetve lett volna. A giccses verseknek egyfajta paródiája akart lenni, de úgy tűnik, az irónia közelebb áll hozzám, mint a paródia, vagy a felszabadult humor.

Ezekben a gviccsekben megidézted Petőfit, Adyt és egy csomó más, úgymond nagynevű író. Egy helyen azt olvastam rólad, a verseiden érződik Parti Nagy Lajos hatása. A nyelvjátékok tehát nagyon jellemzőek rád. Tényleg befolyásolt Parti Nagy, vagy ez is csak melléfogás volt?

Varga László Edgár: Parti Nagy Lajos nagy hatással volt rám, ahogyan szerintem nagyon sok más pályakezdő költőre is. Olyan alakja ő a mai magyar költészetnek, akit nem lehet megkerülni. Nem lehet a hatása alól egykönnyen megszabadulni. Most éppen arra koncentrálok, hogy a saját stílusomat megtaláljam. Az első kötet nyilván még eléggé szétszálazható a legtöbb alkotónál, lehet tudni, honnan jöttek a hatások, de egyébként is a harmadik verseskötet után derül ki, mennyit is ér egy alkotó.

Mindenki esetében, aki újságírással foglalkozik, nagyon érdekel, mennyiben van hatással a zszurnaliszta éned a költői énedre?

Varga László Edgár: Az életben mindennek mindenre van hatása. Ha valamivel elkezdesz foglalkozni, az valamilyen szinten befolyásol, akadályoz, vagy segít. Én az újságírással sosem haragudtam, költőként sem. Rengeteget tanultam, amióta ezzel foglalkozom. Sokkal többet, mint bármelyik iskolában vagy egyetemen. Nem cserélném el ezeket az éveket semelyik egyetem oklevelére, címeres zakójára sem.

A forradalom hétköznapijai

Tamás Gáspár Miklóssal Losoncz Márk beszélget

Teleírt falak

Valahol arról beszélsz, hogy van egyfajta Kisebbségi Internacionálé, a kisebbségi létet megélők közti tapasztalati rokonság, a lehető legjobb értelemben vett cinkosság. Magad is harminc évig éltél Kolozsváron. Mennyire érzed magad otthon köztünk?

– Megmaradtam kolozsvári értelmiséginek, s ezen nem is kívánok változtatni. Működik egy másik radarrendszer is a kisebbségi emberben. Például amikor megérkeztem Szabadkára, ahol eddig még sohasem jártam, felfigyeltem rá, hogy két nyelven van kiírva, hogy vasútállomás, de ez senkit sem érdekel és mindenki unja. Ez egy teljesen elavult követelésnek a teljesülése, biztos nem számít semmit, álságos, bizonyosan ezzel álcázzák az elnyomást. De én mégis örülök, mert olyan korban nőttem föl, amikor a román állam el akarta feledtetni velünk, hogy létezőnk a nyilvános térben, s a feliratok emiatt nagyon fontossá váltak. Fetisiszta vagyok az ilyen dolgokban.

Ez az örökség azzal jár, hogy a kisebbségi ember, aki járkál a világban, állandóan nézi a föliratokat. Én fanatikusan mindenhol elolvasom a helységnevtáblákat és címtáblákat. Borzasztóan örültem, hogy Skóciában és Cornwallban mindenütt kelta nyelven ki vannak írva a dolgok, igaz, ez senkit sem foglalkoztat különösebben. Viszont találtam egy kedves kis kocsmát, ahol egy öreg skóttal megoszthattam a feliratok feletti örömet: olyan jó provinciális lehettem a skót szigeteken, mint otthon. Sajnálom, ha ezek a mániáink elmaradnának, mert valakik számára, akiknek ennyire tele vannak írva a falak, kétségkívül vannak olyan eltérő élményei, melyektől kár volna megfosztani magunkat. A különböző elnyomatásoknak és diszkriminációknak megvan a maguk haszna és bája. A különféle

őrültségek és perverziók pedig, melyeket a helyzet okoz, sajátos kreatív őrültségeknek a forrása lehetnek. Mindezek a szörnyű patológiákban, melyekkel a kisebbségi lét jár: a bezártságok, hamis cinkosságok, hogy „mind jófejek vagyunk” – melyeket minden kisebbségi ember megért – azokban van valami barátságos, meghitt, hazug, édes, meleg, jó, rémes, gyalázatos dolog, amit úgy szeretünk. Otthon érzem magam köztetek... Rémes az egész.

Minap a kezembe került egy 1979-es Híd-szám, benne az írásoddal, Maximum vagy abszolútum címmel, melyet egy Sinkó Ervin-idézettel kezdesz. Mit jelentett a számodra, hogy itt publikáltál?

– A 70-es évek végén és a 80-as évek elején legálisan magyarul csak a Vajdaságban publikálhattam. Ez két dolgot jelentett: egyrészt megpróbálta az ember a szerzői normalitását megtartani, tehát ahol cenzúra nélkül megjelenhetett az írásom, oda szívesen adtam; másrészt viszont igen komoly tartalmi egybeesések és rokonszenvek voltak köztem és a szerkesztőségek, kivált az *Új Symposion* közt. Az *Új Symposion* számunkra része volt annak a kis szigetvilágnak, amiben benne volt a számdat, s benne voltak egyéb törekvések a hivatalos és nem hivatalos kultúra között. Az *Új Symposion* volt az egyetlen olyan magyar lap, amely következetesen az új baloldalhoz tartozott. Azok a 68-as politikai, esztétikai és filozófiai gesztusok, amelyeket felmutatott, olyan sűrűségben jelentek meg, mint sehol másutt. A sajátos hang mellett pedig külön jólesett a kisebbségi nyelvezete, például a szövegekben talált érthetetlen szövegrészek, amelyek kétségkívül szerbhorvát tükörfordítások és -szerkezetek voltak. Volt egy szolidaritás, egy egyetértés, szövetség, melynek nagyon örültem, s melynek emléke továbbra is él bennem.

Az ellenfél kultúrája

Az utóbbi években egyre többször fordulsz meg a Nyugat-Balkánon, évről évre eljársz a zágrábi Subversive Fesztiválra, tavaly Újvidéken és Belgrádban voltál, ahol miután megtartottad az előadásodat a Filozófiai és Társadalomtudományi Intézetben, este már te nyitottad meg a Bölcsészettudományi Kar blokádját. Milyen benyomásaid vannak a térségről?

– Az az érdekes számomra, hogy elhívtak Zágrádba, Belgrádba és Ljubljanába (a hangsúly nem az én személyemen van), tehát a volt Jugoszlávia területén és másutt is, Romániában, Bulgáriában megindult a fiatal értelmiség körében egy olyan mozgás, amely rokona azoknak a gondolatoknak, amelyeket hirdetek. Nagyon örülök annak, hogy számomra ismeretlen fiatal emberek meghívtak, hogy beszéljessünk egymással és tartsak

előadásokat, mivel ezekben az országokban (Magyarországon még nem!) megszakadt az, ami a 90-es években történt, s teljesen precedens nélküli az európai történelemben, hogy nem volt forradalmi baloldal. (Másmilyen baloldal nem létezik.) A teljes radarernyőt betöltötte a fennálló, nem volt rajta rés. A kapitalizmus van, más viszont nincs. Ami szemben állt vele, úgy tűnt, elillant. Ez változást jelentett a kapitalizmus természetében is. Hiszen a kapitalizmus, ahogyan azt még az 50-es évek végén Lionel Trilling és Daniel Bell megfogalmazta (két megbízható konzervatív filozófus) az *adversary culture* (az ellenfél kultúrája) fogalmának kidolgozásával, hogy a kapitalizmus egyik jellemzője, szemben minden korábbival, hogy a kapitalizmus kultúrája az ellenfél kultúrája, tehát az antikapitalizmus. Ez a tagadhatatlan tény rávilágít magának a szisztémának a természetére, amely nem tölti be annyira a számára lehetséges teret, mint a régi rendszerek, amelyeknek a kultúrája elsősorban vallásos volt. A kapitalizmus nem ilyen, hanem fogalmi természetű. Három anyanyelve van: a matematika (nemcsak a technikai, hanem a valószínűségszámításra is gondolok: leírható a piac, a tranzakciók, kvantifikálhatóak a szociológiában és más társadalomtudományokban a társadalomban lezajló folyamatok); a másik nyelve a jog, a harmadik pedig a közgazdaságtan. Ezek olyan nyelvhasználatok vagy kódrendszerek, amelyek csak akkor működnek, amennyiben (legalább hipotetikusán) fennáll a nyilvánosság. A nyilvánosságnak viszont az a természete, hogy alapvetően nincsen korlátja: ha a szellemi tartalmakhoz mindenki hozzáférhet, ezek elvileg szabadon bírálhatók. Következésképpen elgondolható a rendszeren túli, aminek a veszedelme, hogy ezt kooptálják, az előnye viszont, hogy nem kell feltétlenül a haláltól félnie annak, aki a rendszerrel szemben áll. Nincs fenyegetés sem morálisán, sem egzisztenciálisan, mint szükségszerűség. Persze, be lehet vezetni a rendszerbe, ezeket nevezzük diktatúráknak. Ezek alapvetően reménytelen és sikertelen kísérletek voltak.

Tehát a 90-es években úgy tűnt, hogy a kapitalizmus hasonló lesz a régi rendszerekhez, például a középkori Bizánci Birodalomhoz. De ez nem így alakult, még a volt szocialistának nevezett államkapitalista országokban sem, ahol rendkívül erős tabuk léteztek a rendszerellenes, marxista, anarchista gondolatok ellen. Bebizonyosodott, hogy a kapitalizmus mégsem létezhet az ellenfél kultúrája nélkül, s a Balkánon mégis megjelent az a polarizáció, ami a modernségnek a jellemzője. Tehát az az álom, hogy a modernségnek befellegzett, az nem bizonyult igaznak. S így kerülök én Zágrábba és Újvidékre. Nem azért, mert nevezetes vagyok valamiről, hanem azért, mert ez a hangulat, ami itt fogadott, normális: a kapitalizmus hétköznapijai a forradalom hétköznapijai. Forradalmi rendszer maga is, és

forradalmat indukál magával szemben. Ezt sem én találtam ki, hanem egy másik nagy „megbízható, konzervatív” gondolkodó, akit úgy hívtak: Karl Marx.

Szokásod azt mondani, hogy Magyarország a hagyományai ellenére lett az egyik legkonzervatívabb ország. Valahol azt mondod, hogy ma csak Észak-Korea konzervatívabb. Mik ennek a történeti okai?

– Úgy hallottam, hogy időközben Észak-Koreában engedélyezték a magas sarkú cipők viselését. Nálunk pedig ellenkező irányba mennek a dolgok... Magyarország egy nagyon különleges helyzetben van a tradíciójával: a hivatalos kultúrája már nagyon régen, az első világháború előttről magába fogadta és kultikus tárggyá tette a forradalmat és a forradalmi attitűdöt. Nagyon kevés országról mondhatjuk el, hogy olyan központi és kanonikus költője van, mint Petőfi, akinek a fölforgatás volt élete fő tartalma. Igaz ugyan, hogy a forradalmi attitűdnek voltak tradicionális tartalmai, de ez nem nagy történelemre nézett vissza: amikor Petőfi elkezdte írni a verseit, a demokratikus nacionalizmus, amit képviselt, még húszéves sem volt. Ennek ellenére a 20. században már a magyar kultúra szerves részévé vált a forradalom. Még a kétségkívül a magyar történelem legkonzervatívabb rendszerében, a Horthy-rendszerben is kifejezetten lázadó, rendszerellenes, baloldali dominancia volt tapasztalható. Ez a fajta rendszerellenes és a hatalommal szemben tiszteletlen attitűd egészen 1989-ig kitartott. Ez az év mindenhol fordulatot hozott: tehát másodszor befolyásolta Kelet-Európa a világot. (Először 1917-ben, ami világtörténelmi jelentőségű cenzúra: hiszen a térség egyetlen politikai találmánya a bolsevizmus.) Az 1989-es eseményekről a magyar kultúra azt a következtetést vont le (velem egyetemben), hogy a rendszerrel szembeni kihívás, a lázadás attitűdje téves. (A *Búcsú a baloldaltól* című írásomban idéztem Michael Oakeshottot¹, de

¹ 26. szám (1989/1.), 1. évfolyam, 27. szám. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/bucsu-a-baloldaltol>: „A konzervatív – írja Michael Oakeshott (»On Being Conservative«, in: *Rationalism in Politics*, London, 1962, 1984) – előnyben részesíti a meghittet az ismeretlennel szemben, a ténnyt a rejtéllyel szemben, a meglévőt a lehetőséggel szemben, a határoltat a korlátatlannal szemben, a közelit a távolival szemben, az elégségest a bőséggel szemben, az alkalmasat a tökéletessel szemben, a mostani nevetést az utópiabeli gyönyörrel szemben. Meghitt viszonyok és kötődések többet számítanak itt, mint előnyösebb kapcsolódások hívása; megszerezni és szélesíteni kevesebbet ér, mint a megőrzés, a művelés, az élvezet; a veszteség fájdalma élesebb, mint az újdonság vagy ígéret öröme. [...] A vihar, amely letarolja a bozótot, s megváltoztatja az emberek kedves kilátását, barátok halála, a barátság elszunnyadása, viselkedési szokások elavulása, kedvenc bohócunk nyugalomba vonulása, kényszerű száműzetés, a szerencse forgandósága... – ezek mind változások, pótolhatók talán, de amelyeket a konzervatív vérmérsékletű ember önkéntelenül is fájlat. [...] Sőt,

idézhettem volna Wittgensteint is, aki azt mondta, hogy a lázadás szentségtelen attitűd, s a figyelmes, gyöngéd, aprólékos megfigyelés, valamint ennek szeretete hiányzik belőle, ezért a lassú, magánjellegűnek, a nem filozófiai kifejtettnek, az esetlegesnek, a véletlennek, a véletlenszerű szépségnek és hasonlóknak a kultusza a figyelemre méltó. Tehát hagyjuk az egeket ostromló pátoszt, mert ez zsarnoksághoz vezet...) A mai napig kitartott ez a nézet – igaz, mára a lesüllyedt kultúrjavak egyikeként –, hogy senkinek sem szabad radikális változtatáson törnie a fejét. Az egyetlen lehetséges eredménye csakis az önkény, a zsarnokság, a cenzúra lenne. A lázadás az elnyomás szinonimájaként jelenik meg. Ez hazugság. Az embereken hihetetlen élmélygés és kiábrándulás vett erőt, s azt mondták: most csak azért is tiszteltteljesek, kalapemelősek és szolgálalkűek lesznek, mert ez a szabadság titka. Másrészt viszont élt a Kádár-korszak konzervatív hagyománya, ez a kifejezetten lassú, a stabilitásra építő örökség, amely az embereket fogékonnyá tette arra, hogy ezt egységes világnézetté tegyék. A korszaknak volt egy olyan szakasza, amelyben a Kádár-rendszer kompromisszumának, józanságának, tartósságának, hagyományosságának, unalmasságának (amit az emberek szerettek) az ellenfele az elvszerű kommunisták voltak, akik felfordítják a dolgot. Ez utóbbi öreguras nyugalomszeretete is hozzájárult ahhoz, hogy 1989 után a forradalmi attitűdöt elítéltük. Ma már pedig Magyarország az egyetlen közép-európai ország,

konzervatívnak lenni nemcsak azt jelenti, hogy az ember visszahőköl a változástól... A változás az identitást fenyegeti, és minden változás az elmúlás hírnöke. Valamely ember (vagy valamely közösség) identitása csak az előreláthatatlan véletlenek állandó főpróbája... [...] sokan hiszik, hogy a konzervatív beállítottság megglehetősen mélyen gyökerezik abban, amit »emberi természet«-nek neveznek. A változás fárasztó, az újítás erőfeszítést igényel, s az emberek (mondják) inkább lusták, mintsem erélyesek... Vonakodó újítók, s nem azért fogadják el a változást, mert kedvükre való, hanem (amint La Rochefoucauld mondja a halálról) azért, mert elkerülhetetlen. A változás inkább bánatot okoz, mintsem jókedvet: a menny nemcsak tökéletes, hanem változatlan világ álma is. [...] Nem hinném, hogy (a konzervativizmusnak) köze van a világegyetemről, általában a világról vagy általában az emberi viselkedésről táplált bármiféle hithez. Kapcsolódik azonban a kormányzás tevékenysége és a kormányzás eszközei felől táplált pár hiedelemhez... Ami a konzervatív beállítottságot érthetővé teszi a politikában, annak semmi köze a természetjoghhoz vagy a gondviselés megszabta rendhez, erkölchöz vagy valláshoz; nem más, mint életünk folyásának megfigyelése, összekapcsolva azzal a hittel..., hogy a kormányzás sajátos és korlátozott tevékenység, nevezetesen általános viselkedési szabályok szállítása és megőrzése, amelyeket nem szubsztantív (»tartalmi«) tevékenységek ki szabására irányuló tervnek kell tekinteni, hanem olyan eszközöknek, amelyek lehetővé teszik az emberek számára, hogy a lehető legkevesebb ügyel-bajjal láthassanak maguk választotta, saját dolgukhoz, ezért tehát olyasminek, amivel kapcsolatban érdemes konzervatívnak lenni.”

ahol nincsen marxizmus. Magyarország egy külön utas ország. Egészen más kulturális jelenségek fordulnak elő, például ami a politikai összetételét jelenti, s amit Magyarországon normálisnak tekintenek, az meglehetősen normális, mindenesetre szokatlan. Nem is tudjuk, milyen eredetiek vagyunk ezzel a végtelen konzervatív jobboldaliságunkkal, ami az ún. baloldalt is jellemzi. Hisz Magyarországon a baloldal kilencven százaléka valójában neokonzervatív. Miről lehet ma őket fölismerni? Támogat olyan intézményeket, mint az Európai Unió, síkraszáll a Világbank és a Nemzetközi Valutaalap mellett, bálványozza az Egyesült Államok háborúit stb. Ezek mind összeférnek az ún. magyarországi baloldali lapokban.

A 90-es évek közepéig egyfajta libertárius politikai filozófia híve voltál, először inkább anarchistaként, később szabadelvű konzervatívként. Mi késztetett arra, hogy eltávolodj ettől a pozíciótól, hogyan képzeljük el ezt a fordulatodat?

– A libertárius alapmotívum azért nem változott, én sem vagyok mindenre képes... Kétségkívül sok minden megváltozott az életemben, de a libertarizmus nem. Hogyan kapcsolódhat össze a konzervativizmus libertárius tartalmakkal? A példám a hagyomány példája. Az ember nem doktrínákat, nem axiómákat és nem elméleteket állít a világlátásának középpontjába, hanem a tradíciót, amely spontán és kollektív alkotás, a körvonalai viszont bizonytalanok, a kritériumai a tradícióhoz való tartozás kritériumai, intuitív és esztétikai jellegűek, hiszen a stílusjegyekhez és kifejezési formákhoz kapcsolódó jellegzetes lelkiállapotokról, habitusokról, magatartásformákról, rutinos viselkedésről ismerjük föl a hagyományunkat. A hagyományt (mint a spontaneitás egyik uralkodó formáját) helyezni a dolgok középpontjába annyit tesz, hogy a racionalitás lehetséges különféle zsarnokságait elutasítjuk és a tradíciónak (a közösséget irányító motivációs erőnek) a megállapítását rábízuk a közösség értelmezésére. Ezért nem volt drámai váltás az esetben a 80-as évek végén a baloldali libertáriusból jobboldali libertáriussá való átalakulásom. Mindig is jelentőséget tulajdonítok ezeknek a folyamatoknak, anélkül, hogy a tradíciónak egy elemét megtartottam volna: ez a tiszteletnek, az áhítatnak, a pietásnak a tisztelete. S ez persze a lényegi eleme. Nincs olyan tradíció, amely a tisztelet és áhítat nélkül az lenne, ami. A világ rettenetes állapotának tudomásulvételével elveszett belőlem a tisztelet: nem tudom tisztelni a tradícióknak otthont nyújtó világot.

Bobcsinszkij és a szabadság

Felolvassok egy részt a RedNewsnak adott interjúdból: „Én is több szinten írok. Van egy általános demokratikus, reformista szint, amely a mindennapokban próbálja előmozdítani a lehetséges politikai változásokat, és főleg szembe-

síteni próbál. Van az írásaimnak ez a szintje, az általános, baloldali, demokratikus, humanista törekvések – ebből mindig botrány van. Ha a voltaképpeni elméleti meggyőződésem jegyében írok valamit, akkor soha nincs botrány, mert az egész egyszerűen fölfoghatatlan.”² Mi a tartalma ennek a rétegnek, amit még csak nem is percipiálnak, annyira eretnek jellegű?

– Amikor megírom azokat a defenzív jellegű írásokat, amelyekben mint rendes, becsületes polgári humanista (aki a rendszeren belül dolgozik) megpróbálom csökkenteni az egy főre eső kegyetlenség, igazságtalanság, megvetés, elhanyagolás, közöny, zordság mennyiségét, akkor nyilvánvaló, hogy pedagógiai és reformeri attitűdöt teszek magamévá, mert egyáltalán nem nézem le azt a munkát, ami arra szolgálna, hogy a jelenlegi állapotokat elviselhetőbbé tegye – vagy legalább hangot adjon, nyelvet teremtsen azoknak, akik a nyilvánosság adott természete következtében nem tudnak panaszkodni. Egyáltalán nem szégyellem azt, hogy megpróbálom vigasztalni az embereket, miszerint léteznek olyanok, akik számot tartanak a rendszer okozta gyötrelmeikről. Gogolnál *A revizorban* Bobcsinszkij azt mondja a revizornak (Hlesztakovnak), akit komolyabb összeggel veszteget meg: „És ha egyszer be tetszik jutni a cár őfelségéhez, tessék megmondani a cárnak: »Felséges uram, ebben és ebben a városban él egy bizonyos Pjotr Ivanovics Bobcsinszkij.«”³ Bizonyos értelemben ezt teszi az ember, tudomására hozza Dobcsinszkijnak és Bobcsinszkijnak, hogy tudunk a létezéséről, s igyekszünk kitalálni valamit, hogy ne legyen neked olyan kibírhatatlan. Ez egy alázkodó, szerény, kénytelen és hálátlan tevékenység. Ami viszont engem ezen a humanisztikus kötelességteljesítésen kívül érdekel, az filozófiai természetű, s arra törekszik, hogy megértse azt, hogy mik a fogalmainknak a fundamentumai, amelyek a kapitalizmus természete következtében rejtettek. A kapitalizmus különféle mozdulatok (teszem azt az akkumuláció, a növekedés, az ökonómia a szónak abban a szűk értelmében, hogy minél kisebb erőfeszítéssel minél nagyobb eredményt érjünk el) maguk is fogalmiak, kifejezhetők algoritmusokban és valószínűségi képletekben, koherens és deduktív elméletekben, amelyek nem megvilágítják a dolog természetét, hanem gyakorolják. Az ún. közgazdaságtan és jogtudomány performatív jellegű: nem leírja és megmagyarázza a kapitalizmust, hanem előírja és csinálja. Minden reprezentatív (elsőként jogi, aztán közgazdaságtani) elmélet gyártja, termeli a kapitalizmust, amelynek a magyarázata csakis a szokásos politikai fogalmaik lebontásával lehetséges. Mondok egy példát: Sokszor megkaptam, hogy az igazságosságra és az egyenlőségre törekszem. Viszont az igazságosságra és az egyenlőségre törekedni, az egy tipikus polgári álláspont, amelyet én mé-

² <http://rednews.hu/a-gyakorlat-elmelete/default/a-forradalom-munkaja-nem-remenytelen.html>

³ Gogol: *A revizor*. Komédia öt felvonásban. Mészöly Dezső és Mészöly Pál fordítása.

lyen ellenzek. Nem amiatt, mert nem érezném erkölcsileg helyénvalónak, hanem mert ez is performatív elv. A kapitalista társadalommal nem az a baj, hogy nincs benne valódi szabadság és egyenlőség. Létezik benne – noha nem tagadhatjuk le, hogy olykor egyes érdekközösségek privilégiumhoz jutnak, vagy egyes piaci szereplők nem veszíthetnek, de ez a tőkés rendszer anomáliája, s nem a természetéhez tartozik. Tehát a kapitalizmusban van szabadság és egyenlőség, hiszen a szerződéses viszonyok, amelyek megszabják a kapitalizmus természetét, csak egyenlő felek közt jöhetnek létre. A kapitalizmusban az a baj, hogy a technika által kikényszerített munkamegosztás és a pénz közvetítő szerepe révén (amely úgy méri az alkotást és a teljesítményt, hogy redukálni kénytelen egy általánosságra, hogy a dolog összemérhetővé váljék) azok a princípiumok, amelyek nevében és nyomán cselekszünk, teljes mértékben idegenek a személyes motivációnktól. Úgy tartják meg az egyenlőség formális elvét, hogy közben mindenféle dologi lényegű összefüggésnek (a társadalom dologivá változtatásának) vagyunk alárendelve, az egyenlőség elvei viszont közben nem sérülnek. Ha valaki azt gondolja, hogy az egyenlőség és szabadság absztrakt követelése (ami a francia forradalomhoz tartozik) ma még utópia, az föltételezi (tévesen!), hogy a világ, amelyben élünk, az nem kapitalista, hanem feudális. Másként fogalmazva: a kapitalizmusra nem az a jellemző, hogy a szubjektumok közti viszony nem szimmetrikus, hanem az a probléma, ahogyan meghatározzák azt a keretet, amelyben egyenlő szereplők élnek. A nemzethez vagy egy bizonyos erkölcsi közösséghez tartozók azok az alanyok, akikre az egyenlőség és szabadság viszonyai vonatkoznak. Például amikor azt mondják, hogy azok tartoznak ebbe az erkölcsileg helyesímelhető magatartást gyakorló individuumok közösségébe, akik dolgoznak. Akik tehát hajlandók különösen kedvezőtlen körülmények közt is elismerni, hogy legitim jövedelemforrás csak kétféle van: a tőke és a munka. S akik ezek által kifejezik a készségüket a rendszerbe való beilleszkedésbe, az engedelmességre és a rendszer előtt való főhajlásra. Ha ebbe a keretbe egyre kevésbé férnek bele a bevándorlók, az öregek, a betegek, a munkanélküliek, a hajléktalanok, az a közösség újradefiniálását jelenti.

Eszed ágában sincs tömjénezni a valóságosan létezett kelet-európai szocializmust. Milyen elméleti, illetve szerveződési hagyományokat tartasz fontosnak a baloldal számára a múltból?

– Írtam egy tanulmányt (szerbhorvátul jelent meg *Marx 1989-ről*⁴ címmel egy zágrábi folyóiratban), amelyben megpróbálok politikai értelemben beszélni arról a szervezetről, amely igazi innovációja volt a kommunis-

⁴ Tamas, G. M., *Marx on 1989*. Angelaki: Journal of Theoretical Humanities, Volume 15, Number 3, December 2010. 123–137(15), Routledge, part of the Taylor & Francis Group. Szerbhorvát nyelven a *Zarez* folyóiratban jelent meg a tanulmány.

ta mozgalomnak, s ami a párt. Nem a formájáról beszélek, amiről annak idején Lenin, Kautsky vagy Lukács, azaz az ellenzékben lévő forradalmi párt szemszögéből, hanem a hatalmon lévő kommunista pártról beszélek, amely egy nagyon sajátos képződmény volt. Mit tételeztek föl a kommunista vezetők, amikor a párt köré csoportosították a hatalmat? A párt egyrészt egy államkapitalista rendszerben, az egyház analógiájára fönntartotta a tiszta doktrínát, a tiszta eszmét, szemben azzal, amelyet maga a párt teremtett meg. Másodszor: a párt hasonlóan működött, mint Rómában a néptribunusi intézmény: a kialakuló szociális, gazdasági és kulturális egyenlőtlenségek jelenlétében megpróbálta a mozgalom proletár identitását megtartani a legkülönbélebb pozitív diszkriminációs eszközökkel és a munkás származású embereknek a politikai élet bizonyos kulcspozícióiba való helyezésével. (Statistikailag kimutatható, hogy a Szovjetunió történetében a legutolsó időkig a vezető párttisztviselőkbe kinevezettek elsősorban többsége az ipari munkások közül került ki.) A párt tehát szemben állt a maga struktúráival és rendszerével, ami által lényegében megkettőzte!

Másrészt a pártnak volt egy filozófiai jellege, amennyiben a cselekvésért akkor tartotta helyénvalónak, s a maga számára is elismerhetőnek, ha az valami elméleti keretben (mindegy, hogy az primitív vagy szofisztikált volt) befoglalhatónak tekintette. Ez egy különös, hierarchikus szerkezet volt, amelyben – mint borostyánban a bogár – benne volt a forradalom megfagyva (a legrégebbi szókép a forradalomról, melyet még Saint-Just hangoztatott). Tehát vegyíti magában a radikális szubverziót és a fölvilágosodás örökségét, azt a kiegyenlítő formát, amely a liberalizmusra jellemző: a folyamatos tökéletesítés, az improvement, ahogyan John Locke nevezte.

Ebben a felfogásban vannak olyan politikai attitűdök, amelyek nem elvetendők. Például az, hogy a politikai aktoroknak teljes elkötelezettséggel törekedniük kell arra, hogy az általános normákat alkalmazzák (ami teljesen sohasem teljesült). Egyébként a létező szocializmusok programja mindig is kiterjesztett polgári program volt: a radikális változások a művelődés szerkezetében, úgy mint az analfabetizmus megszüntetése, a kulturális egyenlőség létrehozása, mindennek a természettudományos és technikai kultúrára való építése, a marxizmussal szögesen szemben álló, de plebejus jellegű munkakultusz, a fizikai munkának a magasztalása a szellemi munkával szemben. A létező szocializmus volt az első és eddig egyetlen társadalmi rendszer a világtörténelemben, amely az értékhierarchia csúcsára a testi munkát állította, s ezáltal (pusztán ideológiai értelemben) megvalósította – amit szociálisan nem tudott megvalósítani – azt a paradoxont, amit úgy neveznek: az alárendelt osztály hatalma. Ez azt eredményezte, hogy

a szellemmel azonosított munkátlanlansági privilégiumnak a sok tízezer éves kultusza megszűnt.

Újra és újra kifejezed a szkepszisedet a mai kor ellenállási stratégiáival, az antiglobalizációs megmozdulásokkal (amíg aktuálisak voltak) és az Occupy mozgalommal szemben. Milyenek lennének szerinted ma az ellenállás adekvát stratégiái?

– Én sem vagyok bölcsebb másnál. Tapasztalhattuk régebben az antikapitalista mozgalmak, most pedig az indignadoshoz hasonló megmozdulások kapcsán, amit Richard Rorty programként írt le, hogy ezek mozgalmak helyett csak kampányok. Összeszerveződnek közösségek bizonyos célok elérésére, s amennyiben ez az akció lecseng (vagy a siker vagy a kudarc formájában), akkor a közösségek megszűnnek. Ez többek közt amiatt van, mert a klasszikus munkásmozgalom formái kimerültek: forradalmi tömegpártok, a szakszervezetek, ezeknek az egész kulturális felépítményével, mint például a felnőttoktatás, az önnevelés stb., valamint a forradalmi hősiesség normái: az önkorlátozás, az áldozatkészség, az önfeláldozás, mindenféle abszurdumok, amelyekre Brecht műveiben kitűnő listákat találunk... Tehát ezek a formák történelmileg kimerültek, s mindenki fél attól, hogy bekerül a hivatalos politikába és morálisan tönkremegy (hatalmat vállal egy elfogadhatatlan rendszerben). Továbbá a korábbi politikai szerkezeti formák belül is és kívül is zsarnoki formák voltak, amelyeket szintén nem kívánunk. A kifejezetten érdekeket (önmagukat) képviselő mozgalmak szükségése pedig évszázadok óta közismert. Tehát egyszerűen az eddig ismert alternatívák egyaránt elfogadhatatlanok azok számára, akik meg akarják változtatni a rendszert. A probléma gyökere az, hogy azok a politikai formák, amelyekben elképzeljük a fölforgatást, azok tulajdonképpen mindig a polgárságtól, jelesül a fölvilágosodástól megörökölt formák. A kérdéseink a következők: Hogyan lehet eljuttatni az információkat, a releváns tényeket a közönséghez? (Ez a nyilvánosság problémája, s részben hatalmi kérdés.) Hogyan lehet létrehozni olyan szervezeti formákat, amelyben nincs elnyomás, nincsenek benne kiváltságok és állandó rotáció jellemzi? (Itt a személyi autonómiának, önértetnek és önrendelkezésnek van komoly szerepe.) Mi a helyes program? (Amelynek a kritériumai föltétlenül tudományos jellegűek, mert megfelel a társadalomról tudhatónak.) Mindez a polgárságtól és a felvilágosodástól megörökölt forma, s ha mi ezekkel a formákkal kívánjuk a felvilágosodástól megörökölt társadalmat megváltoztatni, nyilván nem fog sikerülni.

Lejegyezte KOCSIS Árpád

A férfiak verjék be a falba a szöget

Csobánka Zsuzsával és Gerőcs Péterrel Kelemen Emese és Tülkös Terézia
beszélget

Sokat gondolkodtunk azon, hogyan tudnánk a mai nap közös nevezőre hozni, vagy legalábbis közös kiindulópontból vizsgálni Gerőcs Péter és Csobánka Zsuzsa írásait. Az első közös pontunk József Attila Eszmélet című verse volt, aztán jöttek a talált tárgyak. Így első kérdésünk is a József Attila-i hatásra, hagyományra való rákérdezésnek a tudatosságára vonatkozik. Beszélhetünk-e a ti esetetekben a József Attila-i hagyománnyal való birkózásról, kérdésekről, vagy csak a reflexióról? Foglalkoztat-e titeket ez a József Attila-i kérdés vagy nem?

Csobánka Zsuzsa: Amikor ezt a kérdést először felvetetted, ott sétáltunk kint a lakóház előtt, és hosszú csend követte ezt a kérdést. József Attilát én is nagyon szeretem, de ez már olyan fura, mert József Attilát szeretni sajnos kicsit közhelyes már, mert persze mindenki nagyon szereti, és nagyon fontos mindenkinek. Egyszer a legjobb barátom kinyomtatta az iskolai dohányzó ajtajára azt a szöveget, hogy „A kínhoz kötnek kemény kötelek”. Ezt most, egy ilyen közegben szintén fura elmondani, de akkor nálam ennek az érvényessége nagyon meghatározó volt, az a fajta fájdalomérzet, ami azokban a versekben van. Csak most látom, erről nem nagyon lehet beszélni, ez kicsit sznobságnak tűnik itt. De ha hagyománykövetésről beszélünk, akkor én nem mondanám magamról, hogy nagyon követnék embereket. Biztos hatnak rám, az kikerülhetetlen, de direktbe nincsenek mesterek és példaképek, akiket szeretnék követni. A sebek, azt hiszem, most már rajtam ragadtak, hogy tele vagyok sebbel, de hát így vagyunk ezzel mindannyian, idővel minden érintés sebként jelenik meg az emberen vagy a szövegekben.

Gerőcs Péter: Én persze vitatkoznék azzal, lehet-e érvényesen József Attiláról beszélni. Hogyne, sőt muszáj, annak ellenére, hogy én még

soha nem beszéltem róla semmilyen módon, főleg nem érvényesen, viszont a szándék most meglehetne bennem. Nagyon szerettem olvasni, és persze olvastam az egész életművet, de az a hatás, ami számon kérhető, vagy akár csak felfedezhető volna bármilyen szövegemben, aminek a forrásvidéke József Attila valamely szövege lehetne, olyan nincs. Vagy az biztos, hogy nem közvetlen. Vagyis biztos, hogy van öntudatlanul, vagy akaratlanul is, mert persze kicselez engem, és oda valahogyan bekerül, ennyiben igen. Azt mondtad, hogy talált tárgyak, akkor persze ennek a hagyománynak van egy átöröklődése, és ebben az átöröklődési sorban fontos volna nyilván Tandorit is megemlíteni. Ő már sokkal inkább a figyelmem horizontján volt, az, ahogyan ő veti fel ezt a kérdést, ahogyan ő reflektál rá, de ez sem így fontos nekem. Ha egy picit még tágitunk rajta, a picinél egy picit jobban, akkor viszont hirtelen nagyon fontossá válik a kérdés nekem személyesen, a hagyomány, illetve a hagyománnyal való szembenézés, az ezzel való leszámolás, vagy a leszámolni tudás, vagy nem tudás, ez foglalkoztatott sokáig. Nyilván most is foglalkoztat, ami aztán egy kicsit áthajlott az emlékezet problematikájába, és ezen problémák köré íródott több szövegem is. Egyébként pedig a közös kapcsolódási pont a Zsuzsival először nem ez volt, hanem a mikrofon, kettőnknek jutott egy mikrofon, és arra is jutottunk ennek kapcsán, hogy nem fogunk tudni egymás szavába vágni.

Zsuzsi Belém az újját című kötetét megelőzte két verseskötet, az első volt a *Bog*, a második a *Hideg bűnök*. A nagyon evidens, sőt prózai kérdésem az lenne: a lírát hogyan követte nálad a próza? Mi lehet ennek a váltásnak az oka, ha váltás egyáltalán?

Csobánka Zsuzsa: A próza a *Litera* felkérésére kezdődött. Van a *Két flekken* című tárcasorozat, oda kezdtem el prózai szövegeket írni, és nagyon jók voltak a visszajelzések. Ez megerősített abban, hogy ezt lehetne csinálni. Meg persze volt bennem egy nagy adag hiúság, hogy prózát írni érdekesebb dolog. Pont az volt a fura, amit mondasz, hogy megírtam a *Hideg bűnök* verseket, és azokkal párhuzamosan elindult a prózájának is a folyama, és ezek így egybeértek. A váltás, talán az, hogy számomra szűk az a tér, amit a vers nyújtani tud, míg a prózában inkább azt éltem meg, hogy sokkal inkább nyers és erős tudtam lenni, mint a versekben. És lássuk be, vannak sokan, akik ezerszer töményebb és jobb metaforákat tudnak írni nálam, akkor viszont ne pacsomagoljak. Nagyon sok versemnek az a baja, akár a *Hideg bűnök*ben is, hogy túlírt, és ha ez a sűrítés nem megy, akkor próbáljunk meg egy másikat. A Háló meg egyértelműen létezik, de kísértetiesen: amikor vége lett a prózakötetnek, akkor úgy gondoltam, verset

írni már nem is fogok, de aztán jöttek megint sorban. Ez tényleg az, ami vagyok. Az előbb emlegettem a barátom, aki felírta a József Attilát, Bundát, őt megkérdeztem, most aztán mi a francról fogok írni, ha a *Belém az ujját* elkészül. És tényleg nincs ilyen, hogy majd kitalálom, és szinopszis, eltervezem, ez meg ez fog alakulni, hanem az élet hozza. Én mindig azt írom meg, amit megélek, hallok, látok, bármilyen módon történik velem, és persze ez olyan szempontból elég nagy kicseszés, hogy a környezetemben élők megjelennek, és ez nem biztos, hogy jó nekik, de nem tudok másként írni.

A Belém az ujját tartalomjegyzékében is látszik, hogy két hang kapcsolódik egymáshoz, és ez változik nem meghatározott sorrendben. Ezek egyszerre készültek, vagy a két különböző hang később lett összekeverve?

Csobánka Zsuzsa: Nagyjából ugyanez volt a megírás sorrendje, ugyanígy készültek a szövegek, ebben a sorrendben. A szerkesztők, Benedek Anna és Berta Ádám javaslatára voltak változtatások, szerkesztői ajánlat volt az is, hogy különüljön el Martin és Marla kettőse, holott egyik sem szűkíthető le ennyire. De ez nyilván annak a hibája, hogy túl sok a hang, ami pörög. Valójában ez egy női agymenés, már ha lehet ilyent mondani, de azért talán abban segít, hogy a különböző szereplőket szét lehet választani.

Nyilván a seb is rajtad marad, ahogy mondtad. Tele vagy sebekkel, és minden recenzióban, kritikában ez a seb biztos elő fog jönni. Mit tudsz azzal kezdeni, hogy a biológiai nemed nő? Innentől kezdve te nőíró vagy, a nemiséged kérdése az előtérbe hozakodik, holott szerintem pl. a Belém az ujját egyáltalán nem kiabálja magáról, hogy én egy női szöveg vagyok, vagy férfi szöveg vagyok. Megkerülhetők a szerző nemiségére vonatkozó kérdések?

Csobánka Zsuzsa: Engem ez sosem izgatott, én nagyon szeretek nő lenni. Úgy gondolom, minden férfiban vannak nőies vonások, így bennem is van rengeteg férfias tulajdonság. Én ezekkel a mindenféle feminista vonulatokkal nem tudok mit kezdeni, adják alám a széket, nyissák ki az ajtót. Én azt szeretem, mint nyilván gyengébb nem, hogy a férfiak verjék be a falba a szöveget, ne én.

Gerőcs Péter: Az igazi feminista maga akarja a szöveget beverni.

A Talált tárgyakkal kezdtünk az elején, pontosabban a József Attila-i Esmélettel. Péter az első bevezető kérdésnél említette, számára nagyon fontos a hagyománnyal való birkózás. A köteted első fele szép és súlyos névsort von be az értelmezés keretébe, Ecótól, Calvinótól, Stanley Fisherén keresztül Borgesig. A második fele viszont saját tárgyakat tartalmaz, ott nagyon különböző regiszterekben szólnak meg a novellák. Nagyon okos és nagyon kidolgozott novellák

ezek, bármennyire tűnjön ez behízselgésnek, de nekem végig az volt az érzésem, hogy ezekre a novellákra nagyon sokat rápibentél. Ez most inkább egy műhelykérdés akart lenni!

Gerőcs Péter: Tényleg nem emlékszem pontosan, mert nagy időbeli különbségek voltak a szövegek között, de volt egy-két olyan, ami még korábban, még az első kötetem lezárása után született majdnem közvetlenül. Azt biztosan tudom, hogy nem volt kötetkonceptióm, egy évvel ezelőtt, amikor megláttam egymás után a számítógépem könyvtárában a címetek, váratlanul rájöttem, hogy ez lényegében készen van, és nagyon jól felosztható ezekre az egységekre. De nem volt ilyen, hogy az első szöveg megszületik, már csak azért sem, mert ez egy másik történet, az a szakdolgozatom megszületésének a történetéhez köthető. Teljesen véletlen volt, ahogyan összeállt, valószínű azért nem nevezhető mégsem teljes véletlennek, mert akkortájt hasonló dolgok foglalkoztattak, és lehetséges, hogy az érdeklődésemnek a lassú változása adja valamennyire a szerkezeti ívet is, de ez most utólagos hozzágondolás, nem biztos, hogy így van.

Teoretikusan mit gondolsz az imitációról, nem érzed a saját bőrödön, hogy az a veszély fenyeget, hogy ha túl jól sikerül, akkor rád telepszik vagy rajtad marad?

Gerőcs Péter: Nem tudom, ezek az imitációk mennyire sikerültek jól. Az imitáció nekem sok esetben főként arról szól, hogyan lehet eltávolodni attól, ami már rátelepedett az emberre, vagy ad neki egyfajta nehézkedést, az, amit bizonyos értelemben túl jól ismer, és itt a túl, ha minősíthető, akkor inkább egy negatív minősítés, vagy sok szempontból akár negatív is lehet. Az imitáció valahol a megszabadulás útja lehet, de ez persze nem ilyen egyszerű, mert amikor az ember imitációt csinál, az nem csak egy szabadulási kísérlet. Bevallom, ezt soha senki előtt nem vallottam be eddig, vagy csak nagyon kevesek előtt, hogy én, aki egyébként soha nem írtam verseket, csináltam már pl. Tandori-paródiákat. Amikor nagyon sokáig olvasok egyféle hangot, egy idő után, jól vagy rosszul, nagyon jól vagy nagyon rosszul, de valahogyan tudom reprodukálni azt a hangot.

Ezzel az imitációval a későbbiekben is foglalkozni fogsz? Megpróbálkozol-e olyasmire rájátszani, hogy nemcsak ezeket az embereket követed, akikkel eddig foglalkoztál, hanem kevésbé ismert szerzők hangjaira is rájátszol?

Gerőcs Péter: Szándékaim szerint biztos nem, aztán persze, ki tudja, mi lesz. Én nem akartam ilyeneket csinálni, ez nem volt célkitűzés, hogy utánozzak valakiket, és most persze leminősítettem a szövegeket, amennyiben ezek csak utánzások, mert van egy ilyen veszélye is ennek, de ettől a leminősüléstől való félelmemben mindenképpen azt mondom, hogy nem

szeretnék utánzatokat kreálni: más célom van. Mondhatom azt is, hogy egy feladata volt ezeknek a szövegeknek, már olyan értelemben, hogy segítsenek nekem túljutni bizonyos dolgokon. Amióta megírtam a harmadik kötetemet is, már sejtem, hogy nagyon erősen már nem ül a szöveg nyakában egy másfajta túlolvasottság vagy másfajta szövegek, nem zavarják annyira, nincsenek meg ezek a zörejek.

Lehet félni, de nem ez a dolgunk

Crnkovity Gabriellával, Huszta Dániellel és Mészáros Gáborral
Berényi Emőke, Bózsó Izabella, Brenner János és Magó Attila beszélget

Bózsó Izabella: *A következő egy órában a kortárs vajdasági magyar színhátszás helyzetét, állapotát, irányvonalát, jövőjét fejtegetjük, elemezzük kérdeztársaimmal, Berényi Emőkével, Brenner Jánossal és Magó Attilával. Üdvözljük vendégeinket, Huszta Dánielt, aki az Újvidéki Színház színésze, de ezen a beszélgetésen a Zentai Magyar Kamaraszínházat képviseli, Crnkovity Gabriellát, az Újvidéki Színház színésznőjét és végül – de nem utolsósorban – Mészáros Gábort, a szabadkai Kosztolányi Dezső Színház színészét.*

Úgy tudom, valamennyien már középiskolás korotokban kapcsolatba kerültek a színházzal. Mi az, ami az Újvidéki Színművészeti Akadémia felé vonzott benneteket, és miben változtatok az akadémiabeli tanulmányotok során?

Crnkovity Gabriella: Mi az, ami az akadémia felé vonzott bennünket? Igazából nem tudnám konkrétan megfogalmazni, mert én tulajdonképpen mindig színész akartam lenni. Onnantól kezdve, hogy hat-hét évesen beléptem a színházba, és végignézttem egy előadást – pontosan emlékszem –, olyan érzésem volt, hogy itt minden nagyon szép, csak én inkább fent szeretnék lenni a deszkákon. Ezután már nem volt kérdéses. Persze megfordult a fejemben, hogy én akkor állatorvos is szeretnék lenni meg énekesnő, sportoló is. De ez mind mellékes volt, mert végig éreztem, mindekelőtt ezzel szeretnék foglalkozni. Ahogyan kezdtem megismerni ezt a világot, annál jobban éreztem, hogy ide szeretnék tartozni. Hogy megnyit változunk? – ez volt ugye a második kérdés. – Szerintem rengeteget. Minden ember, amikor beiratkozik egy iskolába, bármilyenbe, akkor már változik, mert változtatja a környezete. Mi konkrétan azzal foglalkozunk, hogy a személyiségünk milyen irányba fejlődjön: vagyis azzal, hogy amiben erősek vagyunk, azt még jobban megerősítsük. Tehát nem arról szól az egész, hogy felejtünk el mindent, amit tudunk, és teljesen szűnjön meg

a személyiségünk, hanem inkább fejlesszük azt. Szerintem mindannyian rengeteget változtunk.

Brenner János: Gábor, úgy tudom, a színpad kora gyerekkorod óta jelen van az életedben. Az első – még amatőr – fellépésed után annyira megtetszett neked az egész, hogy „egyszerűen megriadtál” – legalábbis így fogalmaztál. Hogyan barátkoztál meg végül a környezeteddel, és mi vezetett odáig, hogy amikor felkérték a Turbo Paradisóban való szereplésre, egyből igent mondtál?

Mészáros Gábor: Azért volt ez a félelem, mert előtte körülbelül tizen- négy évig táncoltam, elkezdtem zenélni is, és tulajdonképpen ezzel szerettem volna foglalkozni egész életemben. A néptáncsal, a népzenevel. Abban az időszakban valami újat hozott az életembe a színház, amitől úgy megriadtam, hogy „hú”, lehet, hogy ez egy járhatóbb út lenne, jobban ki tudnék bontakozni, vagy nem is tudom pontosan. Az első előadás után azt mondtam Vukosavljev Ivánnak – nála kezdtem ugyanis –, hogy nem nagyon szeretnék szerepelni a következő előadásban, esetleg muzsikálnék. – Mondta, hogy persze, persze, rendben. Felhívott, hogy nem kellene brácsás, viszont szüksége lesz egy fuvolásra. – Jól van – válaszoltam. – De aztán jó lenne, ha három jelenetben benne lennél – tette hozzá. – Na jó, legyen! – mondtam. A három jelenetből végül nyolc lett, és az egész előadás alatt a színpadon kellett lennem, lennünk. Utána következett *Az új lakó* című darab, és akkor már minden körvonalazódott előttem. Az akadémiai- beli évek alatt kezdetben úgy igazából nem is tudja hova tenni magát az ember, tisztázni, hogy mi is ez az egész. 2006 körül alakult meg a Kosztolányi Dezső Színház mai formája, és mivel a nálunk egy évvel idősebb generáció tagjait felvették oda, mi pedig jóban voltunk velük, szerettük őket, felnéztünk rájuk, kimondatlan vágyunk volt, hogy mi is oda kerüljünk. Akkor engem ért a szerencse, hogy Urbán András felkeresett.

Magó Attila: Dánieltől szeretném kérdezni, hogy mennyire határozza meg a színész pályájával kapcsolatos döntéseit a környezete? Úgy tudom, te is korán elkezdted érdeklődni a művészet, a színház iránt.

Husztai Dániel: Tizenhárom vagy tizennégy éves koromban kezdtem el amatőrkedni. Hogy hogyan lettem amatőr színész, azt nem igazán tudom. Úgy kezdődött, hogy Iván és Gabriella járták az iskolákat, és fiatal, amatőr színészeket kerestek egy új produkcióhoz, a *Lúdas Matyi*hoz. Lénárd Robival úgy döntöttünk, elmegyünk erre a meghallgatásra. Természetesen akkor még egyáltalán nem volt biztos, benne leszünk-e a darabban, játszani fogunk-e. Semmi nem volt fix, meghallgatásról volt szó, amelyen azt nézték, ki mennyire tud beszélni, jelen lenni a színpadon stb. Tulajdonképpen a környezet nem befolyásolt a döntéseimben. Az egészet – úgy,

ahogy van – egyedül vittem véghez, pontosabban Lénárd Robival. Barátaim se befolyásoltak, hisz annak idején egészen más körökben mozogtam, nem voltak művész ismerőseim. Ezt egyedül csináltuk, egyedül döntöttük el. A környezetem azonban – amennyire emlékszem –, jól viszonyult a dolgokhoz, és segített abban, hogy jól alakuljon az amatőrködés, utána pedig abban, hogy sikerüljön a színművészetin a felvételi.

Magó Attila: *Szavakkal leírható, hogy miért, mitől lesz valaki színész?*

Husza Dániel: Valószínűleg le lehet írni, de azt hiszem, én ezt nem tudom elmondani. Se azt, hogy hogyan kell leírni, se azt, miért lettem színész. Az biztos, hogy az egésznek van egy olyan varázsa, amit szerintem semmilyen más művészeti ág nem tud nyújtani. Van ebben valami olyasmi, amit – más művészetekkel ellentétben – csak a színészet tud adni az alkotóknak. Tehát most az alkotó és a színész szemszögéből teszek megállapításokat. Különleges varázsa van annak, amikor fent vagy a színpadon. Ezt valóban ki kell próbálni, nem lehet elmesélni, körülírni, lefesteni. Olyan érzéssel még sosem találkoztam, amely egy picit is hasonlított volna erre.

Crnkovity Gabriella: Hogy le lehet-e írni szavakkal? Nem hiszem. Most pont ezen gondolkodtam, hogyan tudnám leírni az egészet. Az jutott eszembe, hogy az egész az emberi légzéshez hasonlítható. Természetes, hogy lélegzünk, nem is veszünk tudomást róla, és egyszer csak megérzed valami másnak az illatát. Hogy ez egy másfajta „levegő”, s ha lehet, akkor ezt lélegeznéd be örökké. Hogy olyan levegőt szívok be, amit még eddig nem tapasztaltam. Körülbelül ehhez tudnám hasonlítani.

Mészáros Gábor: Szerintem sokan közhelyekkel válaszolnak ezekre a kérdésekre. Többen mondják azt, mindez leírhatatlan, hogy a színpadi lét egy megfoghatatlan, egészen másfajta létezési forma. Persze akadnak olyanok, akik ezt kétségbe vonják, hogy ez tiszta hülyeség. Szerintem elég az egészhez az, hogy a színpadon felfokozódjon az ember anyagcseréje, ami persze más és más koncentrációt követel meg, esetleg az ember hagyja, hogy a zene hatása alá tudja rendelni magát.

Brenner János: *Gábor, a szerepeiddel, szerepköreiddel milyen a viszonyod? Ez mindig foglalkoztat, mert a Kosztolányi Dezső Színház produkciói, előadásai esetében meglehetősen körülményes konkrét szerepekben gondolkodni. Befolyásol-e, és ha igen, mennyire, hogy abban a közegben sok esetben nincsenek megfogható karakteretek, hogy egy darabban akár három-négy szerepkört is fel tudtok vállalni?*

Mészáros Gábor: Szemmel láthatóan egész más az egész munka. Amikor próbáltam megfogalmazni magamban, mit is csinálunk a Kosztolányi Dezső Színházban, akkor valami olyasmit gondoltam, hogy tulajdon-

képpen inkább érzésekkel foglalkozunk, nem pedig figuraépítéssel. Erre András mindig azt szokta mondani, hogy ha jobban belegondolsz, akkor az a szöveg, ami abban a pillanatban elhangzik, az tulajdonképpen ugyanolyan nagy háttérmunkát követel, mint bármilyen más figuraépítés, azzal a különbséggel, hogy utóbbi nem lineáris tényező. A figuraépítésben talán az a fontos – és magában a színpadi létben is –, hogy megtaláld a pillanat igazságát.

Bózsó Izabella: *Beszéltünk a szerepekről, és korábban már a színpadok mögött Gabival érintettük a kérdést, hogy egy-egy előadásra hogyan is készültök. Nem a próbafolyamatra gondolsz, hanem arra, hogy például mennyivel előbb veszték fel a kosztümöket? Hogy készültök egy-egy előadásra, hogyan vezetitek le az izgalmakat?*

Crnkovity Gabriella: Ezt is színésze válogatja. Most természetesen magamról fogok beszélni, mert nem tudom, hogy általában ez hogyan jut kifejezésre a színészeknél. Én jóval előbb kezdek készülni, tulajdonképpen már az előadás reggelén. Most ugye az előadásról, és nem a próbafolyamatról beszélünk. Nekem az nagyon jó, ha már a fellépéssel foglalkozva ébredek. Persze nem reggel kezdődik a próba, meg nem reggel kezdünk beöltözni, de valahol tulajdonképpen folyamatosan rakódik az emberre az, hogy estére már minden porcikájával azt a szerepet tudja játszani, ami rá vár. Utána legalább egy vagy két nap kell a „lecsillapodáshoz”. Mindez a szerep nagyságától és mélységétől is függ. Persze nem úgy kell ezt érteni, hogy ha egy előadásban mondjuk táncolok, akkor ahhoz már reggel el kell kezdenem készülni, vagy épp úgy, „azokkal a lépésekkel” főzöm a kávé is, de mondjuk egy nehezebb, mélyebb szerepnél már azért jócskán el kell kezdeni készülni. Ezután pedig a levezetés nagyon sokáig eltarthat, ez függ a következő naptól, hisz minden nap másmilyen, máshogy érzi magát az ember.

Bózsó Izabella: *Van esetleg olyan szereped, amellyel nehezen birkóztál meg, és amellyel talán sokat szenvedtél, vagy nagy kint okozott számodra?*

Crnkovity Gabriella: Nagy kín? Volt. Nem is egy. Nem szeretném elmondani, felsorolni. Azért, mert volt olyan szerepem, amelyhez még éretlen voltam és tapasztalatlan. Annak idején emiatt nagyon sokat szenvedtem. Bármilyen is fogtam, olyan érzésem volt, mintha ledobna magáról a szerep. Ez borzasztó érzés, de szerintem mindenképpen meg kell tapasztalni. Volt olyan élményem is, amikor a bemutató pillanatáig azt éreztem, hogy ez nem az, ez nem jó, és valamikor a tizedik előadás alkalmával egyszer csak megéreztem, hogy benne vagyok. Ez egy pozitív élmény, tehát tulajdonképpen akkorra értem meg. Ennek persze más egyéb okai is

lehetnek. Lehet, hogy én nem foglalkoztam eleget vele, lehet, hogy nem kérdeztem meg a rendezőtől olyan dolgokat, amelyeket meg kellett volna stb. Bizonyos dolgokat nem tudtam megválaszolni magamnak, de idővel megtanulja az ember, hogyan kell ezeket a helyzeteket kezelni.

Magó Attila: *Olyan érzésem van, hogy mindannyian hivatásként fogjátok fel azt, amit csináltok, és egyikőtök sem munkaként. Egyáltalán, létezik olyan színész, aki munkaként tudja felfogni ezt az egészet, és úgy is csinálni, amit csinál?*

Husztá Dániel: Ha van is ilyen, akkor az nem nálunk van. Legalábbis én ilyenrel nem találkoztam sem Szabadkán, sem Zentán, sem Újvidéken, sem sehol a Vajdaságban, de még Magyarországon sem. Viszont hallottam már, hogy vannak színházak és színtársulatok, ahol érezhető a próbákban, a próbafolyamatokon, hogy a színész és a táncosok tulajdonképpen dolgozni járnak a próbákra és az előadásokra. Tehát nem törekednek arra, hogy jól is érezzék magukat, hanem dolgozni akarnak egy jót. Vagyis munkaként fogják fel az egészet. A színházba úgy járnak, mint rendes munkahelyre: bejárnak mondjuk tíztől kettőig, és kész, hazamennek, és semmi többet nem hajlandók hozzáadni az előadáshoz, a produkcióhoz, bármihez. Én még ilyet nem láttam, de túl fiatal is vagyok, még sok minden látnivalóm van az életben, ám remélem, hogy én nem leszek ilyen. Azt hiszem, jó lesz, ha megmaradok ilyennek, hogy inkább hivatásként kezelem az egészet, és nem munkaként, mert a munkába előbb-utóbb bele lehet fásulni, és ez a színészetnek nem tesz jót, sőt a színészekre is rossz hatással szokott lenni.

Crnkovity Gabriella: Ehhez én még hozzáfűznék valamit, ha lehet. Husztá nagyon jól mondta, hogy „nálunk”. Ne felejtjük el, hogy hol vagyunk. Vajdaságban magyar színésznek lenni szerintem egészen más, mint máshol. Itt a színésznek komoly feladata van. Szerintem, aki úgy dönt, hogy színész lesz, akkor az is valahol ott van az agyában, hogy ha itt akar színész lenni, akkor az egy kicsit mást jelent, mintha máshol lenne.

Berényi Emőke: *Ha már felmerült ez a „feladat”, akkor meg kell kérdezni, hogy szerintetek mi lehet egy vajdasági magyar színésznek a feladata?*

Crnkovity Gabriella: Szerintem ez egyértelmű, vagyis az én számomra mindenképp. Elsősorban az – és nemcsak a színészeknek, hanem mindenkinek –, hogy aki itt nálunk magyar kultúrával foglalkozik – azonfelül, hogy megőrzi a nyelvet –, egy kicsit nevel, egy kicsit a megmaradásra ösztönöz, egy kicsit hozzájárul értékeink megőrzéséhez és továbbadásához. Tehát fontos, hogy kultúránkat, nyelvünket minél jobban tudjuk megélni, hogy ezek a fogalmak ne rekedjenek meg.

Brenner János: *Ide kívánczik Urbán Andrásnak egy 2010-es interjúból elhangzott kijelentése: „A színház, amit csinálók, része a magyar, a vajdasági magyar, illetve a szerbiai kultúrának egyaránt. [...] Béres Márta, Erdély Andreea, Mészáros Árpád, Mikes Imre-Elek, Mészáros Gábor. Velük meg lehet valósítani azt, ami kétségtelenül egy kulturális megújodást jelent világunkban.” Annak ellenére, hogy ezt Urbán András rendező fogalmazta meg, talán gondolatai általánosíthatók. Ennek fényében nektek van kultúrmissziótok?*

Mészáros Gábor: Szerintem Andrásnak a küldetése nem ilyen egyszerű, hogy most akkor harcoljunk a déli végeken a magyar kultúráért, hanem olyan színházat akar csinálni, amely az egész világot ölelné fel, és a darabokat ki is akarja vinni. Mindig arra törekedett – már amióta megalapította ezt a társulatot –, hogy kitörjön a Vajdaságból, és hogy tudjanak máshol is az emberek erről a színházról, konkrétan arról, amely itt, a Vajdaságban, Szabadkán van.

Brenner János: *Ebben a pillanatban éppen Brazíliában vendégszerepel a társulatod egy része. Úgy látszik, ez a misszió akkor valóban táglalni látszik.*

Mészáros Gábor: Mindig sikerül valami olyan dolgot összehozni, ami a színháznak köszönhető, de a munkatársaknak is.

Magó Attila: *A szerepének megformálása során mennyire kiszolgáltatott – akár a rendezőnek, akár az előadásnak – a színész? Van ilyen?*

Crnkovity Gabriella: Ezt is rendezője válogatja. Van olyan helyzet, amikor azt érzi a színész, hogy kiszolgáltatott. De elvégzem azt, amit a rendező kér. Nem mondhatjuk azt, hogy olyan rendezők jönnek hozzánk, akik pontosan utasítanak arra, hogy te és te ide menj, te meg amoda, te ezt csináld, te meg amazt, nincs beleszólásod stb. Van persze olyan eset is, amikor bábokként vagyunk kezelve. Néha felmerül bennem, hogy voltaképpen egy adott darabhoz esetleg nem sokat adtam hozzá, de ilyenkor nem keseredem el, hiszen hozzáadtam a testemet, hozzáadtam a lelkemet ahhoz, amit a rendező elképzelt. Végül is ez se rossz, de fontos az is, hogy én is kreatív lehessenek, hogy esetleg az én szemléletem is bekerüljön egy-egy előadásba.

Mészáros Gábor: Egyszer úgy vélekedtem, hogy a modern színjátszás mintha „rendezőközpontú” irányba haladna. Azon nyugati színházak előadásai esetében, amelyeket eddig láttam – nem konkrét darabokra gondolok –, azt éreztem, hogy az előadásokban megjelenik a rendező konkrét gondolata. Sok olyan profival találkoztam már, aki úgy rendez, hogy szinte minden le van kottázva a fejében. Azután persze a színész – az alkotás során – beleszólhat a folyamatba. Ez igazából rendezőtől függ, most, hogy ha konkrétan Andrászt veszem, akkor András olyan szempontból diktátor

– ha lehet így nevezni –, hogy ő belőlünk táplálkozik, mégpedig úgy, hogy a mi improvizációnk váltja ki belőle azt a világot, azt a képet, amit ő azután a színpadon megvalósít – szintén velünk. Természetesen, ha van egy adott szituációhoz, vagy egy adott jelenet témájához kapcsolódó gondolatunk, megosztjuk vele. Ő ezen hajlandó elgondolkodni, és akár az előadásban is benne lehet.

Bózsó Izabella: *Dánielhez intézném a kérdést: te meglehetősen sokat szerepelsz a Zentai Magyar Kamaraszínház produkcióiban. A Zentai Magyar Kamaraszínház a vajdasági magyarság egyik legfiatalabb színháza. Évről évre két produkciót tud létrehozni vendégművészekkel, tehát nincs állandó társulata. Hogyan tudtok összeszokni két hónap alatt, mert legtöbbször Szabadkáról és Újvidékről érkeznek a művészek. Hogyan lehet tehát összecsiszolódni?*

Huszta Dániel: Ez nagyon jó kérdés, de a választ nem tudom. Ez minden kollégánál másként működik. Nem tudom megmondani, kivel hogy. Nem egész két hónap alatt készül el egy előadás, de az egyik dolgunk az, hogy összehangolódjunk. Lehetőleg minél előbb. A próbák kezdetekor a legfontosabb, hogy tudjuk, mit is akar a rendező, hogy az is konkrétan megfogalmazódjon, egyáltalán mi mit akarunk, és akkor indulhat a munka. Végül is mi vajdasági színészek ismerjük már annyira egymást, hogy nem okoz problémát az együttjátszás akár Szabadkáról, akár Újvidékről jön is valaki. Bizonyítja ezt, hogy Pálfi Ervinnel dolgoztunk nem olyan rég *A Mester és Margaritában*, Péter Fecóval is, azelőtt pedig Kovács Frigyes tanár úrral, tehát állandóan vendégszerepelünk egymásnál. Ez tulajdonképpen nem probléma, tehát nem úgy érte „probléma”, hogy most akkor neki kell feküdni, és „összehangolódni”. Mindez kialakul magától. Tulajdonképpen ha elég nyitottak vagyunk, akkor ez simán megy. Ugyanez a helyzet a zentaiakkal is. Kétszer játszottam ott, mind a kétszer más-más csapattal, más-más emberek verbuválódtak össze, és mind a kétszer ugyanolyan könnyű volt megcsinálni az előadást. Azért is, mert új volt a környezet. Minden, ami volt, annyira más volt, még a levegő is, hogy egyszerűen magunktól is nyitottabbakká váltunk. Nyitottabbak egymásra, az előadásra, a rendezőre. Mindkét alkalommal nagyon jól éreztem magam, remek volt együtt dolgozni.

Mészáros Gábor: A nyitottság mindig fontos az új csapatban. Lehet, hogy te is erre akartál utalni. Talán a profizmus azért profizmus, mert az első pillanattól fogva nyitnod kell a partnered irányába, máskülönben nem indulhat meg a munka.

Bózsó Izabella: *Szerintem az is hozzátartozik az igazsághoz, hogy Zentán van valami a levegőben, ugyanis mindhármatoknak van valamilyen kötődése*

Zentához. Habár pontos adatom nincs, de a vajdasági magyar színházakban elég nagy arányban szerepelnek Zentán született, vagy ott élt művészek. Ez egy „lábjegyzet”...

Mészáros Gábor: Igen, bár ehhez még azt is hozzátenném, hogy mind a hárman László Sándor tanár úr osztályába jártunk.

Berényi Emőke: Szerintetek mennyire fenyegeti a kommercializálódás a vajdasági magyar színházakat? Láttok-e ilyen tendenciákat?

Crnkovity Gabriella: Nagyon röviden tudok válaszolni. Szerintem nem fenyegeti, én nem érzek ilyet. De mivel én belülről nézem, nem tudom megmondani. Szerintem tehát nem. Mindenki próbálkozik. Mindegyik színház próbálkozik azzal, hogy máshogy dolgozzon, és a kommercializálódás veszélye nem áll fenn.

Mészáros Gábor: Arra vannak a kommersz színházak. De az a veszély fennáll, hogy az emberek, a közönség kommercializálódik, mintha ez lenne tapasztalható, de ezt igyekszünk megátolni.

Berényi Emőke: Ha ti vajdasági magyar színikritikusok lennétek, akkor a vajdasági színháztársulatnak mely gyenge pontjait emelnétek ki?

Mészáros Gábor: A legnagyobb probléma szerintem az, hogy be vagyunk zárva ide, és a mi vajdasági színházunk nem hajlandó nyitni a nagyvilág felé.

Crnkovity Gabriella: Én ezzel nem értek egyet. Szerintem nyitna, ha tudna.

Mészáros Gábor: Mit jelent az, hogy „nyitna, ha tudna”?

Crnkovity Gabriella: Mit jelent az, hogy „nagyvilág”?

Mészáros Gábor: Arra gondolok, hogy szerintem a vajdasági színészek java nem ismer olyan színházakat, amelyek másfajta formanyelvet képviselnek, mint az itteniek. Szóval hogy nem követjük a nagyvilág újításait. Szerintem ez gond. Az lenne talán a legideálisabb, ha minden színész kötelességének tartaná, hogy kövesse legalább a körülötte lévő országok legjobb színházainak a repertoárját, vagy épp eljárjon a darabokra. A román színházról – szerintem – vajmi keveset tud a vajdasági magyar színház, bár nagyon érdekes színházat csinálnak, ami esetleg felnyithatná a szemüket, a szemünket.

Crnkovity Gabriella: Ezzel egyetértek, de a lehetőségek is korlátozottak. Egy bizonyos mértékig mindannyian korlátozva vagyunk. Az ideális körülmény tényleg a nyitás lenne: hogy minél többet lássunk, hogy külföldi előadásokat hívjunk, hogy az itteni közönség lássa, mi van máshol.

Mint ahogy a színháznak is, a közönségnek is fejlődnie kellene, egymást kiegészítve. Nyitni kell, de az országnak is nyitottabbnak kell lennie.

Mészáros Gábor: Erre jó az INFANT meg a Desiré Fesztivál. Gyertek fesztiválokra!

Brenner János: *Még csak egy alkalmasabb színházépület kellene – mondjuk Szabadkán – és akkor...*

Mészáros Gábor: Igen.

Magó Attila: *Mégis mire kíváncsi itt a közönség? Egyáltalán tudja-e vállalni a színház a közönség igényeit?*

Husza Dániel: Igyekszünk kielégíteni a közönség igényeit, mert ha nem ezt tennénk, valószínűleg már nem is léteznénk. Tulajdonképpen az az igazság, hogy minden nézőnek másra van szüksége. Gyakran találkozom olyan nézőkkel, akik állandó vendégek, és ők a zenészt, a könnyebbet igénylik, kérik, kívánják. De vannak olyanok is, akik a keményet, a tragédiát. Amit csak lehet, teljesítünk, de nem mindig jutunk el odáig, hogy mindent megcsináljunk. De amit teszünk, azt teljes szívből és legjobb tudásunk alapján visszük véghez. Eddig még nagy panasz nem érkezett ránk.

Bózsó Izabella: *Mindig arról beszélünk, hogy a színháznak aktuálisnak kell lennie, tehát aktuális témákkal kell foglalkoznia. Mintha a mindennapi életnek kellene visszaköszönnie a deszkákról. Alkalmas-e a jelenlegi színházi közég arra, hogy politikai reflexiókat, kritikákat fogalmazzon meg?*

Crnkovity Gabriella: Alkalmas, és kell is, csak egy bizonyos határt betartva. Nem szólhat politikáról minden előadás, mert az egyszerűen felőrölné az emberek idegeit. Most egyébként dívik ez a politikai jellegű színházcsinálás. Kell tehát ilyet csinálni, és jó is, hogy vannak ilyenek, és minden színház alkalmas is ilyen produkciókra, de szerintem nem biztos, hogy a politikának be kell férköznie a színházakba. Természetesen fontos görbe tükröt állítani, fontos is a politikai téma, csak mértékkel.

Brenner János: *Gábor, ti elég komoly politikai témákkal foglalkoztok a KDSZ-ben. Mit gondolsz, érdekli ez a nézőket?*

Mészáros Gábor: Szerintem minden színház valamilyen szinten politikai színház. A *Bikini-demokrácia* című darab kapcsán beszélgettünk erről is. Felmerült ugyanis, hogy ha jobban belegondolunk, akkor *Az eredeti Hamlet* című darab is politikai színház. Még akkor is, ha nincs is benne semmilyen aktuális politikai történés. Önmagában reflektál bizonyos dolgokra, amelyeket nap mint nap tapasztalhatunk. Most, hogy mindez jó-e, vagy sem? Mindenesetre szélsőséges módon is értelmezhetők a témák.

Amikor Borut Šeparovičtyal dolgoztunk, ő olyannyira „aktuálissá” tette a *Bikini-demokráciát*, hogy a bemutató pontosan a választások előtti kampánycsendre esett. Ennél „aktuálisabb” már szinte nem is lehet semmi. Tartunk most attól, hogy a darab veszít majd aktualitásából, de ha újra bemutatjuk, biztos, hogy megújítjuk.

Bózsó Izabella: *Ha már a közönségnél tartunk, szerintetek az emberek mi-ért járnak színházba? Úgy gondolom, hogy a színháznak olykor egyfajta „terápiás jellege” is van, hiszen meglehetősen komoly és nehéz témákat is érintetek, visztek színpadra. Voltak olyan darabok, amelyek különösen nagy hatást gyakoroltak rám. Lehet úgy fogalmazni, hogy az a célotok, hogy valamilyen módon megneveljétek a közönséget, esetleg gyógyítsátok őket? Miben ragadható meg a színház feladatköre?*

Crnkovity Gabriella: Van, aki kikapcsolódni, van, aki nevetni, kacagni megy színházba, és van, aki azért, hogy egy kicsit átszellemüljön, egy másik világban éljen meg valami mást. Az elgondolkodtatás, az asszociáltatás, a gyógyítás, a nevettetés szerintem mind-mind feladata a színháznak. Azt nem mondhatjuk, hogy csak nevelni kell az embereket, és rávilágítani arra, hogy igen, „csak ez van”, „csak az van”, hogy „csak nézzél te szépen a tükörbe, mert egy idő után majd...”. Ez is nagyon jó, ez is kell, mert én is nagyon szeretem az olyan előadásokat, amelyek akár így, akár úgy, de hatnak rám, de vannak olyan napok, amikor én ezt konkrétan nem igénylem.

Husza Dániel: Szerintem a nézők többsége főleg azért jár színházba, hogy kikapcsolódjon, elszakadjon a hétköznapi gondoktól-bajoktól. A színház még mindig egyike azon ritka helyeknek, ahol érzelmekkel dolgoznak, érzelmekkel manipulálnak, érzelmekkel hatnak az emberekre, tehát érzelmek kavarnak a levegőben. Valószínűnek tartom, hogy mindez hiányzik a hétköznapi ember életéből: vagyis az egyszerű, a tiszta és az őszinte érzelmek. Gondolom, hogy ezért járnak még mindig olyan sokan színházba. Ők találkozni akarnak ezekkel az érzelmekkel, ha máshol nem tudják ezeket megkapni, akkor a színház lehetőséget biztosít erre. A filmekben közel sincs ennyi érzelem. A moziban inkább különböző effektusok, háromdimenziós megoldások vannak. A színház még mindig az egyetlen olyan hely, ahol az érzelmeket helyezik előtérbe. Még mindig.

Magó Attila: *Tehát akkor szerinted, szerintetek nem kell félni attól, hogy a színházat kiszorítja valami más?*

Mészáros Gábor: Szerintem ettől nem kell félni, mert ez már történik, és történni is fog. Sajnos, mindhárom színház abban a helyzetben van, hogy egy bizonyos réteggözönségnek játszik.

Crnkovity Gabriella: Igen, félünk egy kicsit. Nem tudom... Az jó, hogy van egy aktív közönség, de mégis...

Magó Attila: *És ez az aktív közönség nem nagyon változik?*

Crnkovity Gabriella: Változik is, de azért észrevehető, hogy... De nem mondhatom azt, hogy előadásfüggő a dolog. Van, amikor telt ház van, és van, amikor csak öt ember jön. Ez nem volt mindig így. Nem tudom. Lehet félni, de nem ez a dolgunk, hanem az, hogy csináljuk tovább.

Bózsó Izabella: *Akkor sok erőt hozzá, csináljátok tovább! Köszönjük, hogy itt voltatok, az új évadban pedig biztos látunk még benneteket a színpadon. Köszönjük a közönségnek a figyelmet, tartsatok továbbra is velünk! Sziasztok!*

A beszélgetésre meghívtuk a szabadkai Népszínház fiatal színészét, Mácsai Endrét is, ám a program megkezdése előtt pár órával lemondta részvételét.

A fordítás nehézségei

Penovác Sára: *Jó napot kívánok mindenkinek. Ma a Hid Kör fiatal fordítóival ismerkedhettek meg. Első kérdésem arra irányulna, milyennek ítélték meg a szerb–magyar és a magyar–szerb műfordítás helyzetét? Szorulnak-e további megerősítésre ezek a kapcsolatok szerintetek?*

Marko Čudić: A közelmúltban beszélgettünk erről Orcsik Roland barátommal. A szerb könyvkiadók kiadói politikája kapcsán az az érzésem, hogy nem mindig figyelnek oda arra, amit a szakember mond, legalábbis nem veszik komolyan a hozzáértők véleményét. Sok esetben a kiadás az értékközpontúság helyett „haveri” alapon történik. Ez a probléma a régebbi, totalitárius államberendezések hagyományában gyökerezhet, a kiadóvezetők lényegében nem bíznak meg a fordítóknak. Jó példa erre az idei Belgrádi Könyvvásár, amelynek díszvendége Magyarország. A szervezők előtt világossá vált, hogy szükség volna kortárs magyar szerzők szerbre fordítására, új kiadványok megjelentetésére. Azonban ezt a komoly és több szempontból is felelősségteljes munkát nem tervszerűen, a fordítókkal való kommunikáció útján dolgozták ki, hanem a szükségstől vezérelve, bármiféle átgondolás és szervezés nélkül. A helyzet nem túl rózsás, de bízom benne, hogy javulni fog. Úgy veszem észre, a szerb–magyar vonal jobb irányba kezdett el fejlődni.

Patócs László: *Kit olvas a magyar irodalomból egy szerb olvasó? Ki a szerb olvasóközönség számára – ha szabad így fogalmazni – a Magyar Író?*

Marko Čudić: Attól függ, milyen művekről van szó. Nagyon érdekes például ez a Hamvas-fenomén, amelyről már sokat beszélünk. Hamvas Béla olyan szerző, akinek Magyarországon volt kultusza, később ez elhalt, azután ismét divatosá vált. Szerbiában talán ő a legolvasottabb magyar író, és sokkal nagyobb kultusszal bír, mint Magyarországon. Ez Sava Babićnak köszönhető. Hasonló a helyzet Konrád Györggyel is. Nagyon sokan olvassák, s bizony jó néhányan vele azonosítják a magyar irodalmat, azonban ez túlzott leegyszerűsítés.

Orovéc Krisztina: Nemrég Újvidéken járt Esterházy Péter. A vele való beszélgetés alkalmával Vickó Árpád – az író egyik szerb fordítója – elmondta, hogy az *Egy nő* című regény két szerb nyelvű kiadást is megélt, s mindkettőt gyorsan szétkapkodták az olvasók. Úgy hiszem, ő is ott van a legolvasottabbak között.

Marko Čudić: Esterházy Péter valóban népszerű író, de vele kapcsolatban meg kell említeni a recepció hiányait: szétkapkodják a műveit, mégis csupán egy-két kritika jelenik meg róla.

Penovác Sára: *Van-e esélye egy fiatal magyar alkotónak arra, hogy művei szerbül megjelenjenek? Milyen visszhangot kelthet a szerb olvasók körében egy pályakezdő magyar író?*

Marko Čudić: Vannak fesztiválok, a fiatal írók bevezetését a szerb irodalomba fesztiválokhoz is lehetne kötni, mert nem olyan egyszerű a dolog. Például Dragomán György – már ha őt még a fiatalok közé sorolhatjuk – *A fehér király* című kultikus regényét a szerb olvasók nagyon pozitívan fogadták. Ez a mű egy populistának nevezhető kiadó gondozásában jelent meg, így akár a benzinkutakon is találunk belőle kifejezetten alacsony színvonalú írások társaságában. Ez a helyzet kifejezetten visszás.

Patócs László: *Beszélgetésünk egyik apropója a Híd folyóirat júniusi-júliusi kettős száma, amely a Híd Kör alkotóinak szövegeit közli. A lapszám komoly hányadát a fordítói blokk teszi ki. Az itt jelen lévő fordítók egy része már több éve fordít, mások még pályájuk elején állnak. Arra volnék kíváncsi, hogyan vélekedtek arról, mennyire kell semleges hangon szólnia a fordítónak, esetleg belecsempészhet-e valami személyeset a szövegbe?*

Drozdić-Popović Teodóra: Véleményem szerint a fordító nyilvánvalóan jelen van valahol a szövegben, és nem tud teljesen a háttérben maradni. Nyilvánvalóan ahány fordító, annyi fordítás, annyi fordítói gyakorlat is létezik. Úgy gondolom, ha egy szöveget nagyobb változtatás nélkül át lehet ültetni a másik nyelvre, pontosabban ha a kifejezések a másik nyelven is működőképesek, akkor jobb, ha a fordító személye a háttérben marad, mintegy rejtőzködik.

Patócs László: *A következő kérdés Lenkes László fordítása kapcsán merült fel bennem: ő a Híd említett számában egy Svetislav Basara-szöveggel szerepel. Az említett írás különféle dogmákat és ideológiákat is megszólít. Szerintetek van-e a fordítónak joga, hogy bizonyos ideológiai-politikai vonalakat elsikkasztson, annak érdekében, hogy a saját arcát védje?*

Lenkes László: Pontosan azért esett Svetislav Basara *A virtuális klasz-szikus* című írására a választásom, mert egy érzékeny, jobbra hallgatásra

ítélt tematikát szólaltat meg: a szerző Dobrica Ćosić „munkásságát” értelmezi egy sajátos hangvételű esszében. Azért szerettem volna lefordítani ezt, mert úgy éreztem, meg kellett jelennie magyarul. A vajdasági magyaroknak mindenképp ismerniük kell ezt a szöveget. Noha az írás 1996-ban született, a mai napig számos aktuális vonatkozást tartalmaz. Fordítástecnikai szempontokból nem gondolom, hogy nagy jelentősége volna annak, hogy ez a szöveg élesen elítél egy ideológiai beállítottságot.

Orovec Krisztina: Szerintem óhatatlan, hogy a fordító személyisége, világnézete megjelenjen a fordításokban. Aki ezt tagadja, valószínűleg őszintén így érzi, de ez elkerülhetetlen, szinte tudat alatt működik. Az erősebb kifejezéseken finomítasz, és próbálsz egy kicsit úgy igazítani azt a szöveget, hogy téged, a fordítót is képviseljen, vagy hogy belőled fakadjon az a szöveg. Ezáltal egy új szöveg születik, a fordításra mint egy önálló műalkotásra tekintek, ami elválasztható, és elválasztandó az eredeti szövegtől. Ennek okán a fordítókat is majdnem ugyanannyira meg kellene becsülni, mint az írókat, költőket.

Marko Čudić: Igaza van Krisztinának, a fordító mindig egyfajta – hangozzék bármennyire is provokatívnak – frusztrált író, írói vénája van, s sokszor akaratlanul is beleszövi magát a szövegbe.

Orovec Krisztina: Egy, a fordítókra nézve nagyon sértő megjegyzés szerint valójában mindegyikük író akart lenni, azonban nem futottak be karriert, és a fordítást pótcselekvésként élik meg. Ezzel nem tudok egyetérteni, soha nem írtam semmit.

Patócs László: Fordítsuk meg a kérdést: születhet-e jó fordítás úgy, hogyha az ember nem író?

Ördög Mónika: Szerintem nem feltétlenül szükséges a fordításhoz az, hogy a fordító író is legyen, de mindenféleképpen megkönnyíti a dolgot. Korábban verseket publikáltam, most főleg prózát fordítok, de talán a versírói véna bizonyos előnyt is jelent.

Penovác Sára: A műfordításban megkerülhetetlen a nyelv és az irodalom kapcsolata, de más tudományterületek is beléphetnek. A műfordító sem érthet minden egyes területhez, akadtak-e már problémáitok ilyen téren, és kértetek-e már úgymond külső segítséget?

Vékás Éva: Szerintem mindannyiunknak voltak már ilyen nehézségeink. Az internetnek hála, a problémák legnagyobb része gyorsan elhárul. Enélkül és más információs bázisok nélkül azért nehezebb lenne, ugyanis nem érthetünk mindenhez, főleg mi, fiatalabbak szorulunk az ilyen jellegű segítségre.

Bognár Dorottya: Számomra a környezetem is fontos támpont, mindig talállok valakit, aki az adott témában – legyen szó kertészetről vagy állattenyésztésről – segítséget nyújthat.

Penovác Sára: *Milyen technikákat követtek akkor, ha idegen kifejezéseket találtak a fordítandó szövegben?*

Marko Čudić: Aleksandar Tišma Kertész-fordításában azokat a jiddis és német kifejezéseket is lefordította, amelyeket Kertész Imre eredeti nyelven közölt. Hevesi András *Párizsi eső* című regényének fordításakor én is úgy döntöttem, hogy ezeket a francia kifejezéseket lefordítom, de nem vagyok teljesen biztos abban, hogy ez volt a helyes. Döntést kellett hoznom, s ez tűnt jobb megoldásnak.

Orovec Krisztina: A felvetett kérdés nagyban függ a kulturális közegtől. Például egy Magyarországon megjelent vajdasági magyar regény úgy is megoldhatja a magyarországi olvasók számára ismeretlen fogalmak magyarázatát – például a burek, a patika (tornacipő) meg az ilyen kifejezéseket –, hogy lábjegyzetben megjegyzést fűz hozzájuk. Amennyiben ezt szerbre fordítanánk, furcsa végeredményt kapunk: ha a lábjegyzet megmaradna, akkor a burek túrós lepénnyé minősülne.

Penovác Sára: *Kiket szerettek fordítani inkább, fiatalabb vagy klasszikus szerzőktől válogattok szívesebben, és milyen fordítói kihívások érdekelnek titeket elsősorban?*

Ördög Mónika: Szerintem sosem az a kérdés, hogy fiatal vagy idősebb szerzőtől választunk-e szöveget, hanem az, hogy a választott mű közel álljon az emberhez. Nyilvánvalóan egy fiatal szerzővel több közös tapasztalatunk van, s talán a beszéd modalitásai is közelebb állnak hozzánk.

Vékás Éva: Számomra az archaizáló nyelven íródott szövegek a nehezebbek, ugyanis Újvidéken az utca nyelvét, egy „élőbb” nyelvváltozatot sajátítottam el, s ebben a regiszterben könnyebben kiismerem magam.

Marko Čudić: Ehhez a kérdéskörhöz kapcsolódik a szerb irodalom egyik érdekes paradoxona: egyes fiatal szerb szerzők kedvelik a nagyon retrográd, archaikus szövegeket. Ezek már-már olvashatatlanok, nem is beszélve az esetleges magyarra fordításukról. Az idősebb generációból pedig sokan nagyon is modern, élő, közérthető nyelven alkotnak.

Patócs László: *Drozdik-Popović Teodóra egyaránt fordít szépirodalmat és tanulmányokat. Milyen különbségeket veszel észre önmagadban, illetőleg a fordítási technikákban a két szövegtípus fordításakor?*

Drozdik-Popović Teodóra: A szépirodalom fordítása sokkal inkább ihlet és alkat kérdése: ha a szöveg irodalmi alkotásként a kedvemre való, sokkal

gyorsabban és gördülékenyebben fordítok. A helyzet teljesen más az értekező szövegek esetében. A közelmúltban egy filozófiai szöveggel foglalkoztam: ez a textus nem adta olyan könnyen magát, nagyon sokat kellett gondolkodni egy-egy mondaton. Az utóbbi típusnál jóval több nehézség merül fel, kezdve a szakterminológiától egészen a majdnem lefordíthatatlan kifejezésekig. Mindezek ellenére úgy vélem, hogy a szakszövegek fordítása komplexebb feladat. Mindkettőnek megvan a maga előnye és hátránya, azonban az tény, hogy teljesen más stratégiákat kell mozgósítani a két szövegtípus esetén.

Penovác Sára: *Prózáat és lírát is fordítatok, melyik műnemet érzitek magatokhoz közelebb állónak, melyiket fordítjátok könnyebben?*

Vékás Éva: Amennyiben őszinte választ kell adnom, akkor teljes mértékben a próza áll hozzám közelebb. A lírafordításra mindig különös kihívásként, érdekes feladatként tekintek. Úgy érzem, egy-egy vitás kérdés esetében nem tudok teljesen kielégítő választ adni, egy felmerülő megoldást sem érzek jónak, de döntésszituációba kerülök, és választanom kell. Természetesen a fordító a próza esetében sem tud kibújni a választási kényszer alól, de „prózai helyzetekben” magabiztosabb vagyok.

Orovéc Krisztina: Lírát és prózát egyaránt fordítok, a két műnem fordítása között másban látom az alapvető különbséget: a lírát tovább kell csiszolni, és talán pontosan ebben fogható meg a dolog szépsége. Lépésről lépésre alakítom ki a fordítást. Ha úgy érzem, kész, másnap ismét előveszem, és még egyszer hozzányúlok. Harmadnap ismét, a következő nap pedig újból. A prózával más a helyzet, az ember lefordítja és kész. A vers olyan, mint egy drágakő, türelem, érzékenység, hangulat kell, hogy az eredeti szöveg apró kis rezdüléseit, a költemény lényegét, a legelemibb mondanivalókat is vissza tudjuk adni.

Ördög Mónika: Nem tudok egyetérteni Krisztával, ugyanis úgy érzem, a prózát is meglehetősen hosszasan kell csiszolgatni. Tapasztalataim szerint egy prózafordítást is számtalanszor újra kell olvasni, rengetegszer kell elővenni, míg „késznek” nevezhetjük. Ha az ember megír, illetve lefordít egy verset, akkor arról egyből érzi, hogy az jó vagy nem. A próza jobban elrejtja hibáit. Nekem bármely fordítás esetében rengeteg idő kellett ahhoz, hogy befejezettnek mondjak egy szöveget.

Patócs László: *Az ellenállás melankóliája című Krasznahorkai-regény angol fordítója egy interjúban megjegyezte, nem Krasznahorkai írói módszerét vagy célját nehéz átültetni, inkább a párbuzamosan építkező mondatstruktúrák lefordítása a nagy munka. Egyetlen mondat lefordítása is rendkívül fáradszó*

lehet. Marko, te fordítod ezt a regényt szerbre, hogyan vélekedsz Krasznahorkai nyelvi igényességéről?

Marko Čudić: A Plato kiadóban van egy ismerősöm, akinek évek óta mondogatom, hogy milyen jó ez a Krasznahorkai, milyen jó lenne a *Sátántangó*t lefordítani, azzal kezdeni, mintegy bemutatni az író-t a szerb olvasóközönségnek. A barátom utánanézett, hogy angol nyelvterületen melyik könyvnek volt a legnagyobb sikere, s kiderült, hogy *Az ellenállás melankóliájának*, ezt fordították tőle először angolra. Újra megnéztem *Az ellenállást*, és azt mondtam, hogy ezt nem lehet lefordítani. El se tudtam képzelni, hogyan boldogult az angol fordító ezekkel a mondatokkal, lehetetlen küldetésnek tartottam. Amikor azonban belefogtam, rájöttem, hogy mégsem teljesen lehetetlen. A jó író, akármennyire nehéz is, valamilyen módon húzza maga után a fordítót, csak rá kell hangolódni a stílusára. A szerb kiadó azt hiszi, hogy ha ennek a regénynek angol nyelvterületen nagy sikere volt, akkor itt-hon is befut majd. Ez még akkor is igen-igen felületes gondolkodás, ha a fordítás jól sikerül. A szóban forgó regény nagyon nehezen olvasható, szerintem egy anyanyelvi olvasó sem képes napi 30–40 oldalnál többet olvasni belőle. A mondatokat nem bántottam, megpróbálom ugyanilyen hosszú mondatokban visszaadni. José Saramago is ilyen nagyon hosszú mondatokat írt, bár ő lírai mondatokat, másmilyeneket, mint Krasznahorkai. A magyar nyelv struktúrájában léteznek terjedős birtokos szerkezetek, amelyek átültetése nagyon nehéz, itt ki kell valami mást találni.

Penovác Sára: *Ha esetleg jobban beleélik magukat egy szövegbe, akkor felmerül az a veszély, hogy alakítanak a szövegen a magatok igénye, kénye-kedve szerint. Hogyan lehet az ilyen „problémákat” kiküszöbölni?*

Orovec Krisztina: Szerintem az a legfontosabb, hogy vissza tudjuk adni a szöveg gördülékenységét, hogy az olvasásnál ne azt érezzük, hogy ez egy fordítás, hogy ez egy másodrendű szöveg, hogy valaminek a kópiája, hanem egy önmagában is helytálló alkotás. Az is igaz, amit Marko említett, ha egy mondat hosszú, akkor maradjon hosszú, ha annak a szövegnek van valami ritmusa, sok benne a tagmondat, akkor maradjon meg az a sok kis rövid tagmondat. Amennyire csak lehet, vissza kell adni az eredetit, de ennél még fontosabb, hogy gördülékeny, szabatos, szép legyen, hogy örömet legyen olvasni.

Ördög Mónika: Ez a dolog kétélű, ugyanis, hogy ha az emberben hangoztat a frusztrált író, akkor elég nehéz hűen visszaadni a szövegeket. Hajlamos magának túl nagy szabadságot adni, és ilyenkor jó az, ha kezdetben van egy mentora, illetve vannak olyan tapasztaltabb fordítók, akik tanácsokat tudnak adni és irányítani őt.

Vékás Éva: A mentorálás valóban nagyot lendít az emberen: tapasztalatból tudom, hogy kezdetben a szövegeim tele voltak sárga és piros javításokkal. Idővel egyre kevesebb hibát talál benne a szakavatott szem, ez pedig jó érzés. Önbizalmat kap az ember.

Marko Čudić: Lehetőleg olyan mentort kell találni, aki nem hiú fordító, aki nem helyezi önmagát a szöveg elé. Vannak olyanok is... Erre vigyázni kell! Ugyanis ez kedvét tudja szegni a fordítónak. De arra is vigyázni kell, hogy a fordító neve alatt publikált írások minőséges szövegek legyenek, ugyanis egy esetleges negatív kritika is kedvét szegi.

Patócs László: *Találkoztatok-e olyan szöveggel, amely kapcsán azt éreztétek, hogy ezt nem lehet lefordítani, hogy nem tudjátok visszaadni a szöveget más nyelven?*

Lenkes László: Néhány neoavantgárd vers kapcsán éreztem ezt. Tömör, szikár szövegek voltak, s magyarra fordítva még minimalistábbra sikerültek. A szerb vers magyarul értelmetlen volt, azóta is ott állnak a fiókomban.

Ivan Pavičić: Amikor először olvastam Esterházyt, akkor nagyon sokszor találkoztam ilyen lefordíthatatlannak tűnő dolgokkal. Voltak olyan részletek, melyeken nagyon sokat kellett gondolkodni, szavak, kifejezések, sok ilyenrel találkoztam Kosztolányinál is, az Esti Kornél novellákban. Azt is mondhatnám, hogy voltak olyan dolgok, melyeken napokig is lehetett gondolkodni.

Orovec Krisztina: Általában csak szövegrészek vannak, amelyek lefordíthatatlanok, tehát egy-egy frazéma, amit értelmezni lehet, csak éppen átültetni nem. A legtöbbször csak ezekkel van gond, és nagyon sokszor nem is sikerül optimális megoldást találni, csak egy valamiféle kevésbé rossz megoldást, amivel kényszerűségből behelyettesítjük azt a valamit.

Ördög Mónika: Ami a lefordíthatatlanságot illeti, nálam vannak különböző fázisok. A szöveggel való első találkozáskor néha egy picit elbizakodom, és úgy vélem, ezt gond nélkül le tudom fordítani. A második fázis a pánik, amikor úgy érzem, sosem fogom befejezni. Ám ahogy haladok a szöveggel, egy-egy rész befejezéséből mindig új ösztönzést merítek. Így alakul ki bennem a szöveg, és így fejezem be a munkát.

Drozdić-Popović Teodóra: Tapasztalataim szerint sokszor a gondot egy-egy kisebb egység, egy mondat, egy szókapcsolat lefordítása okozza. Az ember halad, a fordítás megy, megy, és akkor jön egy mondat... Pedig a legtöbb esetben nagyon egyszerű szavakról van szó. Ha szembe kerülök egy ilyen kifejezéssel, akkor egy időre pihentetem a szöveget, és rövid idő múlva egyszer csak sikerül... Nem tudom pontosan, hogy milyen folyamat játszódik le ilyenkor bennem, ez az elme titka. Vagy a fordításé? Nem tudom.

Urbia csöndje

Várad Nagy Pál: *Urbia*. Korunk-JAK-prae.hu, Kolozsvár-Budapest, 2012

Urbia-nak nehéz a levegője. Itt érzem most is magam körül, pedig hetekkel ezelőtt olvastam Várad Nagy Pál első könyvét. Kell-e ennél jobb indok, hogy írjak róla? A szerző elbeszéléskötete tavaly, nyár végén jelent meg a JAK Füzetek sorozatban, Orcsik Roland és Sopotnik Zoltán szerkesztésében; a kolozsvári Korunk, a József Attila Kör és a prae.hu közös munkájának gyümölcseként.

Ha azt mondjuk, első kötet, nyilván máris vannak az olvasónak a művel és eme kritikával szemben is bizonyos fokú elvárásai. A kritikával szemben minimum az, hogy itt majd az első kötetekre olyannyira jellemző gyermekbetegségeket igyekszünk kikezdeni. Mindazonáltal mi nem arra hajtunk, hogy ezeknek az elvárásoknak megfeleljünk. S nehéz is lenne, főleg azért, mert a kötetnek egyáltalán nincs *elsőkötet-jellege*. Gyermek- és felnőttbetegségei viszont minden műnek vannak.

Urbia egy zárt világ, melyet az én-elbeszélő vagy sokkal inkább én-elbeszélők konstruálnak meg történeteikkel. Minden elbeszélésből megtudunk valami újat Urbiáról, valóban megismerni azonban lehetetlen – azok számára is, akik Urbiában élnek. Mint ahogyan azt sem lehet pontosan meghatározni, mikor játszódnak ezek a történetek. Annyit tudunk csak, hogy valamikor a *birodalom* előtt minden „normális” volt – bármit is jelentsen a normális fogalom ahhoz képest, ami *most* van –, Urbia jelen ideje ehhez képest egyfajta poszt-apokaliptikus állapot, egy olyan diktatorikus rendszer bontakozik itt ki, amely nyomokban felidézheti a Ceaușescu-éra besúgórendszerét, na meg a fekete autót. (Itt elsősorban a *pénzlepő kislány* című elbeszélést kell megemlítenünk.) És ahogyan az a diktatúrákban lenni szokott, a legfurcsább, józan ésszel felfoghatatlan eseményekben sincs semmi meghökkentő – egyáltalán nem csodálkozunk például azon, hogy a trolit szamarak húzzák, s hogy rendkívül magas az elhalálozások száma

a trolibuszvezetők körében, ugyanis nehéz a busz tetejéről a csacsifogatot irányítani, még nehezebb leszállni komolyabb sérülések nélkül. Nem lepődünk meg továbbá azon sem, hogy a történetben gyakoriak az anakronizmusok. Mert Urbia szempontjából, ugye, nem tekinthetők annak. Mondottam volt, nem ismerjük Urbiát, így nem ismerhetjük pontosan törvényszerűségeit sem. Így jól megfér egymás mellett a szextáns és a mobiltelefon (lásd a kötet nyitószövegében, a *Linna keresésében*), máshol a Heltai Gáspár fabuláinak nyelvezetét felidéző novellában is jelen van a digitális fényképezőgép (*Mégegyszer*), sőt a csúcstechnológiai ketyerek meglelte nem zárja ki az olyan betegségek jelenlétét sem, amelyeket a civilizált társadalmak már felszámoltak (pl. lepra).

Urbiában tehát bármi lehetséges, ahogyan Balázs Imre József a kötet fűlszövegében írja: „Urbia mintha fél méterrel a talajszint fölött lebegne, föld és ég között valahol.” Itt születhetnek nők két arccal (*kétarcú Jána*), és élhetnek úgy, hogy ez halálukig nem derül ki, és eltűnhetnek, akárha sohasem lettek volna, akárcsak Jána, akit a történet végén belehengerelnek az aszfaltba. Szülhetnek az asszonyok gyermeket törzs és végtagok nélkül, és felnevelhetik illegálisan, amint arról a *nure kapo* című prózában olvashatunk. Eltűnhetnek azután úgy, hogy nem hagynak semmilyen űrt maguk után. „Az öcsém néhány napon belül kinyuvadt. Legalább nem kell többet ráköltönnöm” (80) – mondja a szöveg zárlatában a narrátor.

Ez a közeg kiváló táptalaja a (magán)mitológiáknak. Vegyük példának a *Lacrima Linnae* című elbeszélést, amelynek a tulajdonképpeni „főszereplője” a tó, ami valójában tenger. Mitikus képződmény, hiszen „[n]em tudta senki, hogyan és pontosan mikor került oda ez a tó. Az a szó járta, hogy egyik derűs estén még arrafelé jöttek haza a munkások a téglagyárból, aztán reggel a tavat találták az út helyén” (74). Eltűnése is legalább annyira furcsa, mint létrejötte: „Szennyos pelenkát mosott bele egy cigányasszony. Úgy mondják, emiatt haragudott meg és tűnt el a tó” (76).

Említést érdemel továbbá az is, hogyan beszélteti a szerző elbeszélőit, és hogy ezáltal mit tudhatunk meg Urbiáról. Ahogy a kritika elején írtam, én-elbeszélők vannak (többes számban), éppen ezért különböző megszólalásmódokról, elbeszélésmódokról kell itt beszélnünk. A már említett *Linna keresése* című történet egy képzeletbeli utazást, egy középiskolás ábrándozást mutat be – erre a szöveg nyelvezetéből, de leginkább a középiskolából is jól ismerhető Rimbaud-vers, *A részeg hajó* szövegáthallásaiból következtethetünk (döntse el az olvasó, hogy jól vagy tévesen-e): „Hogy nincs az az öböl Urbia partjain, melyre vágy vonna. Kicsi víz, vak tócsa; ötéves voltam, leguggoltam és papírhajót bocsátottam a vízre. Megfogadtam, hogy vizek szabadja leszek, ki céllal csatangol” (10). Tehát mondjuk azt, hogy az első

elbeszélés elbeszélője egy ábrándozó középiskolás. De tegyük hozzá azt is, hogy azért nem ilyen egyszerű a helyzet. És ami azt illeti, a továbbiakban csak egyre jobban bonyolódik. A kötet második, *Kopernika* címet viselő elbeszélésének narrátora – mint ahogyan az majd a szöveg utolsó mondatából kiderül –, nem is élő ember. Egy halott emlékiratait olvashatjuk itt, aki az elbeszélt történet ideje után két évvel elhunyt: „Két év múlva meghaltam tüdőbajban” (16). Abból, hogy ez az utolsó mondat is a történet részét képezi, egyértelműen következtethetünk arra, hogy az elbeszélés ideje és helyszíne az életem *kívülre* esik. És folytathatjuk a sort a *bársony* című próza csecsemő-elbeszélőjével, aki kora ellenére teljes mértékben ismeri azt a világot, amiben él, majd következnek azok a történetek, amelyek mintegy felidézik a gyermekkori élményeket, a hajdani boldog családi élet képeit, míg végül, a kötet utolsó elbeszélésében, egy meglett férfi képe rajzolódik ki az olvasó szeme előtt.

Személy szerint a kötet legerősebb elbeszélésének ezt az utolsót tekintem, mely a *vissza a forráshoz* címet viseli. Ebben ugyanis koncentráltan jelen van az Urbia-élmény. A birodalom bukásának előestéje ez, amikor a természet átveszi a hatalmat a birodalom felett. A *vissza a forráshoz* némileg hasonlítható Andrej Tarkovszkij *Sztalker* című filmjéhez – szándékosan nem a Sztrugackij testvérek regényére utaltam, mivel ebben a történetben épp a film látványvilága, képisége dominál –, azzal a különbséggel, hogy itt maga a forrás az, ami az emberek számára „reményt ad”, nem pedig a Zónában fellelhető Szoba. Fontos szerepe van továbbá az ember és a vidék (környezet) közötti párbeszédnek, a kettejük közötti intimitásnak, így némileg felidéződhet az olvasó számára a Bodor Ádám elbeszéléseiben is megjelenő misztikus kapcsolat ember és természet között. „Leülök a sínre. A fák halkán zúgnak, szuszogok és dobog a szívem. Kezd érezhetően világosodni. Ülök nyugodtan, nem sietek. Előveszem a csajkát, magam elé teszem, a vadászkést kivonom a tokjából, és jól láthatóan magam elé teszem. Várok. Mutatom magam. Időt hagyok a vidéknek, hogy észrevegyen, megnézzen engem, a csajkát, a kést. Hogy lássa, kiféle vagyok és miért jövök. Meg hogy lássam, beenged-e magába, vissza, a forráshoz. Így maradok néhány percig” (94).

Az ember és természet kapcsolata a kötet más elbeszéléseiben is jelen van – úgy, mint a visszaemlékező, a gyermekkort és a családi harmóniát felidéző szövegekben (pl. *a betonút vége*) –, de inkább csak atmoszférateremtő elemként, nem olyan mély összefüggésben, mint a kötet zárófejezetében.

Az elbeszélések között találunk olyanokat, amelyek szorosabb kapcsolatban állnak egymással, rokoníthatók valamely karakterjegyük alapján,

összességében azonban minden történet egy külön világ – mind a bemutatott valóságszelet ábrázolásmódját tekintve, mind pedig nyelvi megformáltságában. Éppen ezért csak részben állnak össze egy nagyobb, egységes narratívává. De nyilvánvalóan nem is ez volt a cél, hogy egy logikusan szerveződő és működő világot mutasson be a szerző. Értelmezhetnénk úgy ezeket a szövegeket, mint jelentéseket, állapotrajzokat a birodalom alkonyáról. Ha az értékdevalválódás folyamatát végigkísérjük, jogosan merül fel bennünk a kérdés: mi várhat ránk a birodalom bukása után? Ha nem hallható többé a *forrás* csobogása, a csontok ropogása az Impéria darálójában, amely egyaránt alkalmas „stresszoldásra, szerelmek felfűtésére, barátságok ápolására”, s ha nem halljuk már a varjak károghását sem, akkor nem marad más, csak a tömör urbiai csönd.

Vízi világ

Gedei Viktória: *Mintha vízbe merült volna*. Forum, Újvidék, 2012

Gedei Viktória elsőkötetes lett. Prózaírodalmunk fiatal hajtásával óvatosan kell bánni, nehogy megsérüljön az, ami később fává terebélyesedhet, miközben megszabadulunk a felesleges gallyacsoktól. Gedei különösen az atmoszférateremtésben jeleskedik, az aprómunkára nem figyel eléggé, vagy épp ellenkezőleg, túlzásba visz egy-egy részletet. Mintha bizony több Gertrude Steint kellene olvasnia, hogy az a bizonyos hímzőrámára kerülő rózsza rózsza legyen (*Öltések*). Különös hangulatú prózáit és prózaverseit a kötet kétharmadát kitevő vízszimbolika hatja át. A víz a megtisztulás, az újjászületés szimbóluma, az ókori mitológiában pedig az emberekhez le szálló istenek egyik fontos terrénuma. Gedei Viktória „vizes” prózái első benyomásra a mitológiai hagyomány egyféle továbbértelmezései, miközben a legsikerültebb alkotásai mégis a hazai táj téridejében szituálódnak. Kibontakozik előttünk Kisorosz vidéke, egy érzékeny lelkületű kislány gyermekkorának színhelye, a nővé válás minden mozzanatával. Gedei Viktória azonban mégsem tipikus nőíró. Első személyben is ritkán szólal meg, fontosabb nála a személyiséggé válás folyamata, mely köré mesés történeteket sző. Igazán megkapó az *Elföldelve* című szöveg, amelyben a hős babákat varr az édesanyjának, hogy a végén a legsikerültebbet eltemesse. Nem igazi novella ez még, de minden eszköze megvan rá, hogy egyszer ilyet is írjon. A műfaji kereteket lazán kezelő Gedei prózaszemlélete túl nő a klasszikus formák nyújtotta kereteken. Próbálgatja hangját minden műfajban és műnemben, hiszen a kötet kitűnő illusztrációi is az ő keze munkái, és a vízszimbolikát teszik komplettebbé. Az egyébként nem megszerkesztett könyvben ezek a vízfestmények képeznek egyfajta kohéziós erőt, ami az itt-ott hiányos motívumhálót összetartja. Formai tekintetben tehát Gedei Viktóriának sokat kell fejlődnie, esetleg még húzhatna is néhol, máshol pedig hozzáadhatna. Egyszóval, a jó stílushoz nem elegendő a világgép, a formának is bizony hibátlanak kell lennie.

Fiatál kora ellenére a szerzőnek jól kialakult világképe van. Ez a vízzel átítatott könyv irodalmunknak eddig még ismeretlen világát mutatja fel, szemben a poros Bácska atmoszférájával. A *Mintha vízbe merült volna* című kötet talán egyik legsikerültebb szövegéből idézünk: „Amikor elmerültek bennem a folyó és a csillagok fényei, felsejlett egy röpké időre a bizonyosság, hogy aranysejlő-uszonnal egy arany világból születtem át ebbe a világba, egy távoli csillagbirodalomból, amit a szívemben otthonomnak érzek, csak ez idáig titkolandó álomnak tűnt a gyerekkor óta tartó vágyakozás a vízi lét után” (*Halnő négy változatban* [...]). A vizes/poros szembenállás Gedei Viktóriánál nem tudatos, mint ahogy az elvágyódásnak sem a tudat parancsol. Hősei egyféle szürreális valóságban úsznak, nem véletlenül említi a szerző René Magritte-t, a vízi lét egyik legnagyobb megálmodóját. Álombéli lények suhannak át ezen a könyvön, hogy felvillantsanak valamit a túliból. A legjobb részek azok, ahol Gedei nem akarja megnevezni a túlinak ezt a megtapasztalását. Ez akkor sikerül igazán, ha álmodói egyszerűen csak felébrednek, mint a *Teremtőerő* kisfiúja, akibe egy bolyongó szellem költözött. Ez a szürreális elemekből építkező próza egyes részleteivel vidékünk monda- és hiedelemvilágát gazdagítja.

A *Mintha vízbe merült volna* című könyvnek különös atmoszférája van, amelyet hangulatárnyalataival teremt meg Gedei Viktória. Egyféle mélabú hatja át ezt az elbeszélést, legyen az első vagy harmadik személyű. A kötetet záró novella igazi csattanója ennek a víz utáni reménytelen nosztalgiának. Az elbeszélő tintát, tollat vesz és írásba kezd, majd a kész szöveget az eső alá tartja. Nem a porba ír, mint Géber László, a víz mossa el a tintával írt sorokat. A mulandóság és a maradandóság eme nagyszerű gesztusa adja aztán azt a mélabús alaphangot, amit az elbeszélő majdnem végig kitart. Gedei jól tudja, hogy az örökkévalóság miféle eredetű, amikor az elázott papírlapot magához szorítja. Remélem, ezzel örökre elkötelezte magát az irodalomnak.

Munkám során alkalmam volt egy-két kezdő író pályáját végigkövetni. Részévé váltam indulásuk és befutásuk folyamatának, amit mindig egyféle elégtételként éltem át. Nem volt hát hiábavaló a sok izgalom, törődés, a fiatal írók jó művekkel hálálták meg a kritikát. Lassan kialakult bennem is az irodalom alakulásának a tapasztalata, amit nekik köszönhetek. Ebből a szempontból aztán az irodalomtörténet másodlagos a kritikával szemben. A folyamatosan művelt kritika az élő irodalom közvetlen megtapasztalásával jutalmaz meg. A fiatal írókkal való foglalkozás ezt a meggyőződésemet mélyíti el mindinkább bennem, ezért örültem meg Gedei Viktória első kötetének, amelyet jó indulásnak tartok. Gedei nem kapcsolódik semmilyen hagyományhoz, mint a szintén elsőkötetes Barlog Károly, prózája új

hangot üt meg irodalmunkban. Egyféle szürrealizmust képvisel, aminek Bori Imre örülne nagyon. Kibontakozik előttünk egy szürreális világ, melynek a határait tapogatja. Hatását nem klasszikus eszközökkel éri el, gyakran él a prózavers lehetőségeivel, és a központozás gyakori elhagyása is az új törekvések felé mutat. Tudattalan fantáziák, asszociációk tükröződnek ezekben a prózaversekben, melyek az egész kötetre kisugároznak. Gedei Viktóriát lehet bárhol elkezdni olvasni, a könyv hatása nem a megszerkesztettségben van. Bárhol felüthetjük, ugyanazzal az atmoszférával találkozunk, melyet az elbeszélő említett hanghordozásával ér el. Egy, a túlira érzékeny narrátor alakja körvonalazódik, akit a mondhatatlan érdek: „Félni kezdtem, hogy a nagy erőlködésben, a súlyos tetteket megelőző pillanatokban holtan rogy össze, és nem mondhatja végig a tervét, nem marad benne elég szusz a kimondott kimondhatatlanságokra. Félttem és reszkettem egyidejűleg, mert tudtam, ha befejezi mondandóját, kő kövön nem marad, és végül egy új világrend keletkezik majd, újabb ranglétrákkal” – olvashatjuk *A tervezett teremtés második szakasza* című szövegben.

Gedei Viktória „vizes” világképe az agyonbeszélt bácskai porral szemben hoz felüdülést. Fantáziája elég gazdag ahhoz, hogy egy olyan világot teremtsen, ahol a víz az úr. Ebben a közegben átrajzolódik az eddigi világrend, mely során egyféle kis forradalom játszódik le. Habár nem kapcsolódik avantgárd nagyjainkhoz, a maga kis könyvében bizonyos avantgárd revolúciót hajt végre. Ehhez kell neki a víz, ami a permanens újjászületés szimbólumává nő. Gedei Viktóriában látok annyi teremtményt, hogy kezdeti tapasztalataiból újjászületve, a kész könyv traumáinak kipihenése után egy összeszedettebb prózát írjon, melyhez a kellő formát is bizonyosan megtalálja.

Gondolatok a Babi néni és a NASA engedélyével

Kosztolányi Dezső Színház: *Vojáger*

Komolyan mondom, nagyon régen volt szerencsém olyan intenzív színházi élményben részesülni, mint amilyent a Kosztolányi Dezső Színházban bemutatott *Vojáger* című darab nyújtott. Utoljára talán – a műfajban gondolkodva – az egykor „minőségesebb” idöket is megélt Népszínház produkciója, *A Gézagyerek* volt rám hasonló hatással. Fényévekkel ezelőtt.

A *Vojáger* „rafinált”, „zseniális” (színészei mondták) szövegét Vinnai András írta, állítólag „kifejezetten” a szereplőgárdára szinkronizálva, amely aztán Keszég László rendezésében remek színpadi drámában testesült meg körülbelül egy óra ötven percben. A drámai alaphelyzet borzasztóan egyszerű: egy pár, Vera (Vágó Krisztina) és Pál (Mikes Imre Elek) egymással való párkapcsolati küzdelme, e küzdelem már-már végtelen alakulástörténete.

Vera és Pál tehát fiatal párként költözik egy kispesti kertvárosi házba. A friss költözés jele a még – elvileg – bontatlan csomagok említéséből következtethető ki, pontos életkoruk is csak később válik világossá – Pál 1977-ben, pont a Voyager űrszondák útra indításának évében született. Új környezetükben a pázsit (műholdas vezérlésű fűnyíró segítségével való) gondozása – ma így mondhatnánk: – „kiemelt jelentőségű” feladat legalábbis Pál számára. A szomszéd („túlvilági”) dzsungelszerű, sötét birtokát Veráék („e világi”) kertjétől egy rézsút fehér fakerítés választja el. Ez a kerítés a darab masszív szimbóluma, a rajta való át- és ide-oda járás-kelés igen lényeges jelentésszervező aktus. Amúgy minden, de minden műanyag (díszlet: Marija Kalabić). Hamar kiderül azonban, hogy nemcsak két ember viszonyát, hanem két (és később még több) dimenzió egymásnak feszülését is elemzi a mű.

Vera és Pál múltjáról, személyiségéről meglehetősen diszkrétan adagolt információk révén tájékozódunk, így például nem tudjuk azt se, hogy

mióta ismerik egymást, mi a foglalkozásuk, hogy valójában kik is ők. Ez a meglehetősen steril múlt- és egyben lélekábrázolás azonban kiváló azonosulási lehetőséget tesz lehetővé a befogadók számára. A darab első harmada Pál és Vera kapcsolatát, rendkívül banális és infantilis relációját tárja elénk, pontosabban két ember „emocionális” kapcsolatának pusztán fizikai, objektív működését. Érzelmi repertoárjuk tehát konkrét viselkedésükből adódik, és mint ilyen, meglehetősen gyér. Semmilyen „metakommunikáció” nem tapasztalható, hovatovább egy cseppnyi őszinte érzelmi szál sem fedezhető fel közöttük. Egymás körülményes átölelése közben Pál az eltelt másodperceket számolja – amelyek leltárából később Géza barátjával (Mészáros Gábor) egy valóságos leánykérő performance-ot komponál –, Vera pedig az egészet egyáltalán nem élvezi. E kezdeti jelenetsorok meglehetősen vontatottan szerveződnek, alakulnak, hiba lenne azonban ezt valamiféle színészi vagy rendezői fegyelmetlenségre fogni, igenis fontosak a darab kontextusában. Mindenesetre ez az instabil állapot – türelmem szempontjából is – a kellő pillanatban ér véget, amikor kiderül a nagy csavar: Pál korábban megcsalta Verát, amit jó fiú módjára be is vallott neki. Ettől a pillanattól folyamatosan gyorsul a darab, és egyre fokozottabb tempóban fut ki a zárlat felé.

Az, hogy nem pusztán két ember viszonyával van, lesz dolgunk, hanem egyetemes emocionális „retorziókkal” is, a darab legelején szépen körvonalazódik. A világűri jelekkel irányított fűnyíró „gép” – gépiségéből is adódóan – a mindentudó, az objektív narrátor szerepében tündököl, és rögvest meghatározza az előadás kulcskategóriáját, vezérgondolatát, a „makyo”-t: „A makyo egy ősi szó. Nagyjából így definiálható: Az elme azon tevékenysége, amely semmi hasznára nincs a tulajdonosának. Hamis, értelmetlen szarpasszírozás, amelyet azért csinálunk, mert nem merünk szembenézni az isteni énünkkel. A féltékenység makyo. A panaszkodás makyo. A fásult, szenvedély nélküli munka szintén makyo. A fásult, szenvedély nélküli szex szintén makyo. Ugyanúgy, ahogy a pénztárca tapogatása is makyo. Minden félelem makyo. Makyo. Pál a makyo szót egyelőre még nem ismeri. A félelmet viszont annál inkább. Pál totálisan be van szarva.” Eltechnicizálódó világunkban – tehát amolyan objektív elbeszélőpólusként – szólít meg bennünket, agyvezérlésű befogadókat a műhold vezérlésű fűnyíró.

Fölösleges részletesen boncolgatni a cselekményszálát, mert kár lenne ebből adódóan bármilyen poént lelőni. Pál és Vera közös tragédiáját azonban érinteni kell. Egymást taszító vonatkozásaik és lelkiismeret-furdalásuk (!) orvoslására alternatív gyógymódok után kutatnak. Míg Vera Sahas (Kucsov Borisz) spirituális, bár igencsak félreérthető segítségében próbál

megoldást és vigaszt találni, addig Pál nagy nehezen, de végül kötélnek áll Babi néni (Mezei Kinga), a szomszéd dzsungelben élő, őstítkot hordozó ősiszennő – és Dzsina kutyája (saját maga, vagyis hát Mezei Kinga) – segítő kezdeményezését illetően

Babi néni tehát elvállalja Pál (azaz „Vojáger úr”) „megvilágosodásának” ösztönzését, Sahas pedig Veráét. A valódi „megvilágosodáshoz” mégis a korábban még gyógyszerekkel életben tartott anyámasszony katonája – pardon: – gigahuszára, Géza (és Babi néni) jut el, hisz ő(k) kerülőutak nélkül *éli(k) át* a folyamatot. Géza ugyanis spontánul tud elsősorban ösztöneire, és persze Babi néni jóságos útmutatásaira hallgatni. Pállal és Verával szembeni jellembeli fölénye kisvártatva tapasztalható is. Túlteszi magát a külső, objektivizálható alternatíváktól való függőségén, így belső értékeknek, megoldásoknak, olyan lehetőségeknek adja át magát, amelyek adóttak saját magában. Gézának tehát – ellentétben Verával és Pállal – nincs szüksége a Félelmek Kutyában, pontosabban a Félelmek Kútjában történő sci-fisre sikerült alámerülésre. Éppen ezért észre kell vennünk, hogy egyáltalán nem csak Pál drámáját, alakulástörténetét tárja elénk a mű.

Vera, Sahas, Pál, Babi néni és Géza (Molnár Edvárd felvétele)

Bohózat ez a legjavából, és ha úgy tetszik, szigorú értelemben a darab köti is magát ehhez a műfajmegjelöléshez. Keszégék óriási érdeme, hogy több síkon képesek megszólítani a mindenkori befogadót, befogadókat: a mű humora, szójátékossága és nem utolsósorban a cselekményszervezése számos befogadói pozíciót, beállítódást aktivál. Magyarán mindenkinek megteremtik az értelmezés esetleges variánsait, legyen szó akár kötetle-

nebb vagy esetleg komplexebb befogadásfolyamatról. Felejtethetlen jelenet ebből a szempontból Pál anális fixációjának feloldása, pontosabban az arra tett – színházi közegben játszódó – kísérlet. Pál (aki egyébként csak azért nem lett úrkutató, mert ha teleszkópba néz, felfordul a gyomra, de „űrle-méletben” párját ritkítja: a Voyager űrszondákról is mindent tud) ebben a zseniális fogásban, jelenetben külső befogadóként értelmezi az általunk eddig látottakat. Kirohanásai, a darabbal kapcsolatos reflexiói pedig számos nézői beállítódást felelevenítve világítanak rá a Kosztolányi Dezső Színház hírhedt „problémáira”, a környezetünkben uralkodó sajnálatos megítéléseire, vagyis a „kortárs, new age-es” „köcsögségekre” stb.

Hiszem azt, hogy a darab közel se funkcionált volna ennyire jól öt színésznének dicséretes összjátéka nélkül. Mikes Imre Elek a rosenkrantz alakítását továbbépítve tudta hozni Pál groteszk figuráját. Nem tudom, hol volt eddig Vágó Krisztina, aki bravúros erővel és pontos beszédtechnikájával remekül játszotta Verát. Mezei Kinga és Mészáros Gábor is eddig még nem tapasztalt felszabadultsággal voltak jelen. Kucsov Borisz ugyan ez idáig nem győzött meg fellépéseivel, viszont most bizonyította, hogy helye van a nagyok közt. „Kikíváncozik” belőlem az az elvárás, hogy a többi pályakezdő fiatal színész is ilyen kiugró lehetőségre, egy ilyen csapatra tegyen szert, mint amilyen most a *Vojáger*ben igazi színházként összeállt. Borzasztóan ártalmas lenne ugyanis számukra egy megmerevedett, önelégedett színházi közeg.

És ha már érintettem a „többsíkúságot”, valamint a Kosztolányi Dezső Színház egyre jobban terjedő sajnálatos megítélését, az is kikíváncozik belőlem, hogy elítéljem azon tanári, kiváltképpen magyartanári hozzáállásokat, amelyek valamiféle szubjektív és igen káros értékítéletekre hivatkozva utasítják el tanítványaik KDSZ-be való vezetését. Ami tudniillik egy remek drámaként – vagyis egy másfajta, „másképp gondolkodó” formanyelvként – a *Vojáger* alapproblémája, arról így fogalmaz a líra nyelvén például Tóth Árpád:

*„Ó, jaj, barátság, és jaj, szerelem!
Ó, jaj, az út lélektől lélekig!
Küldözzük a szem csüggedt sugarát,
S köztünk a roppant, jeges űr lakik!”*

Hatvanegy év után ismét Mágnás Miska Szabadkán

Szirmai Albert-Bakonyi Károly-Gábor Andor: *Mágnás Miska*
(Szabadkai Népszínház, rendező Mezei Zoltán)

Hogyan csábítsuk be a nézőt a színházba? Milyen darabot tűzzünk műsorra ahhoz, hogy a közönség szélesebb rétegét szólíthassuk meg? Melyik az az előadás, amely alkalmas lehet arra, hogy szóljon a ma emberéhez, miközben szórakoztat és nevettet? Ezekre a kérdésekre kereshette a választ a szabadkai Népszínház Magyar Társulatának igazgatója, Mezei Zoltán, amikor kiválasztotta és megrendezte a *Mágnás Miska* című zenés vígjátékot. Merész lépés egy ilyen ismert magyar klasszikushoz nyúlni, mert a budapesti Király Színházban 1916. február 12-én megtartott ősbemutató óta – amelyben Király Ernő (Baracs), Lábass Juci (Rolla), Fedák Sári (Marcsa) és Rátkai Márton (Miska) szerepelt – számos színházi feldolgozást láthattunk, és ha mégsem, akkor az 1949-ben készült Keleti Márton-féle filmmel – amelyben Sárdy János (Baracs), Németh Marika (Rolla), Mészáros Ági (Marcsa), Gábor Miklós (Miska), valamint Latabár Kálmán (Pixi) és Latabár Árpád (Mixi) brillírozott – biztosan találkoztunk már. A darabválasztás merész döntés azért is, mert a társulatnak tánc- és énektudás tekintetében fel kellett nőnie a feladathoz. Ugyanakkor a *Mágnás Miska* bemutatásával annyira nem lehet mellényúlni. A jól bevált recept, a szerethető figurák, a komikus jelenetek, az ironikus ábrázolásmód és főképpen a közismert, népszerű dalok (vers-, illetve dalszöveg Gábor Andor, zene Szirmai Albert) magával ragadhatnak bennünket akkor is, ha imitt-amott döcög vagy leül az előadás, és ha a látványvilág (a díszlet, a jelmez, a koreográfia) elmarad attól, amit egy operettől általában elvárunk. Nagyot tévedni nem lehet – gondolhatta magában a rendező –, és 2012 karácsonyára meglepte a szabadkai közönséget ezzel a zenés örökzölddel.

A szabadkai Népszínház másodszor vitte színre a *Mágnás Miskát*. Először 1951. november 13-án mutatták be Garay Béla rendezésében, a főbb

szerepekben Dragutin Margetiçtyel, illetve Bodrogi Lajossal (Baracs), R. Fazekas Pirivel (Rolla), Sz. Cseh Máriával (Marcsa) és Gyapjas Istvánnal (Miska). Az előadást 34 tagú zenekar és 16 tagú kórus kísérte, a karmester Bermel Miklós volt. A *Mágnás Miskát* tizennyolcszor játszották az ötvenes évek elején, a feljegyzett adatok szerint összesen 10 503 néző látta.

A 2012 végén bemutatott *Mágnás Miska* minden bizonnyal szerényebb (anyagi) körülmények között valósulhatott meg Szabadkán, mint 61 évvel korábban. A zenekar most már csak nyolc tagú, karmester nincs, hagyományosan vett kórus sem gazdagítja az előadás hangzásvilágát, a háttérszereplőkből (cselédek, grófok és grófnők) is csak tizenegy van. A színpadon visszafogott, egyszerű, mozgatható a díszlet, a színészek csinos, de semmiképpen sem fényűző jelmezek láthatóak. Ilyen körülmények között nem könnyű létrehozni egy nagyszabású produkciót az operett műfajában. Ennek ellenére érzékelhető volt az alkotók igyekezete, hogy csapatként szerettek volna dolgozni a cél érdekében, és beleadni mindent, amit tudnak. A Miska szerepét játszó Mácsai Endre mozdulatai tele voltak lendülettel, és jól illettek az általa megformált figurához. Egy lovászegénynek így kell viselkednie, és úgy kell beszélnie, ahogyan azt Mácsai tette a színpadon. Pámer Csilla, aki a darabbeli párját, Marcsát, a cselédlányt alakította, jól kiegészítette a játékát, és őszintének hatott. Elragadó párost alkottak, a közönség észrevehetően szerette őket. A másik pár, Baracs mérnök úr és Rolla grófkisasszony, azaz Kovács Nemes Andor és Nagyabonyi Emese kettőse is jól mutatott, bár a játékuk kevésbé volt szenvedélyes, a kettejük közötti feszültséget és vágyat szívesen láttam volna vehemensebbnek. Kárpótolt viszont, hogy hallhattam Kovács Nemes Andort énekelni. Az ő hangja az előadásban úgy tölti be a termet, mint senki másé. Rolla grófkisasszony szüleit, Korláthy grófot és Stefánia grófnőt Csernik Árpád és Körmöci Petronella formálta meg. Mindkettejük játéka, gesztusai és hanghordozása elnagyoltan finomkodó volt, amivel a rendező a gazdag nemesek sznobizmusát és felsőbbrendűség-érzetét kívánta ábrázolni. Csernik Árpád meggyőzően alakítja a beképzelt, öntelt gróf figuráját. Beszédmódja hiteles volt, illett a szerepéhez, az abban rejlő humort pedig jó érzékkel keltette életre. A kifigurázott, karikírozott nemeseket, Pixi és Mixi grófot Baráth Attila és Szőke Attila alakította. Poénjaik és a figurájukból adódó komikum általában véve célba talált a közönségnél, de a filmbeli Latabár Árpád–Latabár Kálmán-kettős játékát nem közelítették meg. Más feldolgozásokban kényszeresen lopott a nagymama, ebben az előadásban viszont kerek székbe ültették. Szerepében Sziráczy Katalint láttuk. Ő a nemesi család legidősebb tagja, aki tisztában van világuk önteltségével és nevetséges voltával, ezért időnként

görbe tükröt tart a mágások elé. Leopold, a komornyik szerepe a filmbeli változatban nem létezik, ebben az előadásban azonban megjelent. A grófi család elvárja tőle a finomkodó, úrias stílust, miközben ő csak Gyuri, egy egyszerű paraszt. A feladat tudathasadásos megnyilvánulásokat vált ki belőle, amiben jócskán találni humort. Ralbovszki Csaba a komornyik szerepét remekül oldotta meg, ő az előadás gyöngyszeme még akkor is, ha mellékszereplőként van jelen a darabban. Ralbovszki különleges arcjátékát öröm nézni. Mindig a kellő időben reagál, pontosan akkor mondja ki a poént, amikor kell. Nem csúszik el, nem hat hamisnak. Játéka külön kis ajándék, amire érdemes odafigyelni.

Az élő zene jól tesz az előadásnak. Az erre a produkcióra alakult nyolc-tagú színházi zenekart a Garden Quartet vonósnégyes és a színház zenészei, illetve a társulat hangszeren játszó tagjai alkotják. Tolmácsolásukban (a körülményekhez képest) megfelelőképpen szólalnak meg a jól ismert dalok (*Úgy szeretnék boldog lenni, Csiribiri kék dolmány, A nő szívét ki ismeri, Fáj, fáj a szívem, Hoppsza Sári, Cintányéros cudar világ* stb.), és színpadi jelenlétükkel a történethez illő hangulatot teremtenek. A háttérben zajló báli jelenetek is fontosak, tánc nélkül nem élne az előadás. A színészek énektudása viszont a legjobb jóindulattal sem nevezhető kimagaslónak. A *Mágás Miska* dalait eddig kifejezetten operettre szakosodott színészekről, esetenként operaénekesektől hallottuk. A mostani szabadkai előadásban a dalok ugyan megszólaltak, de az ének középszerű maradt (kivéve Kovács Nemes Andor esetében), mert a szereplők nem képzett hangú operettszínészek.

Habár a történet szempontjából nem annyira lényeges, mégsem tudom szó nélkül hagyni azt a néhány baklövést, amit nem lehet nem észrevenni. Van ugyanis néhány dramaturgiai bukfenc, következetlenség az előadásban. Például a darab egy pontján arra utalnak, hogy valaki már említette előzőleg, a nemesek szagról is megérik a közülük valót. Erről azonban korábban egyáltalán nem volt szó, vagyis olyasmire hivatkoztak, ami nem történt meg. Egy másik előadásban vagy az 1949-es filmben igen, de itt nem. Nem túl szerencsés abban bízni, hogy úgyis közismert a történet, ezért mindenki tudni fogja, mire gondolnak. Gyanítom, hogy a hiba azért csúszott be, mert több szöveggönyt gyúrtak össze, illetve dolgoztak át egygyé, ami persze nem lehetett egyszerű feladat. Mégis úgy gondolom, erre jobban oda kellett volna figyelni, mert kifejezetten zavaró. Hasonló érzésem volt a híres „hátbavágós jelenet”-tel is. Miska pimasz módon hátra vágja Pixit és Mixit, ezzel érzékeltetve fölényét akkor, amikor már a mágás szerepében tetszeleg. Ez a pimaszság azonban mindig is benne volt a természetében, és a filmből is tudjuk, ez a momentum nem akkor jelenik

meg először, amikor mágnásbőrbe bújik, hanem sokkal korábban. Az előadásban a szereplők közötti viszonyok, a kapcsolatrendszer kidolgozottságával érdemes lett volna többet foglalkozni, mert ezek a fel-felbukkanó humorosnak szánt jelenetek nem érik el a bennük rejlő hatást.

A *Mágnás Miska* örök érvényű történet. Igaz volt a huszadik század elején, igaz volt a második világháború után, és most is az. Az alkotók ezt jó érzéssel ismerték fel. Az előadásban több utalást is találunk a mai kor két jellemző embertípusára: a gazdag, profitorientált, dölyfösen kimért urakra és a szegény sorsú, egyszerű, közvetlen, a napi betevőért robotoló emberekre. A darab által feszegetett társadalmi különbségek most is léteznek, és nagyon is el tudok képzelni egy hasonló tréfát, amit a mai kor Miskája űzne a jelenlegi felső tízezerrel. Csak egy jó mese kell, ami például anyagi haszonnal kecsegtet, és Miskánkat az úgynevezett urak máris befogadnák, körberajonganák.

Valószínűnek tartom, hogy a vajdasági magyar közönség nagyon hálás lesz a *Mágnás Miskáért*. Ritkán láthat errefelé a néző zenés, táncos előadást, pedig igényli ezt a műfajt. Az operett a magyar kultúra része, akár tetszik, akár nem. Nagyszüleink, szüleink ismerik, szeretik, és a fiatalabbaknak is nyitottaknak kellene lenniük iránta, megtalálni benne az értéket. Az előadás minden bizonnyal több tucatszor lesz látható Szabadkán és – a tervek szerint – Vajdaság más településein is, a tájolásnak köszönhetően. A magyar nyelv, a magyar kultúra ezáltal eljuthat azokra a területekre is, ahol ma már egyre kevesebb magyar szót hallani. A *Mágnás Miska* ebből a szempontból megfelelő választás. Szórakoztat, megneveltet, egy kicsit elgondolkodtat, miközben magyar népies elemeket tartalmaz.

Szirmai Albert–Bakonyi Károly–Gábor Andor: *Mágnás Miska*

Népszínház, Szabadka, Jadran Színpad, bemutató: 2012. december 20-án

Zene: Szirmai Albert

Dalszövegek: Gábor Andor

Librettó: Bakonyi Károly

Az előadás szöveggönyve Békeffy István, Kaszó Elek és Szabó Borbála átdolgozása alapján készült.

Rendező: Mezei Zoltán

Szereplők: Csernik Árpád (Korláthy gróf), Körmöci Petronella (Stefánia grófnő), Nagyabonyi Emese a. h. (Rolla grófkisasszony), Sziráczy Katalin (Nagy-mama), Baráth Attila (Pixi gróf), Szóke Attila (Mixi gróf), Kovács Nemes Andor (Baracs), Ralbovski Csaba (Leopold), Pámer Csilla (Marcsa), Mácsai Endre (Miska), Szilágyi Nándor (Eleméry). További szereplők: Palkovics Anikó, Detki István, Szabó Zoltán (cselédek), Brezovszki Roland, Búbos Dávid, Szakács Tamás (grófok), Raffai Ágnes, Turuc Roxána, Fülöp Tímea,

Orlovity Sztaniszlava, Lányi Nicolette (grófnők).
Zenekar: ifj. Kucsera Géza, Pálfi Ervin, Lakatos Mátyás, Asztalos Alfréd és a
Garden Quartet (Zsiga Pál, Slobodan Stefanović, Tóth Imre, Molnár Viktor).
Jelmeztervező: Cselényi Nóra m. v.
Díszlettervező: Boros Viktória m. v.
Dramaturg: Brestyánszki Boros Rozália
Koreográfus: Táborosi Margaréta m. v.
Korrepetitor: Nemes Nagy Anita m. v.
Zenei vezető: ifj. Kucsera Géza
Munkatárs: Góli Kornélia m. v.
Rendezőasszisztens: Kocsis Valéria
Súgó/ügyelő: Engi Georgina